

EZREDFORDULÓ

STRATÉGIAI TANULMÁNYOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT PROGRAM

Glatz Ferenc: A vidéki Magyarország jövője

A munkacsoportok vitaanyagai (Rechnitzer János, Bedő Zoltán,
Németh Tamás, Csatári Bálint, Kovács Katalin, G. Fekete Éva)

1-2
5002

A vidéken folyó emberi tevékenység és a természeti környezet felértékelődése sokszínű politikai parlamenti képviselőkre vár. Ma már kevés az éleltermelők évszázados érdekképviselője a kamarákban, illetve különböző szövetszervezetekben vagy éppen agrármunkás szakszervezetekben. Az adófizetők pénzével gazdálkodó és a jogszabályokat alkotó politikai pártok gyorsíthatják vagy lassíthatják az új tényezők felszínre törését és erősödését. Az, hogy az utóbbi 20 esztendőben Nyugat-Európában, azután most már Magyarországon is az agrárvállalkozók rendszeresen sztrájkokhoz folyamodnak, azt mutatja, hogy a vidéki társadalom nem találja meg a maga megfelelő politikai-parlamentáris képviselőjét. Nemegyszer mind a kamarák, sőt az ágazati szakadminisztráció is spontán módon vagy ki nem mondottan a sztrájkoló pártján állnak. Nincs megfelelő és folyamatos párbeszéd a politikai pártok és az általuk uralt kormányzati adminisztráció és a vidéken élők között. Az önálló agrárpártot vagy ún. vidékpártot szervező kezdeményezések kudarcot vallanak.

Nagy kérdés a konzervatív pártok részére: vajon felvállalják-e az új vidékmodernizációs programokat? Mernek-e eltávolodni az évszázados hagyományörző programoktól? Levonva a következtetést: az új korszakban a vidék már nem az, és nem lehet az, ami volt. Ha ezt megteszik és zászlajukra az új vidékpolitika jelszavait írják – az életformaváltást, a termékszerkezet-módosítást, az infrastrukturális modernizációt, az önszerveződés, a szubszidiaritás jelszavait –, akkor átrendeződhetnek majd a későbbi történész értékelései: lehet, hogy a tegnapi konzervatív politika lesz holnap a modernizációs politika...

De nagy kérdés a szociáldemokrata és liberális pártok részére is: vajon felkarolják-e a vidéken működő új erőket? Kimozdulnak-e a vidéki lakosság, azon belül is a paraszti lakosság felé? Tudomásul veszik-e, hogy a vidék többé nem modernizációellenes, hanem szükségyszerűen éppen az új típusú modernizáció színtere? S hogy ez az új modernizáció a politikai pártok segítségét is várja. Képesek-e átugrani a 19. század második felében kialakult szociáldemokrata és liberális szerepértelmezés mai korlátait? Képesek-e a világban végbemenő érték-átrendeződést politikai programjukban és tevékenységükben is érvényre engedni?

És nagy kérdés: az európai apparátus-pártok képesek-e oldani a túlintézményesedett politikai pártok visszahúzó bürokráciáját, szellemi elkényelmesedését?

Részlet Glatz Ferenc: A vidéki Magyarország jövője c. előadásából.

EZREDFORDULÓ

Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián

(Megjelenik évente négy alkalommal,
a História, a Köznevelés, a Technika és a Természet Világa mellékleteként.)

Szerkesztő: Glatz Ferenc

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri utca 53. Tel./fax: 356-0457

Kiadó: MTA Társadalomkutató Központ

1014 Bp. Országház u. 30. Tel.: 224-6700

Kiadói munkatársak: Kovács Éva,

Csányi Attila, Nagy Béla, Horváth Imre (borító), Péterfi András

Nyomdai munkálatok:

Mesterprint Kft. Bp., Vak Botyán u. 30-32B

Felelős vezető: Losonczy György

ISSN 1417-8826

Tartalom

• DISPUTA •

GLATZ FERENC: A VIDÉKI MAGYARORSZÁG JÖVŐJE	
I. HELYÜNK A VILÁGBAN	3
1. AZ ÚJ IPARI-TECHNIKAI FORRADALOM ÉS A VIDÉK	4
a) Az élelmiszer-termelés átalakulása • b) A vidéki életfeltételek átalakulása, javulása	
2. EMBER ÉS TERMÉSZET VISZONYÁNAK ÚJRAGONDOLÁSA ÉS A VIDÉK	6
a) A megújuló energiahordozók, bioenergia • b) A környezetgondos politika, közgondolkodás	
3. AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ	8
a) Nemzetállami adófizetői közösség • b) A vidék felértékelődése • c) Az unió keleti kiterjesztése • d) Az európai vidék nem azonos a mezőgazdálkodással • e) A vidék a természeti és a kulturális diverzitás színtere • f) A magyar vidék: vesztesből győztes? • g) A magyar és középkelet-európai vidék érdekei az EU-ban	
4. A VIDÉK A POLITIKÁBAN, A MODERNIZÁCIÓ ÚJ ÉRTELMEZÉSE	12
II. A VIDÉK KÖZHASZNA MAGYARORSZÁGON	14
1. A MAGYAR ÁLLAM FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE	14
a) Nyitottság minden irányban, közvetítő szerep • b) Éghajlat, talaj- és vízgazdálkodási adottságok	
2. A MAGYAR VIDÉKFEJLŐDÉS ELMARADÁSÁNAK OKAIRÓL	15
a) Első ok: a kínáló kedvező mezőgazdálkodási feltételek • b) Második ok: a földtulajdon rossz szerkezete • c) Harmadik ok: a trianoni békeszerződés hozta területi átrendezés • d) A vidék társadalompolitika sújtotta terület	
3. BIOLÓGIAI ÉS KULTURÁLIS DIVERZITÁS, HATÁROKON TÚLI MAGYARSÁG	17
a) A biológiai diverzitás megőrzése • b) A kulturális diverzitás kibontása • c) A határokon túli magyarságról	
4. A VIDÉK FOGALMÁRÓL	18
5. ÁTALAKULÓ TELEPÜLÉSSZERKEZET	19
a) Nem konzerválni, de szabályozni • b) Országos és helyi vidékpolitika • c) A lakosság önmegoldó képessége	
6. HOSSZÚ TÁVÚ ÉS KOMPLEX VIDÉKPOLITIKA	20
a) Politikai konszenzus hosszú távra • b) Tárcaközi vidékpolitika	
III. TEMATIKA, CSELEKVÉSI ÉS ÜTEMEZÉSI TERV	21
Függelék: A „Párbeszéd a vidékért” céljai	22

• HÍREK •

A „PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT” PROGRAM MUNKACSOPORTJAINAK VITAANYAGAI (Rechnitzer János, Bedő Zoltán, Németh Tamás, Csatári Bálint, Kovács Katalin, G. Fekete Éva)	23
Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok az MTA-n könyvsorozat legújabb kötetei	27
A „Rendszerváltás Magyarországon. Műhelytanulmányok” című sorozatban megjelent legújabb kötetek	28

GLATZ FERENC

A VIDÉKI MAGYARORSZÁG JÖVŐJE

VITAANYAG*

2005. március 4-én indult a Párbeszéd a vidékért mozgalom. Az „Európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián Glatz Ferenc előadást tartott az európai és magyar vidékfejlesztésről. Az előadás egyik következtetéseként fogalmazta meg az új, átfogó vidékpolitika szükségességét. Ennek kidolgozását készíti elő a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom, amelyben a tudomány, a civil szervezetek és a politika képviselői vesznek részt. A „Párbeszéd” első szakasza két hónapig (március 15–május 20.) tart. A Programtanács irányításával hat munkacsoport vitatja meg a vidékpolitika legfontosabb kérdésköreit. Az üléseket vidéken, szakértők, civilek és politikusok részvételével rendezik (április 2–25.). Az indítványozó nyitó előadását („A vidéki Magyarország jövője”), valamint a hat munkacsoport üléseiről készült rövid összefoglalót „vidékfórumok”-on mutatják be (május 4–13.). (Ezeket a szövegeket közöljük most az „Ezredforduló” hasábjain.)

A „Párbeszéd” eredményeként elkészül a „Charta a vidékért” című szöveg. Ez alapelveket tartalmaz és kimondja: a vidékfejlesztés legyen a következő hét év törvényhozásának, kormányzati politikájának előterében. Az országgyűlés hozzon erről határozatot és állítsa fel a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsot. Ebben a parlamenti politikai pártok, a tudomány, illetve a civil szervezetek (köztük az érdekképviseletek) kapjanak helyet. Ez a Tanács egyrészt rendelkezzen jogosítványokkal: szembesítse az éves költségvetést, az egyes tárcák politikáját a vidékfejlesztés igényeivel („ellenőrző szerep”), másrészt rendelkezzen felhatalmazással és kötelezettséggel: végezzen folytonos helyzetfelmérő, javaslattevő, érdekegyeztető és ismeretterjesztő munkát. A Tanács így a „Párbeszéd a vidékért” folytatója. Felhatalmazása a következő Európa Terv befejezéséig (2013) tart.

I.

Helyünk a világban

A közép-kelet-európai térség – benne Magyarország – vidéki emberei és a vidéki természeti környezet sorsáról, életlehetőségeiről beszélünk. Természetes, hogy az életmozgásunkat behatároló világerőkre kell tekintenünk először. Ma négy olyan tényezőt látok meghatározónak, amely a térség – és benne Magyarország – vidéki világának mindennapjait befolyásolja.

Az első: az ipari-technikai forradalmak új szakasza: az informatikai forradalom, amelynek nyomában új termelés-szervezési technikák, új emberi érintkezési kultúra bontakozik ki. Ezek eredményeként az információs társadalomban – ahogy korunk alakuló társadalmát nevezzük – átalakul az emberek települési rendje, változik a településszerkezet.

A második ilyen tényező: a Gaia-szemlélet. Vagyis annak a felismerése, hogy a Földgolyó egy élő szervezet. (Gaia a görög mitológiában a föld istennője.) Ma már tudjuk, hogy a Földgolyó öntörvényszerűen is állandó átalakulásban él: a földlemezek mozgásban vannak, ugyanígy változnak a tengeráramlatok, az éghajlat. Vagyis életkörülményeink nem állandóak. Ma már azt is tudjuk, hogy az emberi beavatkozások – a Földgolyó bármelyik pontján avatkozunk is bele a

természet rendjébe – a Föld öntörvényeivel együtt alakítják Gaia jövőjét, és ezzel magának az embernek az életlehetőségeit. Újra kell tehát gondolni ember és természet viszonyát.

A harmadik tényező: az Európai Unió létrejötte. Az Európai Unió új területigazgatási egység, amelyen belül a gaz-

* A vitaelőadás alaptézisei elhangzottak 2005. március 4-én „Az európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián, majd kibővített formában a Magyar Agrárkamara március 29-i, ópusztaszeri ülésén. A tanulmány épít az 1996–2004 közötti európai uniós nyilatkozatokra, ezen belül is a vidékfejlesztési és a területfejlesztési nyilatkozatokra (1996 Cork, 2000 Nizza, 2003 Salzburg), a Leader-programok eddigi eredményeire és az eddig Európában született vidékfejlesztési programokra.

A szöveg téziseinek kialakításában a személyes agrár- és területfejlesztési történeti kutatásaimon, az uniós bizottságokban szerzett tapasztalataimon túlmenően kiemelten támaszkodhattam az MTA-n 1996 óta folyó Nemzeti Stratégiai Kutatások eddigi eredményeire, mindenekelőtt a Kovács Ferenc és Láng István vezette agráriumstratégiaakra, a Horn Péter szervezte agrárkeresztal téziseire, valamint az Enyedi György vezette területfejlesztési stratégiaprogram kötetekre. Különös haszonnal forgathattuk – és több civil csatlakozó számára megküldtük – a Csatári Bálint szerkesztette „Magyarország új vidékfejlesztési stratégiája” című kismonográfiát. (Ebből válogattuk a jelen szöveg térképmellékleteit is.)

A hat munkabizottság profiljának kialakításában a munkabizottság vezetői vettek részt (Rechnitzer János, Udovecz Gábor, Bedő Zoltán, Németh Tamás, Csete László, Kovács Katalin, G. Fekete Éva és Csatári Bálint).

dasági, kulturális javak – mindenekelőtt maga az ember – szabadon mozog. Új, európai érvényű törvények, jogszabályok keletkeznek, amelyek meghatározzák az egyén és a közösség gazdálkodási és gondolkodási világát. Az egyénnek – éljenek Magyarországon vagy Angliában – a korábbiánál sokkal szélesebb lesz gondolkodási és mozgásrádusza, sokkal sokszínűbb terepen és sokféle piacon kell átgondolnia a maga és gyermekei megélhetéstervét.

A negyedik tényező: *a modernizáció új értelmezése, új politikai igények keletkezése*. Ez azt jelenti: az új világrendenciák felismeréséből új politikai irányzat van kialakulóban, amelyek az emberi cselekvések értékelésében újraértelmezi a „korszerű”, a „modern” fogalmát, és felülvizsgálni kívánja az elmúlt 150 esztendő politikai értékrendjét.

Hogyan hat ki e négy tényező a vidékre? Európában és Magyarországon?

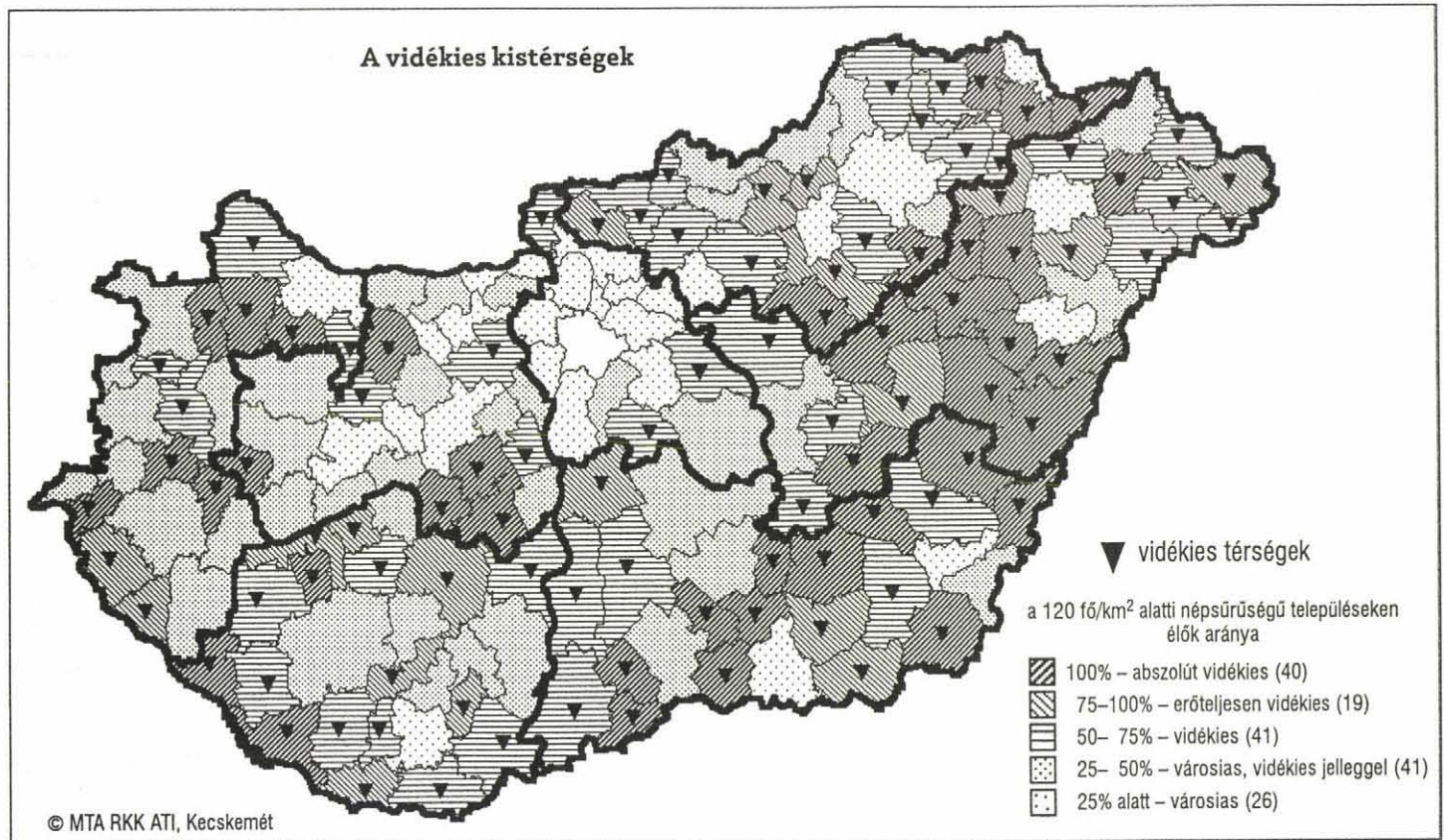
1. Az új ipari-technikai forradalom és a vidék

Az új ipari-technikai forradalom, a hírközlés és az informatika előretörése átalakította a termelés szerkezetet. Ismeretes: a korábbinál sokkal kevesebb ember munkarejével lehet a termékek többszörösét előállítani. Ugyanakkor újabb és újabb termelési ágazatok, szolgáltatási rendszerek alakulnak ki, amelyek az egyik helyen keletkezett munkaerő-fölösleget a másik ágazatba vonzzák.

a) Az élelmiszer-termelés átalakulása

A termelés szerkezet átalakulása a legerősebben az *élelmiszertermelést* rázza meg. Az élelemtermelést, amely a 20. század közepéig a leginkább emberimunkaerő-igényes termelési ágazat volt. Az élelem iparszerű előállítása a 19. század második felében kezdődött meg a robbanó-, majd elektromotoros erőgépek alkalmazásával, és most, a 20. század végén ez a racionalizálás gyorsult fel.

A hatékonyság növelése egyrészt *élelem-túltermelést* eredményezett Európában. Előállott az a paradox helyzet, hogy a Földgolyó nagyobb részén ugyan az éhínség állandó veszély, de a másik részén, a fehér ember kultúrájában nem tudunk mit kezdeni a megtermelt élelemmel. Itt tartunk ma. De nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő. Vajon a világ éhínséggel fenyegetett társadalmában megnövekszik-e a fizetőképes kereslet, amely meg tudja majd fizetni az Európában és Amerikában megtermelt felesleget? Kialakulnak-e azok a nagy szállítási rendszerek, amelyek kifizetődővé teszik az európai, amerikai élelmiszerfelesleg exportálását az éhező társadalmak piacára? Még nem tudjuk. De azt tudjuk, hogy ma az élelemtermelő területeket úgy kell csökkenteni Európában és Amerikában, hogy azok valamikor, talán a nem távoli jövőben reaktivizálhatók legyenek. A Földgolyón az élelemtermelő területek nagysága már nem nagyon növelhető. A Kárpát-medence – ezen belül is a mai magyar állam terü-

lete – ezen élelemtermelési körzetek közé tartozik. A Tien San-ban, a Szaharában, a Góbi-sivatagban feltehetően nem fognak élelmet termelni a következő évszázadokban sem.

A termelésszerkezeti átalakulás másik következménye az *élelemtermelő üzem méreteinek gyors átalakulása*. A tömegélelmezési cikkek (mindenekelőtt a szemes termények és a húskészítmények) előállítására a *nagyüzemi szerkezetet* helyezi előtérbe, vagyis az Európára jellemző földtulajdon-szerkezet alapvetően átalakul. Az elmúlt fél évszázadban mind nagyobb táblákat átfogó üzemkeretek, s ezzel földtulajdon-koncentráció figyelhető meg. Tulajdoncserék, tulajdonkoncentrációk, és ezzel együtt új tulajdonosi és bérleti formák jönnek létre, és különböző típusú termelési, értékesítési szövetkezések alakulnak. Ugyanakkor üzemszerkezet-változást igényelnek az új termékek is. Az alapélelmiszerek mellett helyet követelnek maguknak a *helyi különlegességek, specialitások*, amelyek egy-egy vidékre jellemzőek. (Magyarországon ilyenek az ún. hungarikumok, de a világ minden részén vannak hasonló, az adott földrajzi viszonyok között kialakult sajátos termékek.) Ezeknek a sajátos termékeknek új fogyasztói piaca keletkezett: az európai és amerikai középosztály kiemelkedésével. Ez utóbbi körülmény nem feltétlenül a nagy-, hanem éppen a *kis- és középüzemeket* erősítheti, s kikényszeríti azok különböző szövetkezetekbe tömörülését. És kikényszeríti mindenekelőtt az élelemtermelők mobilitását, a fürge piacutatást, a gyors termékszerkezet- – s ha ehhez szükséges – tulajdon-szerkezet-váltást. Az élelemtermelés évszázadosan konzervatív, a talaj-, vízgazdálkodási és éghajlati adottságokra hosszú távon építő tevékenység volt. Most olyan tevékenységgé lett, amelyik gyorsabban igazodik a változáshoz, az új igényekhez, az új befektetésekhez.

Az európai élelemtermelés szerkezetének és az üzemszerkezet átalakulásának társadalmi következményei a vidéken keltenek konfliktusokat. Érhető, hiszen ma, sőt a következő évszázadban az élelmet továbbra is a városon kívüli területeken fogják előállítani. Vagyis az élelemtermelés helyszíne most, és holnap is a vidék.

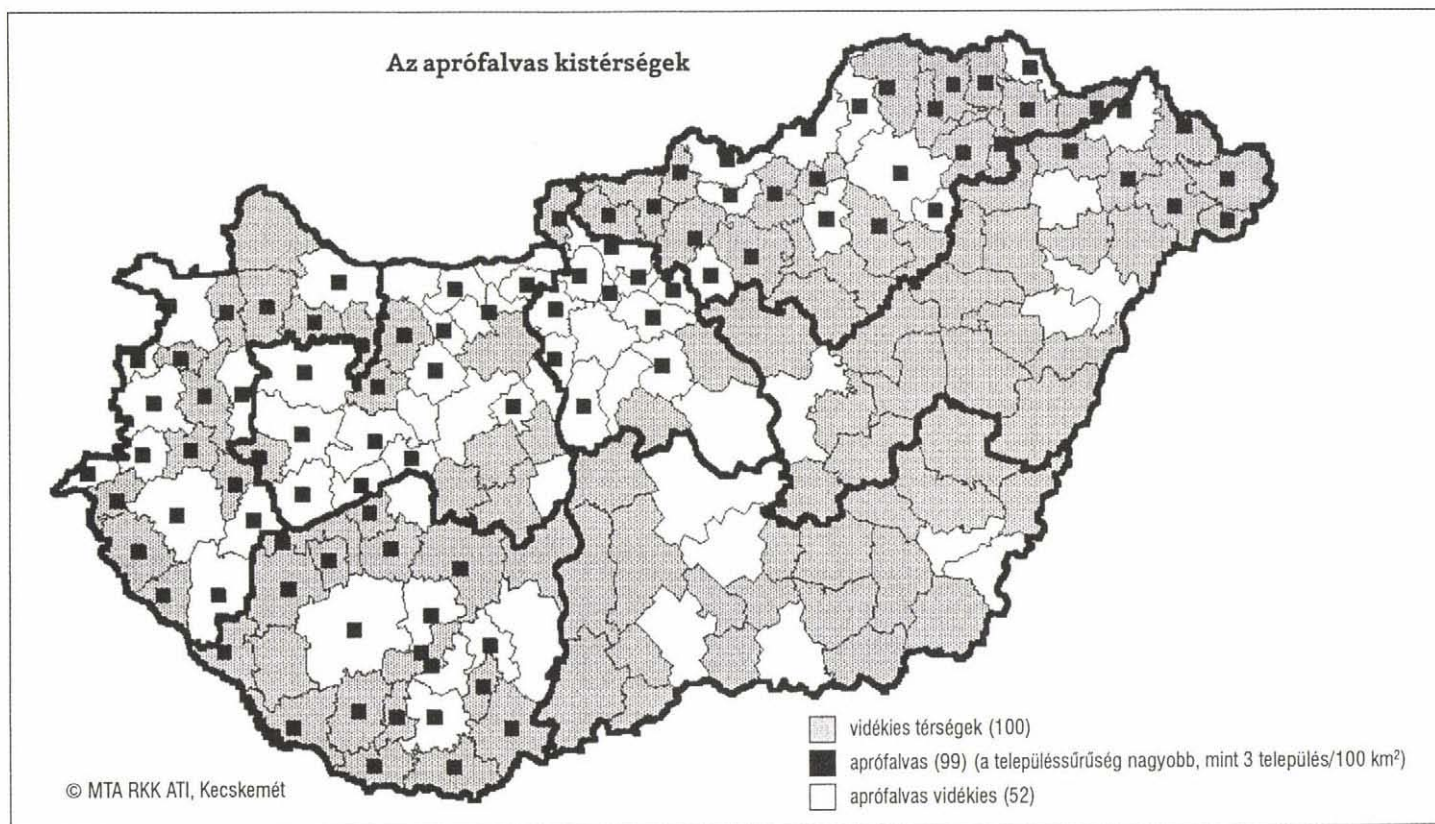
Nyugat-Európában az új ipari-technikai kultúra, az új világgiazi erők *fokozatosan* alakították át a földtulajdonviszonyokat, az üzemméreteket, a termelési társulásokat. Ennek az átalakulásnak hatását a volt szocialista országokban most, 1990 után *sokkolóan*, váratlanul éljük át. Az Európai Unióba most integrálódó közép-kelet-európai térség mesterségesen, politikai és gazdasági határokkal volt elválasztva a világpiactól. A mindent felvevő, Európánál többszörösen nagyobb szovjet piacra termeltük az élelmiszer nagy részét, ráadásul sokszor mesterségesen – politikailag – meghatározott tulajdonviszonyok és üzemszerkezetek között, és az európainál sokkal alacsonyabb minőségi – szovjet, KGST – követelmények szerint. 1990 után a szovjet, illetve a KGST-piacok eltűntek, és hirtelen fel kell vennünk a

versenyt a nyugati, nálunk fejlettebb technikájú és már jól bevált üzemszerkezettel dolgozó élelemtermeléssel. Az alacsony minőségi követelményeket támaztó szovjet piac helyett most a rendkívül kifinomult ízlésű nyugati társadalmak számára kell élelmet előállítanunk, és mindehhez társul az amerikai, dél-amerikai piacról ideáramló élelem, a gyilkos verseny. A közép-kelet-európai térségen belül ez leginkább Lengyelországot és Magyarországot sújtja. (Lengyelországot azért, mert a nemzeti össztermék megtermelésében az élelemtermelésben foglalkoztatottak rendkívül nagy százalékot tesznek ki, ugyanakkor technikai színvonaluk elmaradott. Magyarországot pedig azért sújtja, mert az ország természeti nyersanyaga csak a jó termőerejű föld, és az egyedülállóan gazdag, de ki nem használt vízkincs.)

b) A vidéki életfeltételek átalakulása, javulása

Az első ipari forradalom megnövelte a városok jelentőségét az európai történelemben. A város az első ismert államalakulások óta – tehát mintegy ötezer éve – mindig is a fejlődés mozdonya volt. A városban cserélődtek az áruk, a város volt a területigazgatás intézményes központja, a városban alakultak ki a művelődési-tudományos központok, és természetesen, hogy a városban a napi életviszonyok (lakás, közművek, szolgáltatások stb.) mindig is fejlettebbek voltak, mint vidéken. Ez a mintegy ötezer éves városi előny a gépkorszakban, a 18. század második felétől – azaz az első ipari-technikai forradalom korában – megnövekedett. A város e feltűnő elválása a vidéktől 1780-tól kezdődött világszerte, így Európában is. A *technikai-művelődési modernizáció* az utóbbi kétszáz esztendőben még a korábinál is jobban összekötődött a várossal.

Napjainkban város és vidék viszonyában új korszak kezdődik Európában. Az 1970-es évektől egy fokozatos, majd 1998-tól egy gyors *változás* állt be vidék és város viszonyában. Egy lassú, majd most felgyorsuló kiegyenlítődés lehetősége. Először az elektromosság tömeges használata, majd a tranzisztorszak a világitást, a rádiót és a telefont a század első felében már levitte a vidékre. Ezután következett az autós közlekedés felfutása, amely virágkorát az 1970-es évektől éli Európában. Azután az 1970-es években a műholdak segítségével először a televízió, majd az 1980-as évektől a mobiltelefon kezdi csökkenteni a vidéki életforma emberkulturális hátrányait, és kezdi egymáshoz *közelíteni a vidéki és városi életminőséget*. A vidéki élet emancipálódásában a végleges áttörést majd az internet hozza meg 1998-tól. Az alig néhány éves internet ma teljesíti ki a vidéki életforma modernizálási feltételeit. A legkisebb, legeldugottabb faluban (vagy akár egy sátorban) az ember a világ kultúrájának részese lehet. A most felgyorsuló kiegyenlítődés még csak *feltétel*, és a következő évtizedek kérdése: mennyire fogja az ember birtokba venni a városon kívüli tereket.

Következtetésünk. Az újabb ipari-technikai fejlődés kihatása a vidékre ellentétes előjelű következményekkel jár. Egyrészt a vidék eddig első számú funkcióját az emberi élet fenntartásában – az *élelemtermelést* – *visszaszorítja*, másrészt ezzel párhuzamosan, ötezer év után először a városon kívüli terepen is biztosítja a *korszerű élet megélhetését*. *Közelebb hozza egymáshoz a városi és vidéki életminőséget.*

2. Ember és természet viszonyának újragondolása és a vidék

Az elmúlt harminc év legnagyobb tudományos felfedezésének a *Gaia-szemlélet* kialakulását tartom. És az elmúlt harminc év legnagyobb társadalmi mozgalmának a *környezetvédelmi* mozgalmat tekintem. Ugyanazon évtizedben, az 1970-es években ébredt rá a tudomány a Földgolyón végbemenő természeti folyamatok egymásra hatásának tényére, és ugyanakkor keletkeztek az első értelmiségi világmozgalmak a természet védelmének érdekében. 1979-ben látott napvilágot a Gaia-elméletet először bemutató tudományos monográfia, és lett belőle világsiker, amelyet 2000-ben követett a „Földrendszer tudomány” programja, hirdelve, hogy a földi élet összes megnyilvánulását egymásra hatásokban kell vizsgálni. 1972-ben született meg a környezetvédelmi világmozgalom, amelyet hamarosan követett a „fenntartható fejlődés” elvének kimondása. És már 1992-ben, majd 2002-ben világkonferenciák (Rió, majd Jo-

hannesburg) követelték a nemzetállamoktól, hogy törvényekkel csökkentsék területükön az ipari tevékenység környezetpusztító hatásait. Azt állították, hogy az ember a technikai civilizáció kiterjesztésével, a fosszilis energiák elégetésével, a szén-dioxid, a metán- és egyéb gázok kibocsátásával, ugyanakkor a földfelszín biomaszájának pusztításával siettetheti saját élő környezetének, a természetnek pusztulását (így például az erdők kiirtásával, a vizek és a talaj szennyezésével stb.). Ezzel Gaianak, a földanyának életét rövidítheti meg. Az emberi gondolkodás történelmében nem volt még gondolkodás, amely oly gyorsan hódított volna és ért volna el világpolitikai sikereket, mint a természeti környezet kultusza, *ember és természet viszonyának újraértékelése*. Míg a zsidó-keresztény kultúrkörben kétezer éve az ember a természet „legyőzését” tekintette egyik legfontosabb életcéljének, az 1970-es évektől e több ezer éves dogmát felváltotta egy új alapelv: az ember maga is a természet része, a természetet nem legyőzni kell, hanem azzal békésen együtt kell élni. A természet javainak felhasználásával az emberi életfeltételeket szűkítjük.

Az új Gaia-szemlélet még ifjúkorát éli. De már bizonyos következtetések a következő évszázadra kijegesedtek. Melyek ezek?

a) A megújuló energiahordozók, bioenergia

Az egyik következtetés: a fosszilis energiahordozókat minél gyorsabban fel kell váltani a megújuló energiahordozókkal.

Azaz a kőszén, a kőolaj, a gáz helyett fokozatosan előtérbe kell helyezni a víz, a szél-, a napenergia felhasználását, illetve a bioenergia-hordozókat. A bioenergia-hordozókat, azaz a növényi eredetű energiahordozókat: a biolajat, az etanolt, az energiafűvet, az energiaerdőt, amelyek elégetésével az emisszió – vagyis a környezetkárosító gázok kibocsátása – minimálisra csökkenhet.

Az energia előállításának eddigi szintere jobbára a város volt. A fosszilis energiahordozókra épülő nagy energetikai központok városias településeket hoztak létre. Hiszen az energiatermelés nagyüzemekben folyt az elmúlt másfél évszázadban. A bioenergia-hordozók megtermelése azonban vidéken történik. Ez magával hozza a mezőgazdálkodás szerkezetváltását is: az élelemtermelés mellett az új hangsúly a bioenergia-hordozók termelésére esik. *A vidék és a vidéken folyó mezőgazdálkodás tehát feltehetően az új energia megtermelésének színterévé válik.* A 21-22. század energiáját már mind kisebb mértékben a bányászok hozzák felszínre, és mind nagyobb mértékben a *parasztok* fogják megtermelni. (Nem is beszélünk még az egyelőre beláthatatlan energiaforrások – nap, szél – kihatásáról a település-szerkezet-váltásra.) A vidék jelentősége nő tehát a 21. század emberi társadalmában.

A közép-kelet-európai államok energiatermelésében a váltás azonban mindegyre késik. Míg Nyugat-Európában a megtermelt energia 10-12%-a megújuló forrásokból származik, addig a közép-kelet-európai államokban – így Ma-

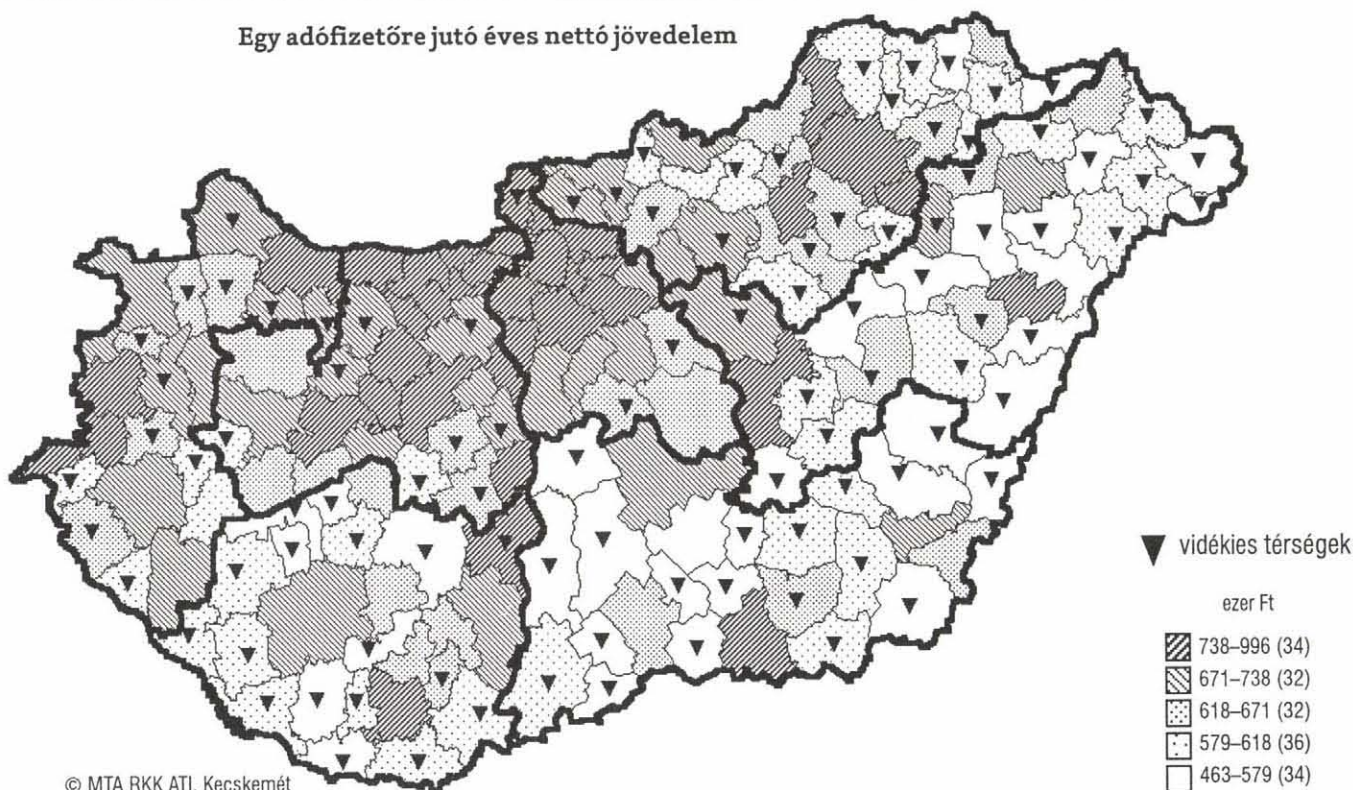
gyarországon is – alig éri el a 3%-ot. Pedig a térség – és nem utolsósorban Magyarország – adottságai mind a nap-, a szél- és vízienergia-termelésben kiemelkedőek, és kiválóak talaj-, éghajlat- és vízviszonyaink a bioenergia előállításához is. A közép-kelet-európai régióban és Magyarországon kialakítandó új vidékpolitikának egyik lényeges alapeleme lehet a vidéknek mint az *energiatermelés színterének* kihasználása.

b) A környezetgondos politika, közgondolkodás

A másik következtetés: a környezetgondos szemlélet kialakításának szükségessége. Minden állampolgári közösség a maga szállásterületének természeti kincseit köteles karbantartani, ezért váljon a környezettel való gazdálkodás – mind a városban, mind a vidéken – a politika és a közgondolkodás alapelemévé. Ez lesz, megítélésünk szerint, a 21. század területfejlesztő politikájának alapelve.

Európa – beleértve Magyarországot is – 80%-a városon kívüli terület. A környezetgondos szemléletnek természetesen a városokban is érvényesülnie kell. De a 80%-os területhányad természeti állapotának karbantartása a vidék természeti karbantartását jelenti. A természeti karbantartást pedig a *helyben lakóknak* kell elvégezniük. Nem valószínű, hogy a városi emberek – netán ún. környezet-karbantartó szakmunkások – fognak 100-150 km-re kijárni, hogy mezőinket, vizes vagy erdei élőhelyeinket rendben tartsák. Min-

Egy adófizetőre jutó éves nettó jövedelem

den államnak törekednie kell tehát arra, hogy az *állam egész területe lakossággal „fedett” terület legyen*. A vidéken élő emberek, ha úgy tetszik – urbánus fogalommal élve – „közterület-fenntartó funkciókat” végeznek el, amely funkciókra a városban, az utóbbi évszázadban külön vállalatok (közterület-fenntartó vállalatok) létesültek, és amelyeket – természetesen vesszük – adófizetői pénzből tartunk el.

A környezetgondos szemlélet térhódítása a *mezőgazdálkodás egészének felértékelődésével*, ugyanakkor *átalakulásával* is együtt jár. Egyrészt: a mezőgazdálkodóknak tudomásul kell venniük, hogy a *mezőgazdálkodás célja változóban* van. Hároms célrendszerrel kell követniük: 1. élelemtermelést; 2. ipari alapanyagok termelését; 3. környezet-karbantartást. Másrészt: a városi társadalomnak pedig tudomásul kell vennie, hogy az élelemtermelésnek nagyobb a *közhaszon-tartalma*, mint az iparcikktermelésnek vagy az egyéb szolgáltatásoknak. A paraszt, amikor élelmet állít elő, nemcsak piacon eladható és önmagunk fizikai újratermeléséhez szükséges árut termel, hanem gabonátábláival vagy legelőivel a kultúrtáját is karbantartja. Minden kiló elfogyasztott kenyér vagy hús mögött felszántott és rendben tartott táblák, mezők, erdőségek húzódnak.

Következtetésünk. A vidék tehát az emberi közösség egésze szempontjából felértékelődik: a hagyományos *élelemtermelés* helyszínéből a *környezetgazdálkodás* és – fokozatosan – az *energiatermelés* helyszínévé is válik.

3. Az európai integráció

Az Európai Unió, mint területigazgatási egység, feladatának tartja, hogy a kontinens államhatárokon átnyúló termelési, természeti és kulturális folyamataira egységes szabályozó rendszert alakítson ki. Kiepillésének 1945 utáni története is azt mutatja, hogy kezdetben a nagy térség termelési és piaci előnyei voltak a legfontosabbak (szén- és acélközösség [1951], Európai Gazdasági Közösség [1957]). A gazdasági egységesülési folyamatok az euró mint fizetési eszköz bevezetésével (1999) megteremtették a maguk közös intézményeit. A közös gazdálkodási alapelvekből nőtt ki a közös agrárpolitika (CAP), amely a környezetvédelem szempontjainak világméretű térhódítása következtében élelemtermelési szabályozásból egy élelem- és környezetgazdálkodási szabályozó rendszerré alakult át. A Maastricht (1992) óta az unión belül folyó lehangosabb viták az agrártámogatásokról folynak. Ezeknek egy részét magam is átéltem. És magam is azokhoz tartoztam, akik az agrárium támogatásának *közhasznát* hangsúlyozták: azt ugyanis, hogy az agrárium ma már – mint az előbb mondtam – nemcsak élelemtermelést, hanem környezetgazdálkodást, és a jövőben mindinkább bioenergia-termelést is jelent. De azok közé is tartoztam, akik a különböző nagy agrárlobbiknak állandóan szemére vetették: zsebre vágják a nagy agrártámogatásokat

az adófizetői pénzből, de ezt a támogatást nem a szerkezetváltásra használják fel, hanem arra, hogy fenntartsák a régi, egyoldalú termelési szerkezetet. Pedig az a támogatás csak kis részben illeti meg az élelemtermelés áruelőállító funkcióját, azt éppen az élelemtermelés környezet-karbantartó funkciójára és a szerkezetváltásra szánjuk: többek között a bioenergia alapanyagainak termelésére. A magam részéről például többször javasoltam egy ún. *közhaszon-együtthatónak* (α) az egységes európai alkalmazását. Vagyis a „területlefedést és a terménytámogatást” (a támogatás két szempontját) egy képzeletbeli zárójelbe rakva szorozzuk be egy közhaszon-együtthatóval, amely az általunk éppen fontosnak tartott preferenciák szerint növekedjék. Az α legyen minimális a csökkenteni kívánt termékek támogatásánál, de növekedjen azon termékek támogatásánál, amelyeknek környezet-karbantartó vagy élelem-egészségügyi szerepe kiemelkedő. Az én mércémen például a talaj nitrogéntartalmát és porozitását újratermelő haszonnövények, vagy az egészséges táplálkozást elősegítő állatfajok, vagy a természeti élőhelyek biológiai egyensúlyát biztosító állat- és növényegyüttesek, vagy a bioenergia alapnövényeinek közhaszon-együtthatója – azaz támogatása – magasabb kellene hogy legyen, mint az eddig hagyományos, és a piacon amúgy is jól értékesíthető alaptáplálkozási termékek támogatása. (Természetesen sok ellentmondással terhes az Európai Unió agrárpolitikája, de sok kérdésben nagyon is világosan foglal állást, amelyhez igazodni kell. Ellentmondásos például a gabonatermelés támogatásában. Hiszen egyrészt óriási gabonafeleslegek fekszenek az intervenciók raktárakban, de ugyanakkor a gabona egy nagy terület lefedésére alkalmas növény. Egyértelmű viszont a szarvasmarha- és a haltenyésztés támogatásában, és ugyanakkor egyértelmű a sertésenyésztés támogatásának mérséklésében. Ami azután az új csatlakozó államok esetében újabb ellentmondásokhoz vezet: hiszen a sertésenyésztést nemcsak a hagyomány, a jó éghajlati viszonyok ösztönzik, hanem a befektetett pénz megtérülésének gyorsasága, a sertés szaporasága, relatív igénytelensége, és sokoldalú felhasználhatósága is. De sokan sorolhatnák, nemcsak az agrárpolitika kutatói, hanem a termelők is, az ellentmondásokat, amelyek nem utolsósorban a most csatlakozó államok mezőgazdálkodó népességét sújtják.)

Az unió fiatal területigazgatási szervezet és fiatal államképződmény. Az egyik elmúlt évi Európa Fórumon próbáltam az eluralkodó Európa-szkepticizmust egy kissé fékezni, amelyet egyrészt az iraki válság után kialakult ellentétek, másrészt pedig az európa parlamenti választásokon még a szakértő testületekben is mutatkozó passzivitás váltott ki. Így érveltem: a 19. században Európa legerősebb területigazgatási egységének, Németországnak a kialakulása 1815–1871 között 56 évet vett igénybe. Sőt az utolsó belső vámot az 1880-as években törölték el. És emlékeztettem az

Egyesült Államok mai szerkezetének kialakulásához szükséges több mint száz esztendőre is. Mi ehhez képest az Európai Unió története? – kérdeztem. Hiszen Maastricht óta csak 13 év telt el. Ráadásul egy olyan földrajzi területen megy végbe az új képződmény kiformálása, amely területen hús, egyenrangúan kiművelt, irodalmi szintű nyelv, és ily sokféle nyelvi kultúrintézmények, adminisztrációk működnek. Amelyek éppen a közös ügyek vitelében, és napi szinten rendkívül hátráltatják az integrációt. Az Európai Unió tehát egy kialakulóban lévő szervezet, szükségszerűen telve ellentmondásokkal, és vezetői tudatában vannak annak, hogy alakításában a részvevőknek aktívnak kell lenniük.

Mi következik Magyarország, illetve a közép-kelet-európai térség számára az unió keleti kiterjesztéséből?

a) Nemzetállami adófizetői közösség

Az Európai Unió a világtörténelem első olyan területigazgatási egysége, amelyben a polgárok nem fizetnek közvetlen állami adót. Ezt rendre elfelejtjük hangsúlyozni. Az első máig ismert államoktól kezdődően a polgár közvetlen adójából tartották fenn a területigazgatási adminisztrációt, a szükséges természetvédelmi és biztonságvédelmi rendszereket, illetve a közbiztonságot, a törvényhozást. Az unióban azonban a tagállamok fizetnek be *kollektív adót*. Vagyis a polgárok a saját nemzetállamukhoz fizetik be adópénzeiket. Ennek következtében az állam minden polgárának érdeke, hogy az állampolgári közösség összessége jó adófizető legyen. Ha van egy gazdag és jó adófizető Budapest és Nyugat-Dunántúl, és van egy gazdag adófizetői városi közösség, ugyanakkor az ország keleti vagy délnyugati területei szegények, és a vidéki ember gyenge adófizetői képességű, akkor az állampolgári közösség *egészének teljesítménye* csökken. Érdeke tehát az unió tagállamainak, hogy aktív vidékfejlesztő politikát folytassanak, és ezzel a vidéken élő emberek adófizetői képességét növeljék.

De támogatni és vállalkozás-ösztönzőkkel segíteni kell a vidéki társadalom gazdagodását azért is, mert az Európai Unió pénzeit *projektekkel lehet megszerezni*. Vagyis a magyar adófizetői közösség által befizetett pénzösszeget a polgárok közösségeinek kell pályázatok révén *visszaszerezni*. Azokra a tevékenységi körökre és termelési ágazatokra írunk ki pályázatokat, amelyeket az Európai Unió fontosnak tart.

Az egész magyar adófizetői közösség érdeke tehát az, hogy a jelentős terület- és vidékfejlesztési, valamint környezetvédelmi pénzekhez hozzá tudjunk férni. Ezekhez pedig a vidéken lakó emberek, azok közösségei férhetnek hozzá. A modernizációt tehát gazdasági érdekeltséggel, gazdaságon belüli kényszerrel erőltetik a tagállamokra. A vidék támogatása tehát nemcsak egyszerűen a *kiegyensúlyozott adófizetői társadalom* megteremtését jelenti, hanem azt is, hogy a

befizetett *pénzeink visszanyerését*, vagy éppen annál nagyobb összegek megszerzését tesszük lehetővé. És ezzel ismét az adófizetői közösség egészét gazdagítjuk.

b) A vidék felértékelődése

Az Európai Unió az 1999. évi berlini fórumon fogalmazta meg az „Agenda 2000” részeként a *vidékfejlesztés* állami politikájának szükségességét. Ekkor lett uniós politika mindaz, amit az előző évek természettudományos irodalma a Gaia-szemléletről, illetve a környezetvédelmi mozgalmak a környezetgondos szemléletről kiformáltak. A *vidék felértékelődött*. Felértékelődött az Európa-politikában. Tudatossá vált, hogy a vidéket vállalkozás-segítő, munkahely-teremtő akciókkal kell támogatni, mert a vidék lakottsága csak akkor biztosítható, ha a vidéken munkaalkalom adódik. Ezért is a közös agrárpolitika ún. második pilléréként fogalmazódott meg a vidékfejlesztés uniós támogatása, mivel a vidék természeti környezetét karbantartani közhaszon.

A most csatlakozó közép-kelet-európai államoknak – így Magyarországnak is – tehát aktív vidékfejlesztő politikát kell folytatnia. Ha ez nem is európai uniós előírás, de EU ebbe az irányba kényszerít bennünket azzal, hogy az uniónál megpályázható – és így visszaszerezhető – pénzek kiírásánál preferálja a környezetgazdálkodást, a területfejlesztést, a vidékfejlesztést.

c) Az unió keleti kiterjesztése

Az Európai Unió keleti kiterjesztését ellenzők két érvet hangsúlyoztak. Az egyik: a közép-kelet-európai térség átalakulóban lévő politikai rendszerei „*közbizonytalanságot*” idéztek elő, és féltő, hogy a térségben felerősödött *megélhetési bűnözés* átterjed Európa nyugati területeire is. A másik érv: a közép-kelet-európai térség *mezőgazdálkodásától való félelem*. Ez részben félelmet jelent a közép-kelet-európai élelemtermelők versenyétől, és félelmet jelent attól, hogy az Európai Unió agrártámogatási alapját többfelé kell szeletelni. Mindezt a veszélyérzetet csak fokozta az a tény, hogy a térségben – mindenekelőtt Lengyelországban – az élelemtermelésből élő népesség hányada jóval magasabb, mint a nyugat-európai államokban.

E félelmeket tükrözi az is, hogy az új tagállamok agrártámogatása csak hét év alatt érheti el a nyugat-európai uniós támogatások nagyságát. Ami ismeretes módon azt jelenti, hogy a magyar agráriumban élők a hasonló német vagy francia parasztok uniós támogatásának egyelőre csak 25%-át kaphatják. Vagyis a magyarországi mezőgazdálkodó negyedannyi uniós támogatással kell hogy egyenrangú vetélytársa legyen a nyugat-európai szemestermelőnek, állattenyésztőnek vagy éppen bortermelőnek. Előnytelen feltételekkel lép tehát piacra a közép-európai élelemtermelő

közösség. Ki nem mondott nyugat-európai remény: a támogatások növekedése olyan lassú lesz, hogy mire kiegyenlítődnek, addigra a térség élelemtermelői tönkremennek, és nem jelentenek már versenyt a nyugat-európai termelőknek. (Amely tönkremenetelhez – ismert módon – még hozzájárul az is, hogy a közép-kelet-európai élelemtermelőknek szinte lehetetlen bejutni az amúgy is magasabb termelési szinten álló nyugat-európaiak által elfoglalt piacokra.) Nyitott kérdés: mennyire tudják az újonnan csatlakozott területek élelemtermelői túlélni ezt a hét sovány esztendőt?

De a vidéki élhetőségek egyéb tényezőihez az új tagállamok vidéki emberei már kezdettől a nyugatiakkal azonos esélyekkel férhetnek hozzá. Ilyenek többek között a biotermelés vagy a környezetgazdálkodás. Az új közép-kelet-európai vidékpolitikának az egyik célja éppen az lehet, hogy a vidéken folyó mezőgazdálkodás termékszerkezet-váltását elősegítse.

d) Az európai vidék nem azonos a mezőgazdálkodással

Az európai uniós vidékpolitika azonban nem azonos az agrárpolitikával – tágabb annál –, és nem azonos az élelemtermeléssel. Noha a vidéki lakosság első számú feladata a szál-

Év	Egyéni gazdaságok	Gazdasági szervezetek	Összes gazdaság
1972	1841,5	6,1	1847,6
1981	1529,6	1,4	1531,0
1991	1395,8	2,6	1398,3
2000	958,5	8,4	966,9
2003	765,6	7,8	773,4

lásterület karbantartása: akár élelemtermeléssel, akár környezetgazdálkodással, akár a bioenergia alapanyagának termelésével, az öko- és faluturizmussal. Mégis a vidék a helyszíne az európai *kis- és középvállalkozásoknak*.

Az európai kontinensen, Amerikához hasonlóan, az alapvető technikai tömegcikkek előállítását a globális nagyvállalatok üzemeiben történik. Erősíti azonban az európai *kis- és középnagyságú ipari vállalkozásokat* a sok speciális, kis sorozatokban igényelt termék előállítása. A mezőgazdálkodás mellett ezek a vállalkozások kínálnak mind nagyobb arányban munkahelyeket a vidéki lakosoknak. Ezért is az új uniós vidékpolitika ugyan a közös agrárpolitika egyik pillére, de nem korlátozódik kimondottan a mezőgazdálkodásra, és külön erősíti például a mezőgazdálkodási cikkek *helyi feldolgozásához* kötődő iparágakat.

Az európai vidék ugyanakkor az új típusú *szolgáltatások* színtere is. Az informatikai-technikai eszközkészlet erősö-

désével mind kevesebb emberre lesz szükség a közigazgatási apparátusban. De növekszik az egészségügyi, kulturális és infrastrukturális szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma. És ismét növekszik a környezetgazdálkodáshoz szükséges alkalmazottak száma. *Kevesebb embert a közigazgatásba, de több embert az infrastrukturális* (utak, vasutak, közműrendszerek stb.) *ágazatokba*, és több embert az erdő, mező, vízi *élőhelyek karbantartására*. (Gondoljanak csak arra a szomorú tényre, hogy az elmúlt 15 esztendő folyamán hány tízezer erdő- és vízügyi karbantartó állást szüntettünk meg Magyarországon, miközben a közigazgatási apparátus vitatható módon duzzadt fel!)

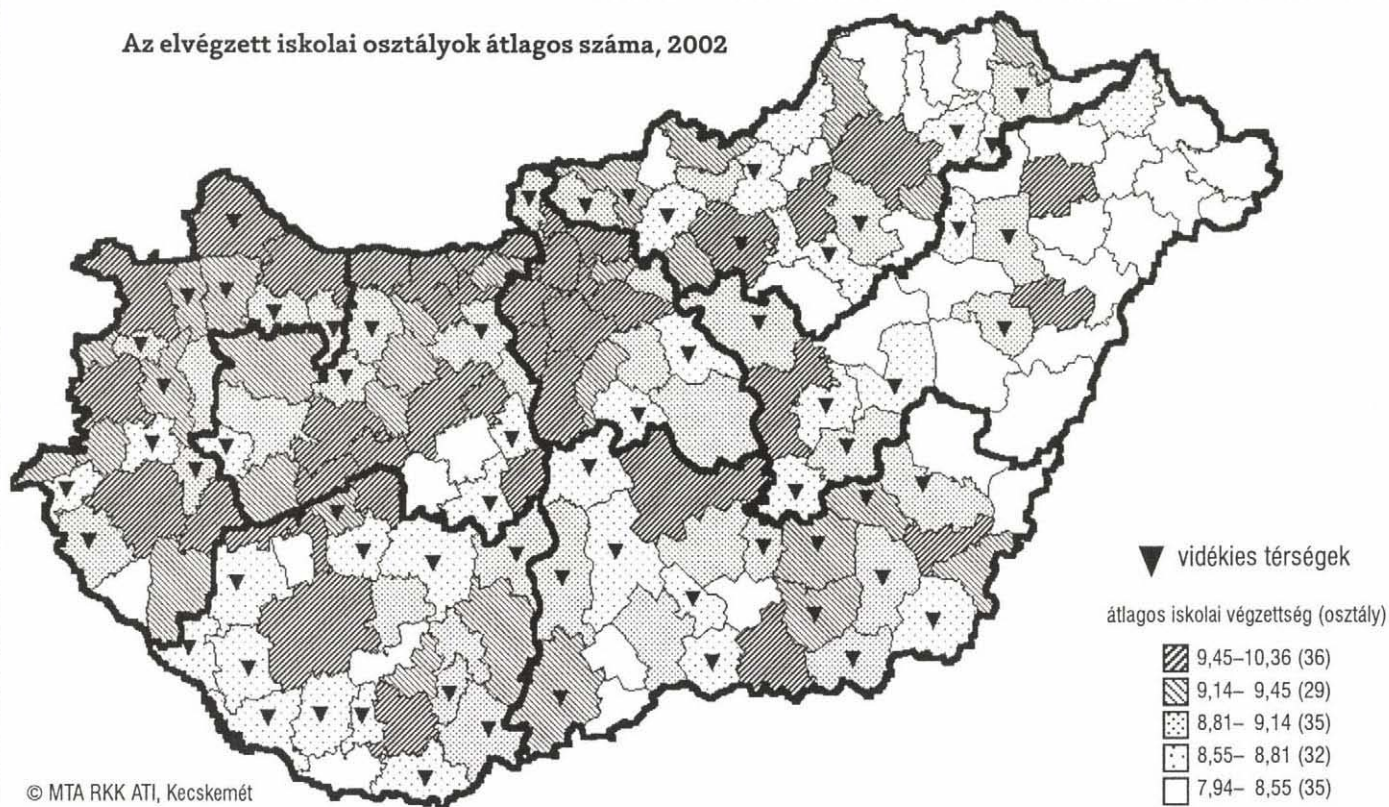
e) A vidék a természeti és a kulturális diverzitás színtere

Az európai kontinensre a kulturális diverzitás példátlan fejlettsége és sokszínűsége jellemző. Több mint két tucat azonos irodalmi szintre fejlődött nemzeti kultúra él egy aránylag kis földrajzi területen. Európa és az Európai Unió 21. századi történelmében e sokszínűséget – amely az etnikai sokszínűség mellett vallási és egyéb szokásrendi sokszínűség is – megőrzendőnek tartjuk. A biológiai diverzitás mellett ezért is beszélünk kulturális diverzitásról.

E kulturális diverzitást természetesen óhatatlanul csökkenti a modern, uniformizáló technika. És e sokszínűség alapjait alámossa a modernizáció. És sokáig azt hittük, hogy megsemmisíti majd a szabad munkaerő-vándorlás. Most kiderül: az emberi-kulturális sokféleséget önmagában való értéknek tekintjük, és nemcsak mi értelmiségiek, de a kétkezi emberek is. Kiderült: az unió egyik haszna, hogy e nemzeti-vallási sokszínűség nem vezet majd háborúhoz, mint az elmúlt évezredben, hanem egy új, sokszínű európai tolerancia, nyitottság kialakulásához járulhat hozzá.

Az európai – és így a magyar – vidék is e *kulturális sokszínűség* hordozója. Európa nagyvárosai szinte ugyanolyan magatartásformákat termeltek ki. Ez így van rendjén, magam is ugyanúgy otthon érzem magam Bécsben, Münchenben, Frankfurtban, Párizsban, Londonban, mint Budapesten. De megcsodálom azt a sokszínű hagyományvilágot, amely a Loire völgyében, Dél-Walesben, a Rajna-vidéken vagy Karinthiában fogad. Tudjuk, hogy e sokszínű hagyomány sokáig az elmaradt, mozdulatlan vidék konzerváló hatása miatt maradt meg. És tudjuk, hogy gyakran kihasználták az európai modernizáció ellen a vidéken élők városellenes érzéseit. Konzervatív diktatúrák érzelmi alapjai is voltak többször: az idegenellenesség, a modernizációellenesség fészke. Mégis: *ma már új helyzetben élünk*. Ma már Nyugat-Európában a felzárkózott vidék nem városellenes, nem antimodern, de büszke arra a hagyományőrző szerepére – a tájszólásokra, a helyi öltözködési hagyományokra, étkezési és helyi ünnepkultúrára –, amely megmaradt a 21. századra. És már a vidéki ember is elfogadja: mi, városiak ugyanúgy a nemzeti hagyó-

Az elvégzett iskolai osztályok átlagos száma, 2002

mányok részei, alkotói vagyunk, mint ők, sőt szimpátiával nézik, amikor annak szervezésére vállalkozunk.

A kulturális diverzitás és a biológiai diverzitás egyébként is mindinkább egy párban jár. A *növény- és állategyüttesek*, a *földfelszín geomorfológiai* sajátosságai az adott faj komplex örökségének részei. Nem is beszélve az *épített környezet* helyi kultúrkülönbségéről. (Építőanyagban, igazodva a korábban helyileg meghatározott anyag előfordulásához – kő, fa, agyag –, formában pedig az éghajlati körülményekhez vagy a kialakult helyi „stílusok”-hoz.)

A vidék tehát a történelmi örökség sokszínűsége újrafölértékelődésének korában az európai kulturális program fontos színterévé válik.

Közép-Kelet-Európában a vidék konzerváló ereje – elmaradottsága miatt – erősebb maradt, mint Nyugat-Európában. Ezért is az újonnan csatlakozó államokban a vidéki kulturális sokszínűség megőrzése még nem eléggé felismert, igazi EU-s feladat lehet.

f) A magyar vidék: vesztésből győztes?

Magyarországon a vidék a rendszerváltás és az unió kiterjesztésének nagy vesztese. Egyelőre. De reméljük, hogy ezen változtatni tudunk, amennyiben az új európai politikát felismerve, kihasználjuk az új lehetőségeket.

A rendszerváltás és az uniós csatlakozás során *általában sokat nyertünk*. Politikai demokrácia van a térségben. Az összeütközésekhez vezető térségbeli nemzeti konfliktusok fokozatosan mérséklődnek. Szabadpiaci körülmények uralkodnak, és ezek a magyar gazdaság modernizációjához spontán erővel is hozzájárulnak. Hosszú távon mindenképpen előnyt fog jelenteni számunkra is az unió gazdasági „nagytere”, a beáramló fejlettebb technika és a hatékonyabb munkaszervezet. Az áruellátást az országba jövő nagy kereskedelmi áruházlancok magas szintre emelték. Kiválóan sikerült a bankrendszer modernizálása is. De nem tagadható, hogy a modernizáció elsősorban azokban az ágazatokban és azokon a tereken (városokban) érvényesül, ahol a nemzetközi tőke szabad mozgását biztosítottuk 1990 után, ahol tehát a gazdaság *spontán modernizálást* hajt végre. Hosszú távú tervezés, és azt célzó cselekvő adminisztrációs aktivitás jóval kevesebb látszik, mint a szomszédos Szlovéniában, Csehországban vagy akár Szlovákiában. Azokon a térségeken, így pl. vidéken, ahol nincs nemzetközi tőkebefektetés, ott éppen fokozatos elszegényedés következik be. A magyar vidéken pedig a nemzetközi tőkére nem várhatunk. S ha még mindehhez hozzávesszük azt, hogy az élelem-nyersanyagok hazai feldolgozó üzemeit nem éppen szerencsésen privatizáltuk, akkor érthető, hogy miért érzi a vidéki lakosság úgy: a rendszerváltás és az uniós csatlakozás vesztese lett. Ez is okozza azt, hogy az európai megítélésben ma Ma-

gyarország rosszabb helyen áll a közép-európai volt szocialista államok sorában, mint állott 1989–91-ben. A rossz közbiztonság, a széles társadalmi rétegek elszegényedése, a szociális különbségek növekedése, a műveltségi-erkölcsi közállapotok sülyedése, az infrastruktúra lassú fejlődése, a földtulajdon-viszonyok rendezetlensége lefokoz bennünket. És e lemaradásunk tényezőinek jelentős része a vidékhez köthető, ott fejt ki hatását.

Mindenekelőtt vesztese a rendszerváltásnak és az EU-csatlakozásnak a magyar *mezőgazdálkodás*. Mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás. Egy politikailag meghatározott földtulajdonreform oda vezetett, hogy a magyarországi termőterületek tulajdonosainak 90%-a 5 hektár alatti tulajdonos. Akkor, amikor az Európában versenyképes élelemtermelést már nem lehet a húzóágazatokban 50–100 hektár alatt folytatni. (Ennek a földtulajdon-politikának az előzményeiről most nem kívánok beszélni, de gondoljanak csak arra, hogy a földtulajdon 1945 előtt is politika volt, és nem a szabad piac tárgya. Politikai eszközökkel, azaz törvénnyel tartották fenn a történelmi nagybirtokokat, az ún. hitbizományokat, és tartották fenn az egyházi nagybirtokot. Akkor, amikor nyugaton a földtulajdon a piac határozta meg. Mindez nagybirtokellenes politikai mozgalmakhoz vezetett, és így jött létre a ma is ünnepezt, 1945. évi földreform, amely politikai kiindulással ismét versenyképtelen törpebirtokosok tömegét hozta létre.

Azután következett a politikai indíttatású „közös-politika” 1951–1962 között, amely politikai indíttatás a létrejött nagyüzemek valódi termelés-szervezeti racionalitását is alámosta. Így az 1990. évi rendszerváltás – a szocialista nagyüzem és a közös tulajdon bírálataként – egyik politikai jelszavává emelte a „vissza a kistulajdon”-t. Sőt, a földet még politikai kárpótlásra is igénybe vették. A valóságban természetesen hat a piac kényszere. Az így létrejövő nagyobb üzemek a bérleti szerződések kibogozhatatlan rendszerére épülnek ma. Amely fékezi mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás rendszerszintű szemléletét.)

De nem készítette fel a lakosságot az uniós csatlakozásra sem a politikai, sem az értelmiségi vezető réteg. És ennek hiányát elsősorban a vidéki ember látja. Közös felelősségünk ez nekünk, értelmiségieknek és politikusoknak egyaránt. Az uniós csatlakozásban túlságosan is diplomáciai, illetve külpolitikai szakirányú aktivitást kerestünk, és azt – megítélésem szerint – jól is teljesítettük. De nem képeztünk ki elegendő ágazati Európa-szakembert, és főként nem tudtuk az egyszerű emberek előtt közérthető formában világossá tenni: milyen előnyöket várhatnak, de milyen hátrányokat is szenvedhetnek az uniós csatlakozástól, a verseny kiszélesedésétől. Nem számoltunk azzal, hogy az európai uniós csatlakozás nem a pénz ideáramlását fogja jelenteni, hanem csak annak lehetőségét. Nem készítettünk föl arra,

hogy az uniós csatlakozás kegyetlen versenyt hoz a legkisebb település lakóinak ugyanúgy, mint a városlakóknak, s hogy ebben a versenyben éppen a vidéki emberek járhatnak rosszul, amennyiben az állam vezetése erről a felkészítésről nem gondoskodik.

Következtetés. Az új vidékpolitika célozza azt, hogy részben az *uniós lehetőségek kihasználására alkalmassá és fogadóképessé* tegye a magyar vidéket, nem utolsósorban az állami fejlesztések meglévő eszközeinek okosabb elosztásával és a vidékfejlesztés preferálásával.

g) A magyar és közép-kelet-európai vidék érdekei az EU-ban

Az Európai Unió fiatal szervezet – mondtuk. Alakításában most már nekünk, közép-kelet-európai polgároknak is részt kell kérnünk. Ezért is figyelniünk kell arra, milyen sajátos regionális érdekeket fogalmazhatunk meg. Annál is inkább, mert Nizza (2000) után új lehetőség kínálkozik arra, hogy kis államok közös, saját érdekeiket tükröző akciót indítsanak. Az ún. „szoros együttműködés” intézménye lehetőséget ad, hogy nyolc állam ne csak közösen javasoljon preferenciákat, de arra nincs lehetőség, hogy a többi tagállam egyike azt megvétőzza. Szavazni kell az indítványokról.

Az új közép-kelet-európai tagállamok területeinek egyik sajátossága a vidék, mindenekelőtt a kistelepülések térségeinek visszamaradottsága. Felfogásunk szerint az uniós preferenciák közé a „kistelepülések térségeinek” (az 1000 lélekszám alatti falvak térségeinek) uniós szintű előnyben részesítését javasolni lehetne. (Az uniós kiemelt támogatási rendszere él már a tengerpartokra, a hegyvidékekre. A skandináv államok elérték, hogy a ritkán lakott területek preferenciája is helyet kapjon.) A közép-kelet-európai térség államai javasolhatnák a „kistelepülések térségé”-nek előnyben részesítését. Ennek érdekében a „Charta a vidékért” tartalmazhatna egy javaslatot az államok közötti együttműködésre.

4. A vidék a politikában, a modernizáció új értelmezése

Az új kortényezők képviselőit és megjelenést kívánnak a pártpolitikában is. A 21. században – mint említettük – felértékelődik a vidéki társadalom, és általában felértékelődnek a vidéki területek. Alapja a felértékelődésnek: környezetgazdálkodás és környezetvédelem, mint *igény*, és ugyanakkor a vidéki élet felzárkózása, mint *lehetőség*, a vidék szerepe az új típusú energiahordozók előállításában. Ezek az *új tényezők*, és ezek *működési területe*, a *vidék*, politikai képviselőit is kíván.

Az 1780–1990 (1998) közötti korábbi ipari forradalmak korában a város volt az európai társadalmi fejlődés motorja. A városhoz kötődött – mint mondtam – mind a technikai

(ezen belül az ipari, energetikai), mind a kulturális, mind a társadalmi modernizáció. A városhoz kötődtek ugyanis azok a termelési és szolgáltatási ágazatok, amelyek az életminőséget emelték. A városi élet évezredes fejlettebb volta az utóbbi két évszázadban vált a leginkább láthatóvá. Azt is mondhatnánk: az elmúlt kétszáz esztendőben Európát az urbánus erők és az urbánus civilizáció vitte diadalra. Ez az urbánus civilizáció az újabb technikai eszközökkel segítségével azután a 20. században lassan *kiáramlik a városon kívüli terekre*. A vidék és az ott élők fokozatosan, majd 1998-tól robanásszerűen hozzák be évezredes hátrányukat.

Változik a vidék kultúrahordozó szerepe is. Eddig a vidék az évezredes termelési és szokásrendi *hagyományok* őrzője volt. A lakosság mozgási rádiusza évezredekig összehasonlíthatatlanul szűkebb volt, mint a városi emberé, és alacsony szintű volt az új kulturális és szellemi áramlatokat befogadó képessége is. Ezzel magyarázható az, hogy a parlamentáris politika 19-20. századi történelmében a vidék az ún. konzervatív politika, a hagyományokat és a folyamatos- ságot mindenek elé helyező politika színtere volt. Míg az állandó újítást zászlajukra tűző mozgalmak a városi termelési, igazgatási rendszerhez és azok munkavállalóihoz kötődtek. Még az utóbbi évtizedek új tényezői, így pl. a környezetvédelem iránti fogékonyság is sajátos módon a városi társadalomban fogalmazódott meg. Sőt az 1970-90-es évek ún. zöldmozgalmi is kimondottan városi mozgalmak voltak. Ez eredményezi az elmúlt három évtized sajátos ellentmondását: a környezet-karbantartó – hivatásából eredően – vidéki ember, míg a környezetvédők városiakok.

Az európai parlamentáris politikában is *sajátos munkamegosztás* alakult ki az elmúlt 150 esztendőben. A gépkorszakkal kiemelkedő ipari munkásság és a városi kispolgárság politikai szöszölőjaként jelent meg a *liberalizmus* és a *szociáldemokrácia*, illetve az abból kinőtt kommunista mozgalom. Ezek a pártok 150 éves fejlődésük során hagyományosan *városi pártok* lettek. Történelmük során erős érzékenységet mutatnak a forradalmi változtatások iránt, az ipari társadalom technikai modernizációja és az ahhoz kapcsolódó szabad forgalom és munkaerő-védelem iránt. Ugyanakkor *kevés megértést* mutatnak a *vidéki lakosság*, az ott eddig elsősorban élő *paraszság* problémái iránt. És kevés megértést mutatnak a hagyományörzés két közgondolkodásbeli tényezője: a *nemzeti identitás* és a *vallásosság* iránt. Míg a konzervatív pártok éppen a vidéki lakosság körében erősek, és építenek a hagyományok vallási és nemzeti formáira, a vallásos és nemzeti identításra.

E munkamegosztásban az első zavaró tényező az előbb említett *zöldmozgalom* és a *zöldpártok* megjelenése volt. A zöldpártok az (1970-es évektől fokozatosan szelídülő) ún. újbaloldali eszmékből és a szociáldemokratizmus *antikapitalizmusából* fejlődtek ki. Programjuk elsősorban tagadásra alapozódik: a természeti és emberi tényezőkre nem tekintő,

korlátlan profithajszolás, a fejlődés egyoldalú értelmezésének tagadására. Tagadják, hogy a fejlődés kizárólag az anyagi javak gyarapításán és a technikai eszközkészlet növekedésén mérhető le. Ők az anyagi gyarapodás elé helyezik a *természettel harmonikusan megélt életet*, a művelődés és természetgondozás értékrendjét. Abban a pillanatban azonban, ahogy pozitív programot kell megfogalmazniuk, ellentmondásokba keverednek. A zöldmozgalmaknak ugyanis immáron ki kell lépniük a tagadás politikájának mezejéről az alkotó cselekvés (így például a kormányzati felelősség) mezejére. Márpedig ez a mező ma már csak kis részben a város, de sokkal inkább a vidék színtere kell, hogy legyen. A városi mozgalomként induló első zöldpolitikus generációnak meg kell „tanulnia” a vidéket. Mindenesetre most jövőnk rá: a zöldmozgalmaknak *találkoznuk kell az új típusú vidékpolitikával*, és ezt csak a *vidéken élő emberekkel tudják kialakítani*. Mint ahogy mind hangosabbak a szociáldemokrata és a liberális pártok választói is: mozduljanak ki ezen pártok a városból a vidék felé is. Hiszen a vidéki parasztvállalkozó (parasztpolgár) ugyanúgy a liberalizmus elveinek élvezője, mint a városi kispolgár a szolgáltatásban, a kereskedelemben. A vidéki munkavállaló bérmunkás ugyanúgy rászorul a szociális védőhálóra és annak intézményeire, mint a városi munkavállaló munkás vagy tisztviselő. Mind az európai szociáldemokrácia, mind az európai liberalizmus szenved ettől a válságtól.

A vidéken folyó emberi tevékenység és a természeti környezet felértékelődése sokszínű politikai parlamenti képviselőre vár. Ma már kevés az élelemtermelő évszázados érdek-képviselő a kamarákban, illetve különböző szövetkezetekben vagy éppen agrármunkás szakszervezetekben. Az adófizetők pénzével gazdálkodó és a jogszabályokat alkotó *politikai pártok gyorsíthatják vagy lassíthatják az új tényezők felszínre törését és erősödését*. Az, hogy az utóbbi 20 esztendőben Nyugat-Európában, azután most már Magyarországon is az agrárvállalkozók rendszeresen sztrájkokhoz folyamodnak, azt mutatja, hogy a *vidéki társadalom nem találja meg a maga megfelelő politikai-parlamentáris képviselőjét*. Nemegyszer mind a kamarák, sőt az ágazati szakadminisztráció is spontán módon vagy ki nem mondottan a sztrájkoló pártján állnak. Nincs megfelelő és folyamatos párbeszéd a politikai pártok, és az általuk uralt kormányzati adminisztráció és a vidéken élők között. Az önálló agrár- vagy ún. vidékpártot szervező kezdeményezések kudarcot vallanak.

Nagy kérdés a konzervatív pártok részére: vajon felvállalják-e az új vidékmodernizációs programokat? Mernek-e eltávolodni az évszázados hagyományörző programoktól? Levonva a következtetést: az új korszakban a vidék már nem az, és nem lehet az, ami volt. Ha ezt megteszik és zászlajukra az új vidékpolitika jelszavait írják – az életformaváltást, a termékszerkezet-módosítást, az infrastrukturális modernizációt, az önszerveződés, a szubszidiaritás jelszavait –, ak-

kor átrendeződhetnek majd a későbbi történész értékelései: lehet, hogy a *tegnapi konzervatív politika lesz holnap a modernizációs politika*...

De nagy kérdés a szociáldemokrata és liberális pártok részére is: vajon felkarolják-e a vidéken működő új erőket? Kimozdulnak-e a vidéki lakosság, azon belül is a paraszti lakosság felé? Tudomásul veszik-e, hogy a vidék többé nem modernizációellenes, hanem szükségszerűen éppen az új típusú modernizáció színtere? S hogy ez az új modernizáció a politikai pártok segítségét is várja. Képesek-e átugrani a 19. század második felében kialakult szociáldemokrata és liberális szerepértelmezés mai korlátait? Képesek-e a világban végbemenő érték-átrendeződést politikai programjukban és tevékenységükben is érvényre engedni?

És nagy kérdés: az európai apparátus-pártok képesek-e oldani a túlintézményesedett politikai pártok visszahúzó bürokráciáját, szellemi elkényelmesedését?

Az új vidéki program mindenesetre Európában is és Magyarországon is várja a politikai elitnek segítségét.

II.

A vidék közhaszna Magyarországon

Ne legyen a vidéki Magyarország a rendszerváltás és az európai uniós csatlakozás vesztese! Sem a vidéken élő emberek, sem a vidékhez tartozó természeti környezet. Ez a célja vállalkozásunknak, a „Párbeszéd a vidékért” mozgalomnak. Célunk, hogy a társadalom egészének és a politikai elitnek a figyelmét a vidék társadalmi, gazdasági és környezetgazdálkodási konfliktusaira irányítsuk. És célunk az, hogy a vidékben rejlő új lehetőségekre a figyelmet felhívjuk. Mind a politikusok, mind a városban, mind a vidéken élő emberek figyelmét. Célunk az, hogy megfogalmazzunk egy „Charta a vidékért” felhívást, amelyet átadunk az ország vezető politikusainak, és amelyre alapozva az Országgyűlés határozatot hozhat a vidékfejlesztés alapelveiről. Országgyűlési határozatot, amelyik a négyéves kormányzati periódusokon átívelő, hosszú távú vállalást tartalmaz az országgyűlés minden pártja részéről. Ez a vállalás szögezze le a vidék preferenciáját a költségvetési eszközök hova fordításakor: mindenképp az infrastrukturális (közlekedés, informatika, közműfejlesztés), oktatási és közművelődési, természetgazdálkodási-tájvédelmi beruházásoknál, az állami eszközökkel történő vállalkozásélénkítésnél, mind a mezőgazdálkodás, mind az ipar területén. És célunk az, hogy a fentebb jelzett módon, hosszú távon együttműködve a szomszédos államokkal, fogalmazzunk meg egy javaslatot az Európai Uniónak a közép-kelet-európai kistérségek (vidék) preferenciája érdekében. Hogy ugyanis a mi közép-kelet-európai – így magyar – érdekeink is megjelenjenek az előnyben részesített uniós támogatások között.

Az alábbiakban a most kezdődő elemzésekhez és az azt követő összegzésekhez öt megjegyzést szeretnék előrebocsátani arról a közhaszonról, amelyet a magyar társadalom egésze számára jelenthet, jelent a vidék előnyben részesítése.

1. A magyar állam földrajzi elhelyezkedése

A magyar állam a Kárpát-medence közepén fekszik, és ebből a földrajzi fekvésből következnek a területén élő polgárok kényszerei is.

a) Nyitottság minden irányban, közvetítő szerep

Az egyik ilyen kényszer „előny”, mégpedig az ország közvetítő szerepéből következő előny. Kényszer az *állam nyitottsága minden földrajzi irányban*. Az Európa Unió keleti kiterjesztése Magyarországot a gazdasági, politikai élet új országútja mellett találja: az ukrán-orosz területek, valamint a balkáni területek felé terjeszkedés országútja mellett. A 21. század nagy európai tartalékainak színhelye az ukrán-orosz területek lesznek. Akárhogyan is fejlődik az informatika és a légiközlekedés, ezek elérhetőségét szárazföldi úton is biztosítani kell. Ez Lengyelországon, illetve Magyarországon átvezető autóutakon, vasutakon történhet. Ugyanígy az uniós bővítés megcélolta Balkán, illetve Törökország felé az út Magyarországon, vagy pedig Horvátország-Szerbián át vezethet. Az ország keleti felének infrastruktúra-fejlesztése tehát kiemelt közügy kell hogy legyen, mert a keletre és délkeletre irányuló forgalom kiszolgálása és a csatlakozás azokkal, érdeke az ország adófizetői közössége egészének. A vidékfejlesztés célpontja tehát indokoltan Kelet-Magyarország, illetve Délnyugat-Magyarország. (A „húzó” gazdasági területnek számító Északnyugat-Magyarország és a főváros agglomerációja a spontán tőkés beruházások következtében, az átlagos támogatás mellett is dinamikusan fejlődik.)

b) Éghajlat, talaj- és vízgazdálkodási adottságok

A másik kényszer már csak részben előny: Magyarország nemcsak a Kárpát-medence közepén, hanem a *medence alján* is fekszik.

Előny az, hogy ide folynak össze a Kárpátokból a medence vizei, és előny az – legalábbis eddig az volt –, hogy az állam területének Európában legmagasabb hányada *jó minőségű termőterület*, mezőgazdálkodásra alkalmas. Ez az előny azonban csak akkor érvényesíthető, ha a 21. században minden bizonnyal hiánycikknek számító vizeket megfogjuk, és az eddigieknél nagyobb arányban az állam területén tartjuk. Sőt! Ha erre a vízbőségre új termelési kultúrákat építünk vissza: ártérhez és tervszerű vízgazdálkodáshoz köthető élelemtermelési ágazatokat, turisztikai lehetősége-

ket, öntözéses speciális mezőgazdálkodást. (Ezt a célt szolgálja az új Tisza-völgy program, illetve a kisközpontú víztározók rendszerének programja, a szerbiai válság miatt elakadt Duna-völgy program.) Előny a nagy kiterjedésű termőtalaj akkor, ha megtaláljuk a következő évtizedben az éghajlatunkhoz és a korszerű táplálkozáshoz is igazodó, a világpiacra is eladható élelmiszer- és környezetgazdálkodási (biomassza) ágazatokat.

A hátrány az, hogy a Kárpát-medence aljára folynak össze a szomszédos államok területéről a *szennyvizek*, és ide jönnek be a légáramlatokkal a térség nagy növényi, állati *fertőzései*. Súlyos gond ez azért is, mert a szovjet korszakban az iparosodás a térségben kétarcúan fejlődött: a gépesítés, a fosszilis energiaforrások kihasználása a térségben ugyan megtörtént, de nem épültek ki a környezet- és természetvédelmi rendszerek, ahogy azok nyugaton, a gépesítéssel párhuzamosan megtörténtek. Magyarországnak tehát aktív táj- és természetvédelmi politikát kell folytatnia, ami elsősorban a vidéken fekvő műtárgyak, természetvédelmi területek fokozottabb ápolását követeli meg a költségvetéstől. (Nem is szólva arról, hogy Magyarország területén található a világ legnagyobb kiterjedésű gátrendszere, amely az ország közép-keleti területének, illetve a Duna-völgy árvízmentesítését szolgálja.) E földrajzi fekvésből következően ugyanakkor Magyarországnak aktív szomszédspolitikát kell folytatnia, hiszen mind az árvízvédelem, mind az új típusú környezetgazdálkodás a bennünket körülvevő hét állammal együttműködésben valósítható csak meg. A trianoni békeszerződés következtében ezeknek az államoknak a határai lenyúlnak a magyar Alföldre (elsősorban Szlovákia, Románia, Szerbia esetében). A magyar állam területének természeti karbantartása csakis ezekkel az államokkal szoros együttműködésben történhet. A magyar vidék és a szlovák, román, szerb vidék *egy természeti táj államhatárokkal szétzabdalt területe*. A magyar vidékfejlesztésnek tehát közép-kelet-európai együttműködésre épülő vidékfejlesztésnek kell lennie. Egyébként is, a magyar vidéken vezetnek át azok a szárazföldi utak a szomszédos országokhoz, amelyekkel az általános nemzetközi együttműködés – így nem utolsósorban az uniós együttműködés – Magyarországnak általános létfeltétele is.

2. A magyar vidékfejlődés elmaradásának okairól

Történelmi tanulmányainkból a magyar vidék elmaradásának négy okát jelölhetjük meg.

a) *Első ok: a kínálókedvező mezőgazdálkodási feltételek*

A mai Magyarország területének egyik előnye: az ország nagy területének alkalmas volta az élelemtermelésre. A régi

államterületen belül is az ország közepe, azaz a Kárpát-medence alja szolgálta a magyar állam *éléltár jellegét*. A 19. századig a nyugat-európai élelemterületet biztosította az ottani kis jégkorszakban keletkezett élelemhiány, majd a gyors ipari-technikai fejlődés, a városiasodás. A Kárpát-medencei élelem – mindenekelőtt a gabona és a lábba hajtható marha – jól eladható volt. 1945 után az új szovjet piac vette fel előnyösen az élelmet. A Kárpát-medence közepe, a Trianon utáni maradvány magyar államterület tehát egy több évszázados, egyoldalúan élelemtermelésre összpontosító gazdálkodási terület volt. A szovjet piacok összeomlása után ez a túlnyomóan élelemtermelésre szakosodott vidéki társadalom „természetesen” akut válságba került. Az addigi, több évszázadig előnyös termelési szerkezet most, a rendszerváltás és az EU-csatlakozás során, hirtelen hátrányunkra válik.

b) *Második ok: a földtulajdon rossz szerkezete*

Magyarországon a parasztpolgárosodás sovány eredményeket hozott. Míg Nyugat-Európában a föld forgalma szabdaddá vált a 19–20. században, addig Magyarországon – mint említettem – 1945-ig megmaradt az egyházi nagybirtok monopóliuma, és megmaradt, hitbizományként a történelmi családok nagybirtoka. Széchenyitől 1945-ig minden európai szintű gondolkodó tudta: a vidék – és a vidékhez köthető mezőgazdálkodás – polgárosodásának első számú feltétele a tőkés befektetések lennének. Ezt azonban a földbirtok forgalomképtelensége és ennek következtében torz szerkezete megakadályozta. Amíg Nyugat-Európában a mezőgazdálkodó emberek polgárosodtak, a föld a piaci igényeknek megfelelően került hasznosításra, és egy izmos parasztpolgár típusa alakult ki, addig Magyarországon ez a réteg sovány maradt: kis létszámú, alacsony tőkeerővel. (A különböző, az 1900–1936 közötti kisebb reformok ellenére is.) Ennek következtében a vidéken élő emberek nagy többségükben szegény emberek voltak, nem alakulhatott ki a helyi gazdatársadalomra építő helyi önkormányzatiság, és nem alakulhatott ki a helyi piacoknak az a rendszere, amely a nyugat-európai vidéknek iparosodást, civilizatórikus előrelépést hozott. Míg Nyugat-Európában a 19–20. században a vidék közeledni kezdett a városhoz életminőségben, gazdagságban, addig Magyarországon csak a város életlehe-

**A GAZDASÁGOK BIRTOKMÉRET-KATEGÓRIÁK SZERINTI MEGOSZLÁSA
AZ EU HÁROM TAGÁLLAMÁBAN,
A KÖZÖSSÉG EGÉSZÉBEN ÉS MAGYARORSZÁGON (%)**

Birtokméret-kategóriák (ha)	Franciaország (1997)	Németország (1997)	Portugália (1997)	EU-15 (1997)	Magyarország (2000)
–10	35,3	45,6	87,6	68,6	93,8
11–50	33,4	39,8	10,0	22,3	4,9
51–	29,7	14,6	2,4	8,6	1,3

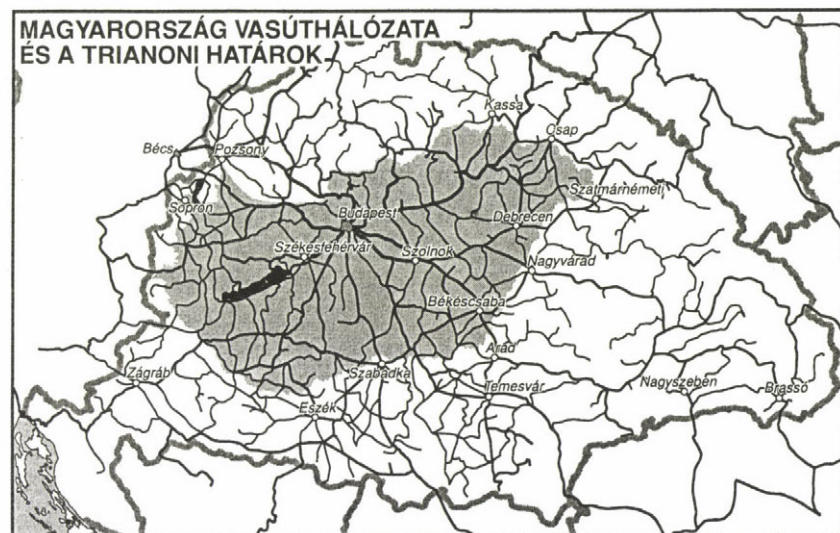
tőségei közelítették az európai városhoz. A magyar vidék azonban a várostól, és mindenekelőtt a fővárostól messze lemaradt.

Az 1945. évi földreform politikai indítású volt. Gazdaságon kívüli kényszerrel, nem piaci alapon történt. Így a vidék újratermelte a versenyképtelen kisbirtokosok tömegében a szegénységet, a lemaradást. Ezen csak részben változtatott az 1951–61. közötti újabb tulajdonváltás. Azt az előnyt, amit bizonyos ágazatokban a nagyüzemi forma hozott, lerontotta a nem piaci szemlélet, a politikai indíttatású támogatási politika. És a politikai rendszer sem ösztönözte a helyi önkormányzatiságot, a vidékfejlesztést. Ráadásul politikai eszközökkel felszámolták a fél évszázad alatt mégis csak kifejlődött sovány parasztpolgár-réteget (kuláküldözés).

1990 után ismét politikai indítású tulajdonváltás történt. Az elaprózott földtulajdon, ugyanakkor az elmaradt igazodás az új nyugati piacokhoz, szegény emberek lakhelyévé változtatta a vidéket. Nem alap nélküli agrárközgazdaszaink azon állítása: a vidék fejlődésének egyik legnagyobb gátja a rossz földtulajdon-szerkezet.

c) Harmadik ok: a trianoni békeszerződés hozta területi átrendezés

A trianoni békeszerződésről lehetnek viták a közép-európai nemzetek között. Folyik is ez mind Magyarországon, mind a szomszéd államokban, mind Lengyelországban. De egy nem lehet vita tárgya: az a tény, hogy az új kisállami rendszer országhatárokkal vágott el évszázadokon át gazdaságilag egymásra utalt és egymáshoz simuló területeket. Az az úthálózat, az a regionális piacrendszer, amelyik egy évezred alatt fejlődött ki, Trianon után államhatárokkal, azaz vámokkal, nemzetállami politika uralta preferenciákkal szétzabdalta ezt a gazdálkodási, közlekedési, kereskedelmi szerkezetet.

Forrás: Glatz Ferenc: Magyar millennium Európában. 22. old.

A magyar állam 1918 előtti gazdagságának az egyik alapja a Kárpát-medence ipari, mezőgazdálkodási és infrastruktúrális *szervessége* volt. A főváros, Budapest mellett az állam peremterületein erős ipari középvárosok rendszere épült ki, amelyek felvették a medence közepén folyó mezőgazdálkodás termékeit, és közvetítő központok voltak a szomszédos államterületek felé. Az 1880–1918 között iparilag gyorsan fejlődő peremterületek és az e területeken rendkívül előrehaladott út-vasúthálózat Trianonnal leszakadt az állam területéről. A Budapest központú vasút- és útrendszer egyik pillanatról a másikra nem vezetett sehova. A megmaradt államterületen a vidék így elvesztette egyik lényeges életfunkcióját.

Aránytalanul megnőtt a *főváros súlya* a maradék országterületen. Budapest az országterület-változást gyorsan túlélte, a közép-európai nemzetközi városok egyike maradt. A diktatórikus típusú államrendszerek főváros-központúságát is élvezte 1920–1990 között: hiszen akinek a kezében van a főváros, az kezében tartja az államot, a diktatórikus politika és igazgatás segítségével. Nőtt viszont a Budapest-vidék ellentét, ekkor alakul ki az a vidékfogalom, amely máig él: vidék mindaz, ami a fővároson kívül van. (A vidék értelmezése egyedül Magyarországon jelenti a fővároson kívüli területek összességét.)

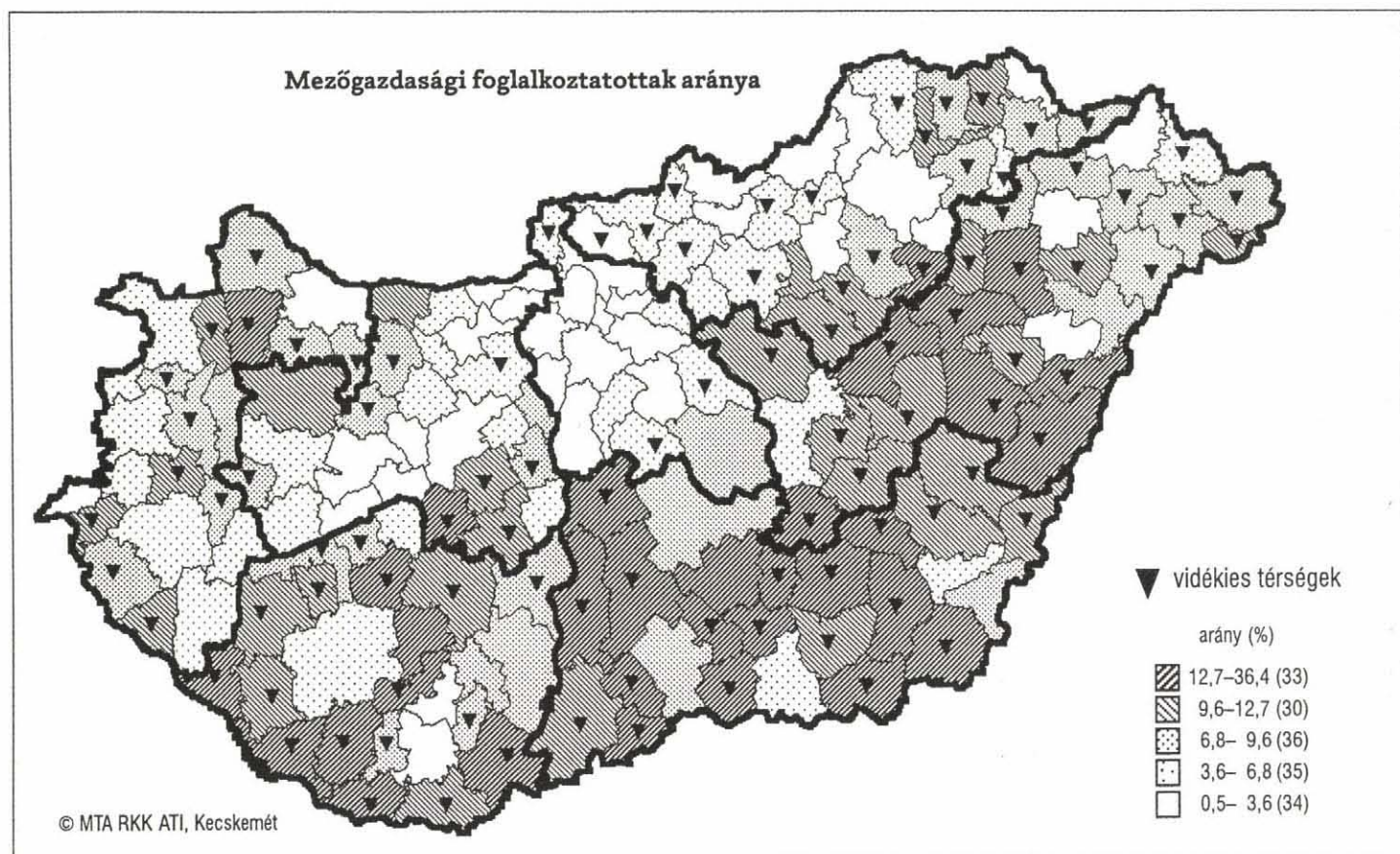
Az európai uniós csatlakozásunknak az egyik hozadéka lehet a nemzetállami elzárkózások lazulása, hogy „a vidéki városok” a *szomszédos*, immáron szintén EU-tagállamok hasonló településeivel újraaktivizálni tudják kapcsolataikat. Helyreállhat a jövőben egy évezredes, a természeti adottságokból kiinduló vidékfejlődés. Megszűnhet ugyanakkor az erőltetett nemzetállami fővárosközpontúság, amely nemcsak Magyarországra, hanem Szlovákiára, Románia, Szerbiára és Horvátországra is jellemző volt 1920–2004 között. (Magyarország településszerkezete egyébként e tekintetben jó adottságokkal rendelkezik: az öt vidéki nagyváros

mellett több tucat olyan, a határok közelében fekvő középvárosunk van, amelyek magukra válalhatják és kifejleszthetik az új terület-, piac- és kulturális szervezési funkciókat.)

Mindez azonban tudatos területfejlesztési politikát kíván, nem utolsósorban a közpénzek hovatfordításának vidéki preferenciájával.

d) A vidék társadalompolitika sújtotta terület

Az előbb mondottakból következik, hogy a magyar vidéken már a polgári fejlődés korában is gyengébb volt a helyi tehető réteg, mint Nyugat-Európában. És ezen gyengeség miatt a vidék még inkább elmaradt a várostól, illetve a fővárostól civilizatórikus eszközrendszerében, mint Nyugat-Európában.

A vidéknek mindezt a gyengeségét csak fokozta az 1938–1961 közötti társadalmpolitikai változások sora. A magyar vidéki középosztályból először a termény- és közvetítő kereskedelemben és a helyi szolgáltatásban kulcsszerepet betöltő zsidóságot pusztították el 1944-ben. Azután, a kitelepítések révén, a vidéki középosztály másik erős elemét útték ki az országból (1945), etnikai (sváb származás) alapon. Majd a maradék, jó szakértelmű kis- és középbirtokos réteget semmisítették meg osztályalapon 1950–1961 között, kuláktalanítás címén. (Ezeknek csak egy része tudott az 1970–80-as években a szovjet típusú gazdaságokban ismét előretörni. És csak töredéke jutott az 1990 utáni újabb földreformban üzemképes birtokegységekhez.) A rendszerváltásban előretörő, néha érthető, néha magyarázható politikai indulatok ismét sújtották a vidéki társadalmat.

Az az új középosztály és termelés-szervezésben jártasságot szerzett réteg, amelyik az 1980-as évekre már jelen volt a vidéken, gyakran a politikai üldözési kampányok áldozata lett. Akár jogtalanok, akár jogosak voltak a politikai vádak, tény: a magyar vidék ismét politika sújtotta területté vált. Az 1950-es évek után ismét a politikai-ideológiai preferenciák kerültek a szakmai preferenciák elé. Ahhoz, hogy a vidék adottságait az ott élők kihasználhassák, ahhoz, hogy a helyi – falusi, városi vagy kistrégiós – stratégiákat kialakíthassák, ahhoz a pártpolitikán kívüli szempontoknak: a te-

hetségnek, az ügyességnek, a leleménynek kell döntő tényezővé emelkednie a helyi társadalomban.

A modern kapitalista alapú mezőgazdálkodás alapja: a felvevőpiachoz való igazodás. Ehhez jó közvetítőkereskedelemre és sokoldalúan művelt üzemszervező hagyományra van szükség. Nyugat-Európában ez a vidéki középréteg részben válságba került a nagyüzemi termelési keretek, az intenzív gépesítés következtében. Részben azonban ezekből a középrétegekből kerültek ki a modernizáció legdinamikusabb helyi erői. Magyarországon, ahol amúgy is gyenge volt ez a középréteg, 1944 után különböző politikai akciók révén majdhogynem teljesen tönkrement. Ennek is a következménye, hogy a mai vidéki társadalomban a helyi gazdasági, kulturális és önkormányzati vezető réteg igen gyenge. (Korábbi, ilyen témájú történelmi tanulmányaim végén gyakran jegyeztem meg: még csoda az is, hogy a magyar vidék ilyen állapotban létezik.)

3. Biológiai és kulturális diverzitás, határokon túli magyarság

a) A biológiai diverzitás megőrzése

A biodiverzitás megőrzéséről már volt szó. Az állam területén élő növény- és állategyüttesek nagy részének megőrzési

helye a vidék, ugyanúgy, mint a világ egyéb részein. Ezért is, hasonlóan a világhelyzethez, a magyarországi vidék is a biodiverzitás fenntartásának helye. Ezért a „Charta a vidékért” kiemelten kell, hogy foglalkozzék a táj- és környezetgazdálkodással, természeti erőforrásaink karbantartásával. Mint ahogy a Chartának kiemelten kell foglalkozni a mind az élelemtermelés körébe, mind pedig az azon kívül eső hungarikumoknak, vagyis a Kárpát-medencében őshonos állat- és növényegyütteseknek a megőrzésével. A jól ismert alapelvhez egyetlen megjegyzésem volna: a biodiverzitás nem korlátozódhat a vidékre, hiszen a városi élőhelyek ugyanúgy e program keretébe tartoznak, mint az erdeinkben, mezeinkben, vidéki vizeinkben lakó élőegyüttesek.

b) A kulturális diverzitás kibontása

Ahogy Európában az etnikai, vallási, szokásrendi sokszínűség megtartása uniós program, úgy az egyes tagállamokban is. Közép-Kelet-Európában és Magyarországon ennek kiemelt jelentősége lehet, hiszen a térség államainak területén 1918-ig egy rendkívül kevert etnikumú és sokvallású lakosság telepedett meg. Igaz, hogy a nemzetállami korszak (1918–2004) elnemzetlenítő politikája ezt a kulturális sokszínűséget szegényítette. Majd pedig a szovjet rendszerben nemcsak a nemzeti, hanem a vallási identitást is elnyomták. Mégis a térségben a kulturális (emberi, szokásrendi) diverzitás sokkal nagyobb, mint Nyugat-Európában. Azt is mondhatnánk: az adminisztratív elnyomás kevésbé volt hatékony, mint a spontán, piaci alapú technikai modernizáció. A modern ipari társadalmak az 1980-as évekig nyugaton legyalulták az etnikai-vallási különbözőségek nagy részét. Közép-Kelet-Európában mindez a városokban (mindenekelőtt a nagyvárosokban) történt csak meg. Vagyis vidéken – éppen a technikai elmaradottság egyik következményeként – az etnikai-szokásrendi különbségek erősebben megmaradtak.

Az új vidékpolitikának, amikor társadalmi kérdésekkel foglalkozik, messzemenően figyelembe kell vennie ezen sokszínűség megőrzésének intézményes lehetőségeit. Konkrétan kell beszélni a roma, német, a szlovák, román, bolgár, horvát, szerb önazonosságok megtartásának reális lehetőségéről és igényéről.

c) A határokon túli magyarságról

Az ország jelenlegi határainak másik oldalán él a magyarság 15%-a. Az ezekkel való kapcsolattartás emberjogi korigény, és elsősorban a magyar állam feladata. Kiemelt szerepet kapnak e kapcsolattartásban a határ menti területek, vagyis a magyar vidék Ukrajnával, Ausztriával, Horvátországgal, Szerbiával, Romániával, Szlovákiával szomszédos területei

összekötő teret képeznek a kultúrnemzet megtartásában. Különösen az Európai Unión belül lehet ígéretes ez a kultúrnemzeti kapcsolattartás.

A vidék közhasznú tehát a gazdasági, szociális, természetgazdálkodási ágazatok mellett kulturális életünkben is kiemelt szerepet kaphat.

4. A vidék fogalmáról

Az Európai Unión belül a vidéknek minősülő területeket két ismérv szerint határozzák meg, mely két ismérv nem mindig fedi egymást. A területfejlesztésben használt vidékfogalom a népsűrűség (100 fő/km²) alapján minősít egyes területeket vidéknek. Míg a mezőgazdálkodási dokumentumokban használt vidékfogalom a foglalkozásalapú megközelítés bukkan fel, és olyan területeket minősítenek vidéknek, amelyek lakóinak döntő hányada mezőgazdasági, erdészeti, halászati foglalkozást űznek. (Beleértve különböző típusú településeket, falvakat, kisvárosokat.)

Magyarországon és a magyar nyelvben e két megközelítést kiegészíti egy civilizatórikus, viselkedésalapú értelmezés is. A magyar „vidékfogalom” sem angol, sem francia, sem német nyelvre egyértelműen nem fordítható. Ennek oka a magyar vidékfejlődés sajátosságában rejlik. Az angol, francia „rural” vagy az angol „country side” fogalma nem jelent más, mint városon kívüli területet. Ez az értelmezés a magyar nyelvben is megtalálható. Ezért beszélhetünk arról, hogy minden városnak van „vidéke”. Ugyanakkor Magyarországon az előbb jelzett egyközpontúság miatt minden fővároson kívüli területet „vidék”-nek neveznek. Ennek a vidékfogalomnak a velejárója egy, a nyugatitól különböző értektartalom is. Míg nyugaton „vidékinek lenni” nem jelent mást, mint „nem a városban lakni”, addig Magyarországon „vidékinek lenni” együtt jár azzal a feltételezéssel is, hogy valaki alacsonyabb civilizatórikus szinten él. Ennek okát a már előbb említett okokkal magyarázhatjuk. Míg Nyugat-Európában a 19. századtól fokozatosan haladt a vidék polgárosodása, majd 1945 után gyorsan kezdett felzárkózni a városi életminőséghez, és most, az informatika korában már a kiegyenlítődés következhet, addig Közép-Kelet-Európában és Magyarországon mindez nem következett be. A vidéken élő ember (azaz a nem fővárosi) rosszabb körülmények között élt és él, sőt a vidéki városok összehasonlíthatatlanul nagyobb életlehetőséget kínálnak, mint a „vidéki városokon kívüli” lét. (Ugyanez vonatkozik a falu, „falusias” fogalomra is. Mind az angol, mind a német, mind a francia nyelv addig és ott ismerte – az 1950-es évekig, illetve ma is – a „falusi” jelző [dorf, village] leminősítő voltát, amíg és ahol nem következett be a legkisebb telephelyek civilizatórikus felzárkózása is.)

A „Charta a vidékért” tehát a viták megkezdése előtt három vidékfogalommal számol. 1. A fővároson kívüli minden

terület; 2. A főváros és az öt nagyváros és azok agglomerációján kívüli területek; 3. A népsűrűség alapján a 100 fő/km² alatti népsűrűségű területek. Kiindulópontunk a népsűrűség, az életminőség kombinált használata. A népsűrűségi mutatók alapján az ország területének közel 80%-a minősül vidéknek, amelyen a lakosság kb. 33%-a él. Ha ezt kiegészítjük az életminőség egyéb mutatóival, akkor a vidékinek minősíthető lakosság százalékos aránya eléri a 40–45%-ot. (A népsűrűség-meghatározás pontos számításokon, az életminőség meghatározása becsléseken alapszik. De nem lehet vidékfejlesztésről beszélni úgy Magyarországon, hogy ebből például kihagyjuk a vidéki nagyvárosok, egyes esetekben még Budapest teljes agglomerációját.)

A „Charta a vidékért” tehát a magyar államterület mintegy kétharmadát és a magyarországi lakosság durván felét érintő társadalmi, gazdasági, természetmegőrzési program.

5. Átalakuló településszerkezet

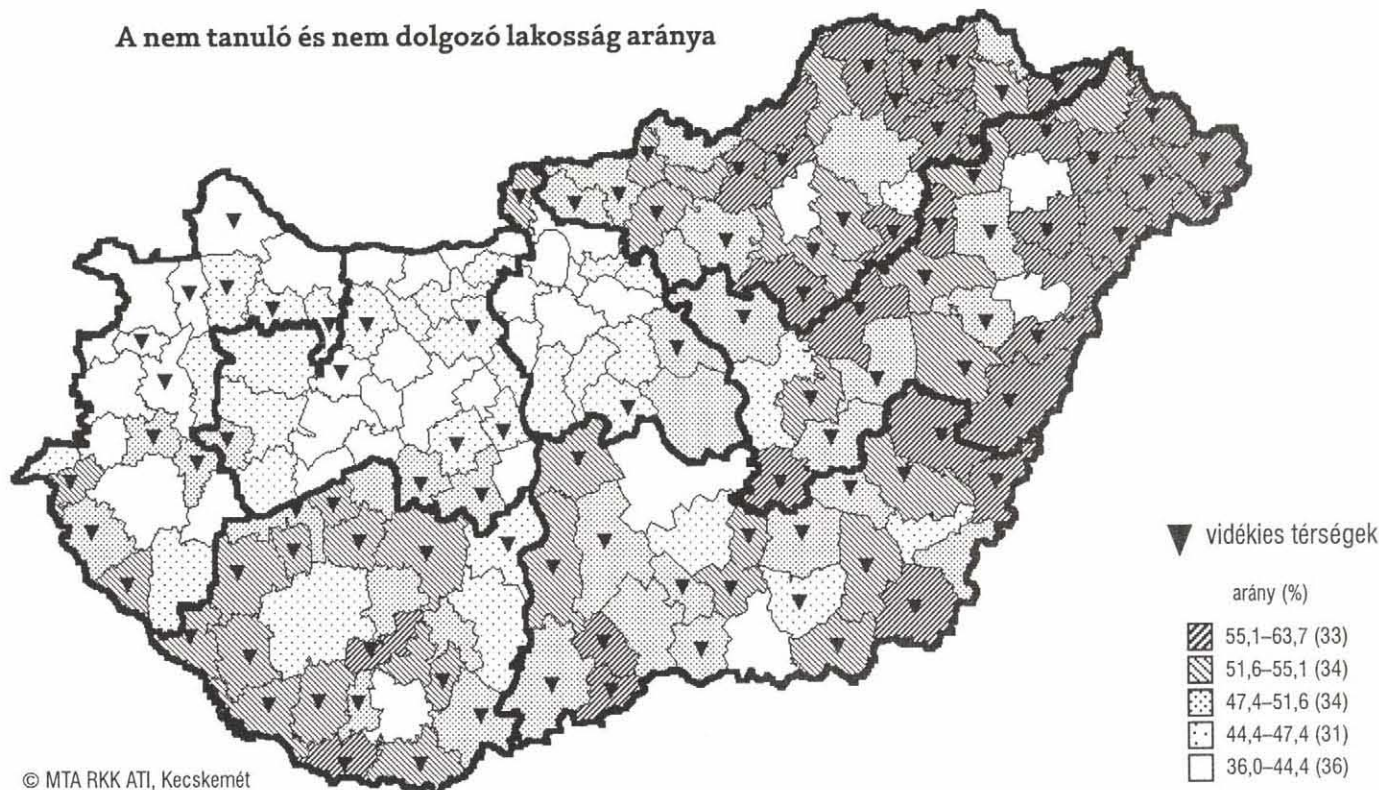
a) Nem konzerválni, de szabályozni

A településszerkezet minden korban az adott terület gazdálkodási erejétől, azaz a termelés és a megélhetés helyi biztonságától függ. Ahol a megélhetési lehetőségek növekednek, ott természetes bevándorlás, lakossággyarapodás indul meg, ahol viszont a munkaalkalmak csökkennek, ott az el-

vándorlás, és így a település elnéptelenedése indul meg. Tehát a mai magyar településszerkezet is függvénye és mutatója azoknak a népességbeli és gazdálkodáson belüli változásoknak, amelyek az országban végbemennek. Ezért is elsősorban vidékpolitikáról és területpolitikáról, nem pedig egyszerűen vidékfejlesztésről vagy területfejlesztésről beszélünk. A vidék fejlődése elképzelhető úgy is, hogy a néhány száz fő alatti települések elnéptelenednek, míg a kisvárosok gyarapodnak és gazdagodnak. Ez a spontán gazdasági fejlődés jelenlegi iránya. Nem kívánjuk konzerválni mesterseges úton a mai településszerkezetet. De ragaszkodunk ahhoz az álláspontunkhoz, hogy az állam területének kultúrtáj szinten való karbantartása, vagyis lakossággal való fedettsége közhaszon. Ezért a településszerkezet *spontán átalakulási folyamatának* ki kell *egészülnie egy tudatos területfejlesztési politikával*. Amely területfejlesztési politika az előbb említett preferenciákat tartalmazza: lakosságmegtartó vállalkozások ösztönzését és kommunális beruházások preferálását.

A szovjet rendszer Magyarországon a spontán településfejlődési folyamatokat az erőltetett *iparosítási politikával* és az államilag támogatott *köztulajdon* és *nagyüzem* létrehozásával kívánta uralni. E politika része volt egy, úgymond, felvilágosult területfejlesztési politika is: a vidék villamosítása, egy korábbinál sokkal hatékonyabb, állami tulajdonú közlekedési rendszer kiépítése kétségtelen hozzájárult a politikának. De a politikai-ideológiai kiindulások a vidéken

A nem tanuló és nem dolgozó lakosság aránya

túlhaladott rendszereket tartottak fenn, amelyek eredményeként az 1980-as évekre már finanszírozhatatlan és kihasználatlan szárnyvasút és autóbusz-közlekedési infrastruktúra élt – igaz, nagyon alacsony szinten – az országban. Az új területfejlesztési politika a területfejlődés spontán folyamatait és az említett preferenciákat figyelembe véve alakítható csak ki.

b) Országos és helyi vidékpolitika

Az átalakuló településszerkezet hívja fel a figyelmünket a vidékpolitika kétszintű voltára: az országos és a helyi vidékpolitikára. Az *országos vidékpolitika* foglaljon állást általában a vidéki életet és természeti környezetet érintő ágazati preferenciákban. De ez az országos vidékpolitika állandóan szembesüljön a vidéken végbemenő spontán társadalmi és természeti folyamatokkal, és egészüljön ki egy aktív *helyi vidékpolitikával*. Míg az országos vidékpolitikát az állam politikai és értelmiségi elitje határozza meg, addig a helyi vidékpolitika a helyben élők megfogalmazásában a település életlehetőségeinek gyűjteménye, és azt a helyi társadalomnak kell megfogalmaznia. A „Charta a vidékért” célul tűzi ki azt, hogy a párbeszéd folytatásaként a következő években minden falunak, kistérségnek legyen fejlődési és fejlesztési stratégiája. Ennek kidolgozásában a helyi önkormányzati tisztviselők, a helyi világi és egyházi értelmiség, a gazdálkodók együttesen vegyenek részt.

c) A lakosság önmegoldó képessége

Ezért különös gonddal szükséges megvizsgálni a kistelepülések lakóközösségeinek *önmegoldó* képességeit. Ez az önmegoldó képesség Magyarországon és Közép-Kelet-Európában sokkal alacsonyabb szintű egyelőre, mint Nyugat-Európában. Oka ennek a vidéki közép-kelet-európai fent említett megsemmisítése. És oka ennek a szovjet rendszer centralizáló és utasításos politikája. Amikor azonban az Európai Unió a szubszidiaritás elvéről beszél – vagyis az ügyeket elsősorban alsó szinten, az érintettekkel lehetőleg egyazon fórumon kell intézni –, akkor ezt a helyi települési önmegoldó képességet kívánja ösztönözni. A szubszidiaritás elve tehát kényszermodernizációt jelent Magyarországon a vidéki társadalmi élet mindennapjaiban: az önkormányzatiságot, illetve a civil szervezetek szerepét kívánja erősíteni. (Külön vita tárgya legyen az ország köz- és szakigazgatásában a különböző miniszteriális és önkormányzati szintek – falu, város, megye stb. – egymásra épülése.)

A „Charta a vidékért” megalapozni kíván egy olyan tudatos területfejlesztési politikát, amely a *spontán gazdasági és a közhaszon tényezők harmóniájára épül*, abban megtalálja helyét mind az *országos*, mind pedig a *helyi érdek*, és amely

területfejlesztési politika feloldhatja a mindennapjainkban élő *város-vidék ellentétet*.

6. Hosszú távú és komplex vidékpolitika

A rendszerváltás a politikai intézményekben néhány hónap alatt véghezvihető. A tulajdonszerkezetben és a gazdaságban már szükségszerűen több évig tart. A rendszerváltás a társadalomban – és ezen belül is a gondolkodásmódban – több évtizedes folyamat lehet. Az új vidékpolitikát is évtizedes távlatokra kell tervezni. A viták előtt két, a tervezést alapjában meghatározó szempont látszik kiemelendőnek:

a) Politikai konszenzus hosszú távra

A vidékpolitika hosszú távra tervezett politikai aktivitás. Nem igazodhat a négyéves választási és kormányzati periódusokhoz. Az Országgyűlésnek többpárti megegyezésre kell jutni e kérdéskörökben, mert különben egy kormányzati váltás elmoshatja az előző évek valós eredményeit. Különösen áll ez a fiatal közép-kelet-európai és a magyar demokráciákra. Ahol a parlamenti „váltógazdálkodásban” szinte lehetetlen konszenzust teremteni. Feltehetően évtizednek kell eltelnie ahhoz, hogy a nyugati méltányos demokrácia szintjét elérjük. (Nem túlzás azt mondani, hogy a Kádár-rendszer méltányos és csendes diktatúráját a demokrácia hangos és bolsevik formája veszi át a közép-kelet-európai térségben.) A vidékpolitika talán az első olyan politikai tematika lehet, amelyben minden parlamenti párt egyetértésre tud jutni.

b) Tárcaközi vidékpolitika

A vidékpolitika – és ezen belül a vidékfejlesztés, mint mondtuk – az Európai Unióban a közös agrárpolitika második pilléréként szerepel 2000 óta. Minden európai kormány tisztában van azonban azzal, hogy ez egy ideiglenes adminisztrációs szerkezet, mert a vidékpolitika nem korlátozható agrárpolitikára, és mindinkább erősödik annak tartalmában a környezetvédelem, környezetgazdálkodás, iparfejlesztés, infrastruktúra-fejlesztés, oktatás és művelődés, sőt tudományügy. Nem is szólva az egészségügyről és a szociálpolitikáról. A „Charta a vidékért” javaslatokat kíván megfogalmazni a vidékpolitika helyéről a kormányzati adminisztráció, a tudományos szervezeten és a civil szervezetek rendszerén belül. Vitára bocsátjuk a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács tervét (ez már ez év februárja óta vita alatt áll), a területfejlesztő háttérintézmények kialakítását (tárcánként, illetve az Akadémiához delegálva), valamint olyan civil fórumok rendszeres működtetését, amelyben a vidéki civil társadalom képviselői foglalnak helyet (kamarák, helyi terület-

fejlesztő szövetségek, önkormányzatok, vidéki egyetemek és kutatóbázisok, országos etnikai és szociális, környezet-megőrző közművelődési egyesületek stb.).

III.

Tematikai, cselekvési és ütemezési terv

A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom kísérlet arra is, hogy a közéleti aktivitást élénkítse a civil körökben is. Az MTA elnökeként még 1996-ban kezdeményeztem a Nemzeti Stratégiai Programok indítását. Ez azt jelentette, hogy az akadémiai értelmiség felmérte Magyarország helyzetét és lehetőségeit az új világhelyzetben, és javaslatot tett a politikai elitnek alternatívák követésére. Agrárium, vasútpolitika, vízgazdálkodás, egészségügy, kisebbségpolitika, területfejlesztés és más hosszú távú programok kerültek megfogalmazásra. A programok kétpólusú párbeszédet céloztak: a kutatóértelmiség és a politikai elit párbeszédét. Most *hárompólusúra bővítjük a párbeszédet*: szólaljanak meg azok is, akiket e javaslatok érintenek, a vidéki emberek. Ezért is a „Párbeszéd a vidékért” a kutatók, a politikusok és a lakosság párbeszéde legyen. Tervünk a következő:

1. Programtanácsot hívunk létre különböző szakmák képviselőiből.

2. Hat munkacsoportot állítunk fel, a következő témakörökben:

a) Intézményrendszer, finanszírozás

(Közigazgatás-szakigazgatás; önkormányzatok számára felülvizsgálata; a különböző szintű igazgatás többfunkciós jellege: szaktárcák, megye, város, falu. Adó- és finanszírozási viszonyok: önkormányzat- és vállalkozás-finanszírozás. A vidékre jutó államháztartási-költségvetési pénzek áttekintése stb.)

b) Foglalkoztatás és munkahelyteremtés

(Mezőgazdálkodás: élelemtermelés, energiahordozó növénytermesztés. Termékszerkezet-váltás, tudatos talajhasználat és támogatási politika. Eltartó-képesség. A szövetkezettípusok újraépítése. Kormányzati és hitelpolitikai eszközök. Jogszabályalkotás. Földtulajdon-törvény, Nemzeti Földalap. Iparosítás lehetőségei. A szolgáltatás, környezetgazdálkodás és a turizmus lehetőségei. A feltartóztathatlan átrendeződések és a kívánt szabályozások, munkahelyteremtés.)

c) Táj- és környezetgazdálkodás

(Fenntartható fejlődés érvényesülése az ágazati politikában. A víz-, talaj-, erdőgazdálkodás európai normái követésének feltételei, ezek erősítése kormányzati és helyi (piacorientált) eszközökkel. A vonatkozó jogszabályok felülvizsgálata, a helyi természeti adottságokhoz mért helyi élőhelystratégiák kialakítása. A „környezetgondos polgár”, a „tulajdonosi szemlélet” kialakulásának segítése.)

d) Infrastruktúra, elérhetőség, közlekedés

(Út-, vasútviszonyok. Internet. Oktatási és közművelődési rendszerek. Közművesítés: ivóvíz, szennyvíz, posta. Teleház-programok. Egészségügyi ellátás korszerű európai normáinak érvényesülése: költségvetési s piaci eszközök.)

e) Vidéki társadalom

(Átalakuló településszerkezet: elvándorlás és lakossággyarapodás. A munkahelyteremtés, az infrastruktúra-fejlesztés várható kihatásai. Demográfiai változások: öregek, fiatalok. A roma társadalom. Az új szegények és gazdagok. Az egyes tájak eltartóképessége. A népességmegtartás szabályozható feltételei. A középosztályok helyi jelenléte. Az iskola és egészségügyi körzetek, a helyi ellátók: a tanár, orvos, állatorvos, falugazda stb.)

f) Önkormányzatiság, önszerveződés

(Az önszerveződések értelmes mozgásterei. A civil szervezetek felruházása közfeladatok ellátásával. A helyi igazgatási bürokrácia felülvizsgálata, a feladatok társadalmisítása. A civil társadalom helyi – falusi, városi, regionális – szervezetei. A kamarák, egyesületek, faluparlamentek, a vidék parlamentje, területfejlesztő helyi szövetségek. A városi és falusi középtávú stratégiák tervei. A helyhez kötődés eszköze a helyi aktivitás.)

3. A *hat munkacsoport* elkészíti (már elkészítette) az *előzetes vitaanyagokat* (hatszor 8–10 oldal terjedelemben). Ezeket április 6–20. között munkacsoportonként két-két ülésen megvitadjuk. Az ülésekre többnyire vidéken kerül sor. (Eddig jelentkezett Békés, Zala, Vas megye, Nyírbátor, Jászberény, Alsómocsolád, Mórahalom, Martonvásár, Debrecen, Győr és még többen mások.)

4. A *munkacsoportok vezetője* egy-egy kutatóprofesszor. Tagjai: négy-öt fő kutató, az országos civil szervezetek küldöttei. (17 ilyen országos civil szervezetet hívtunk meg, és a mozgalomnál jelentkezett civil szervezeteket, sőt gazdálkodókat.) Részt vesznek a vitában a kormányzat és a parlamenti pártok megfigyelői.

5. Április 20-ra elkészül a hat munkacsoport *zárójelentése*. Ez alapján április 28-ára az elnök a szűkebb fogalmazó csapattal megírja a Charta szövegének „nulladik” változatát.

6. Április 28.: a Programtanács megvitatja a „nulladik” *változatot*.

7. A „nulladik” változatot „*vidéki fórumokon*” mutatja be az elnök, illetve a Programtanács április 28–május 10. között. Székhelye: Veszprém, Pécs, Szeged, Miskolc, Debrecen. Az Akadémia vidéki székházaiban délelőtti vita, délután a közel lévő kistélepülés(ek) meglátogatása, találkozás a helyi önkormányzati vezetőkkel, iparos, gazdasz, értelmiségi társadalom képviselőivel.

8. Május 13. (péntek): A Charta alapszövegének átadása.

Budapest, 2005. március 29.

Függelék

A „PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT” CÉLJAI

1. A magyarországi vidék társadalma átalakulóban van. Az 1988-ban megkezdődött gazdasági rendszerváltás, majd 1989–90-ben felgyorsult politikai rendszerváltás fokozatosan rendezi át az ország munkaszervezetét: termelési ágazatok épülnek le, és jönnek létre ugyanakkor újabb ipari, élelemtermelési egységek és szolgáltatások. Mindez változást idéz elő a munkaerőpiacon, megindul az emberek elvándorlása, illetve más helyekre odavándorlása. Átalakul a településszerkezet: egyes települések gazdagodnak, gyarapodnak, mások elszegényednek. Az elmúlt 15 esztendőben ennek a spontán fejlődésnek vidéken kevés a nyertese. Az európai uniós csatlakozás, bekapcsolódásunk a nemzetközi munkamegosztásba tovább gyorsítja ezt az átrendeződést. Európa-szerte lejátszódtak hasonló jelenségek, és a politikai adminisztráció mindenütt befolyásolni kívánja ezt a folyamatot. A volt szocialista országokban, amelyek frissen csatlakoznak az Európai Unióhoz, gyorsan és megrázóan történik a vidék átalakulása. Európában a politika mindent elkövet azért, hogy ösztönözze az államterületek egészének lakottságát, s hogy a vidék a minőségi élelemtermelésnek és a kis-, valamint középvállalkozásoknak, a bioenergia-termelésnek és a környezetgazdálkodásnak erős térsége legyen. És legyen térsége az öko- és falusi turizmusnak, üdülési időtöltésnek és a városi ember második otthonának. Célunk az, hogy az európaihoz hasonló magyar vidékfejlesztési politikával a vidék emberelertő képességét és ugyanakkor a természeti környezet színvonalas karbantartását elősegítsük.

2. A Párbeszéd a vidékért mozgalomban szakemberek, civilek (gazdálkodók), helyi vezetők és politikusok vesznek részt. A mozgalom számba kívánja venni mindazokat a törekvéseket, amelyek a vidékfejlesztés területén történtek: az élelemtermelésben a termékszerkezet-váltásra, a területfejlesztésben a kistérségek életlehetőségeinek kormányzati javítására, a társadalom- és kultúrpolitikában az életminőség javítására tett erőfeszítéseket. Különös gonddal kell számolnunk a nem kis számú, de nem eléggé közismert helyi eredményes erőfeszítésekkel. Cselekvési programunk három pilléren nyugszik: a) helyzetfelmérés, b) az európai, a regionális és a községi szintű lehetőségek feltárása, c) okos fejlesztőpolitika kiépítése országos és helyi szinten egyaránt.

3. A piacgazdaságra való áttérés, az európai integrációs illeszkedési folyamat futamidejét negyedszázadra becsüljük. Ebből 15 esztendő telt el. Célunk az, hogy a 2007–13 közötti Nemzeti Fejlesztési Tervben az európai uniós középtávú politikai terv részeként a vidékfejlesztésben kialakítsuk a spontán gazdasági tényezők és a közérdek harmóniáját.

4. Célunk az, hogy a mozgalom segítse a különböző érdekekből és különböző politikai szándékokból kiinduló erők érdemi együttműködését. A vidékpolitika csakis a különböző pártok politikájában rejlő érdekek közöségének felismerésén nyughat. Okos és távlatos parlamenti politizálás, a tudományos és helyi értelmiségi erők aktivizálása, a különböző civil szervezetek együttműködése eredményezheti csak azt, hogy egy országos vidékfejlesztési politika alapelveiben megállapodhassunk. És csak ez lehet az alapja annak, hogy a legközelebbi jövőben a már alakuló regionális programok mellett elkészülhessenek a kistérségi, sőt faluszintű tervek. A helyi lakosság kívánságait, a kutatók európai és hazai tapasztalatait és a politikusok tettvágyát kívánjuk egyesíteni. Kiemelt célunk a falusi, a regionális és országos hatókörű civil szervezetek, szakmai érdekképviseletek aktivizálása. Céljaink elérése érdekében a következő lépésekre teszünk javaslatot:

A) „Charta a magyar vidékért” megfogalmazása. Ebben állást foglalunk amellett, hogy a következő 8 esztendőben az ország mindenkori politikai vezetése a vidékfejlesztést kiemelten kezeli. A Charta megfogalmazza a magyarországi vidékfejlesztés alapelveit.

B) Javasoljuk az Országgyűlésnek Nemzeti Vidékfejlesztési Tanács létrehozását.

B/1) A Nemzeti Vidékfejlesztési Tanácsot az Országgyűlés küldi ki a kormány előterjesztésére. Abban helyet kapnak a mindenkori parlamenti pártok képviselői, a vidékfejlesztésben érintett *minisztériumok* küldöttei, *tudományos kutatók*, valamint az országos hatókörű civil szervezetek képviselői.

B/2) Az Országgyűlés a Nemzeti Vidékfejlesztési Tanácsot jogosítványokkal ruházza fel. Javasoljuk, hogy a Tanácsnak öt funkciója legyen:

a) *Ellenőrző szerep.* Figyeli az évi költségvetések tervezését, szakértői vélemények alapján állást foglal abban a kérdésben: a vidék ideiglenes előnyben részesítése megtörténik-e vagy sem, és a vidékfejlesztés gazdasági, intézményes és személyi feltételei biztosítva legyenek.

b) *Helyzetfelmérő és előrejelző szerep.* Folyamatos *helyzetfelmérést* végez a vidéki térségekben. (Mezőgazdálkodás, ipar és szolgáltatás, természet- és tájvédelem, a vidéki társadalom helyzete stb.) Tanulmányokat dolgoztat ki egy-egy kistérség konkrét fejlesztési lehetőségeiről.

c) *Javaslattevő szerep.* Megfogalmazza első lépésként a vidékfejlesztés országos konkrét feladatait. Ezt követően a helyzetfelmérésekből és tanulmányokból származó tervekre *javaslatokat* tesz az egyes szaktárcáknak, illetve az Országgyűlés bizottságainak.

d) *Érdekegyeztető szerep.* Az országos és vidéki, ezen belül is a városi és vidéki területfejlesztés állandó egyeztetése. (Eredményes és gazdag városok nélkül nincs gazdag vidék.)

e) *Ismeretterjesztő tevékenység.* A Tanács a média révén az Európában és itthon már kialakult eredményes település- és vidékfejlesztés mintáit terjeszti, segít a tárcák keretében működő területfejlesztő és falugazdák szakmai továbbképzésében. A Tanács a vidéki emberek fóruma, a politikai, a gazdálkodók, az értelmiségi és a civil erők egyeztetője

Budapest, 2005. március 24.

Glatz Ferenc

A vidéki fórumok programterve a következő:

Május 4.: Murga – Pécs – Mernye (Tolna, Baranya, Somogy, Zala m.)
Május 6.: Győr – Dunaszeg – Tét (Győr-Moson-Sopron, Zala, Vas, Veszprém, Fejér)

Május 9.: Miskolc – Szendrőlád – Arló – Kazár (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Komárom-Esztergom, Pest m.)

Május 11.: Szeged – Mórahalom – Mezőhegyes (Csongrád, Békés, Bács-Kiskun)

Május 13.: Debrecen – Nyírbátor – Nyírlugos (Heves, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok m.)

A „Párbeszéd a vidékért”-mozgalom koordináló intézménye az MTA Társadalomkutató Központ, Balogh Margit igazgató készséggel áll rendelkezésre (bal8686@helka.iif.hu és parbeszed@mtatk.hu). Híreinket folyamatosan közöljük az interneten.

A „Párbeszéd a vidékért” honlap elérhetősége:

<<http://torok.nefty.hu/parbeszed/index.html>>

A kormányzati portálon is megjelentek hírek, s az átjárhatóság is lehetséges:

<<http://www.magyarorszag.hu/hirek/kozelet/parbhonlap20050404.htm>>

Működik továbbá egy gyűjtődosszié a vidékért: <<http://www.magyarorszag.hu/dosszie/vfk>>

(A címdalalon a bal alsó sarokban egy banner segíti a találatot.)

A „PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT” PROGRAM MUNKACSOPORTJAINAK VITAANYAGAI

Intézményrendszer, finanszírozás

Az 1. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Rechnitzer János

I. Intézményfejlesztés

Az Európai Unióhoz való csatlakozási kérelmünk, majd a belépéshez vezető csatlakozási folyamat eredményeképpen létrejöttek a vidékfejlesztés intézményrendszerének legfontosabb elemei. Létrejött a vidékfejlesztés vertikális fejlesztési hálózata, amelyben egy minisztériumi főosztályhoz rendeltlen megalkultak régióként a regionális vidékfejlesztési irodák (REVI), és vidékfejlesztési kistérségenként felállásra került egy megbízotti hálózat (ún. vidékfejlesztési menedzser – 2005. februárig).

A területfejlesztési és vidékfejlesztési intézményrendszer megosztott. Az agrárgazdaság nem tudta kezelni a vidéki népesség szociális, foglalkoztatási, települési, területfejlesztési nehézségeit és a gazdaság megújítási igényeit.

A vidékfejlesztés koordinatív, sokszereplős tevékenység, ezért, valamint a nemzetközi tapasztalatok, illetve az eddigi hazai kezdeményezések alapján a terület- és vidékfejlesztés együttműködését, és a két szakterület intézményi egybekapcsolását javasoljuk.

Az intézményrendszernek átláthatónak, stabilnak, az alulról jövő kezdeményezések befogadjának kell lenni.

Célok és szükséges intézkedések:

1. Új Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT II) és új Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2 (AVOP 2) készítése a 2007–2013 közötti időszakra.
2. A hazai tervezési rendszerben egyértelművé kell tenni a tervtípusok egymáshoz való viszonyát (tervtörvény), s ezekben pontosan meg kell határozni a fenti dokumentumok érvényességét.
3. A már futó (2004–2006), kiemelten kezelt területfejlesztési programokban kapjon az eddiginél is nagyobb prioritást a vidékfejlesztés.
4. A 2007–2013 közötti időszakra vonatkozóan felül kell vizsgálni, aktualizálni és egységes szerkezetben megjeleníteni a már elfogadott vidékfejlesztési koncepciókat, terveket, programokat.
5. 2007-től a tervszerződés-rendszer bevezetése garantálhatná a főbb vidékfejlesztési célkitűzések megvalósítását.
6. A vidékfejlesztés nem agráriumot érintő fejlesztési tevékenységeit át kell irányítani a terület- és regionális fejlesztésért felelős tárcához, úgy, hogy mind regionális, mind kistérségi szinten egy fejlesztési szervezet legyen felelős a kitűzött célok és feladatok megvalósításáért.
7. A Regionális Fejlesztési Tanácsok ügynökségei legyenek a befogadói a vidékfejlesztés területi szakembereinek.
8. A kistérségi szinten az állam által fenntartott fejlesztési ügynökségek egységes szervezetében integrálódjanak a vidékfejlesztési szakemberek.
9. A vidékfejlesztés szakma, ezért felsőfokú végzettségű szakemberek végezzék a vidékfejlesztést, akiknek a továbbképzése folyamatos.
10. Erősödjön meg a témára szakosodott kutató és elemző intézmény(rendszert), teremtsék meg az annak működését biztosító anyagi bázis.
11. A médiákon és más eszközökön keresztül kell mutatni a sikeres kezdeményezéseket.

II. A finanszírozás

A vidékfejlesztés pénzügyi forrásainak feltárása és szakszerű meghatározása szinte lehetetlen. Kormányzati alapokból juttatott célzott eszköz volt a vidékfejlesztési célleírányzat (2000–2003), mely évente 5–6 milliárd Ft-ot tett ki. A területfejlesztés különböző forrásaiból (TFC, TEKI, CÉDE, TFC, KTA, OFA) a vidéki térségek részesedtek, sőt egyes előirányzatok csak a hátrányos vidéki településekben voltak felhasználhatók. A PHARE 1996-tól rendelkezésre állt,

majd 2000-ben került elfogadásra a SAPARD program, de működése csak 2002-től indult el. Az Európai Uniótól kapott agrár- és vidékfejlesztési támogatások mértéke 2004–2006 között a GDP 1%-át éri el évente, ehhez jön a hazai kiegészítés, amely együttesen 2-2,5%-át adhatja a GDP-nek. A becslésünk szerint a vidéki térségekben a GDP 2,5–3,0%-a jelenhet meg évente agrár és vidékfejlesztési támogatás formájában. A vidék jövedelemmerlegének másik oldala a GDP előállítás.

A cél a vidéki népesség életminőségének javítása, úgy, hogy társadalmuk és a környezetük fenntarthatóvá váljon. Ezt csak az általános és a vidéki térségre specializáltan alkalmazott gazdasági ösztönző rendszerrel és összehangolt támogatáspolitikával lehet hosszú távon biztosítani.

Célok és szükséges intézkedések:

1. A vidékfejlesztés alapvetően és döntően az európai uniós támogatásokból táplálkozhat a 2007–2013 közötti időszakban.
2. A különféle további operatív programokban jelenjenek meg olyan pályázati célok, amelyeket a vidéki térségekben is alkalmazni lehet, vagy csak a vidéki térségekre lehet alkalmazni.
3. Támogatni kell azokat a helyi (lokális) fejlesztéseket, melyek az önszerveződésre, az alulról építkezésre, a szereplők minél szélesebb körének részvételére épülnek.
4. Célszerű megfontolni a vidéki térségekbe „fejlesztési normatíva” bevezetését (népességarányosan), amelyet a kistérségi fejlesztési tanácsok kezelnek.
5. A különféle állami fejlesztési támogatásokban egyértelműen jelenjenek meg a vidéki térségekhez köthető programok, célok.
6. A vidéki térségekben innovatív, a helyi/területi erőforrásokra épülő gazdasági (non food) tevékenységeket folytató szervezetek kapjanak tartós adó-mérséklést és egyéb kedvezményeket.
7. Kerüljön kidolgozásra kis- és középvállalkozók speciális hitelrendszere.
8. Erősödjön meg a takarékszövetkezetek bázisán a vidékbank-hálózat.
9. A helyi iparüzési adó bizonyos százalékának a kistérségi fejlesztési tanácsokhoz való rendelkezése lehetőséget adna a kistérségi szintű pályázatok saját forrásainak, önrészeinek biztosításához.
10. A vidéki térségek önkormányzatainál – döntően a többcélú kistérségi társulásokban szerződötteknél – emelkedjen a szociális és oktatási intézmények fenntartásához kapcsolódó normatíva.
11. A vidéki térségekben differenciált (magasabb) önkormányzati-intézményi támogatási normatívát kell alkalmazni, különösen a közszolgáltatásoknál.

A vidék gazdaságának jövőképe

Az 2. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Bedő Zoltán

Összeállította: Udovecz Gábor és Bedő Zoltán

A magyarországi gazdasági aktivitás nemzetközi összehasonlításban, de korábbi önmagunkhoz képest is rendkívül alacsony, 57%-os. A vidéki munkaképes korú lakosságnak azonban csak 35-40%-a aktív. A vidék gazdasági problémájának egyik legfontosabb oka az agrárgazdaság teljesítményének relatív és abszolút értékben mérhető visszaesése az elmúlt másfél évtizedben. Leépült a magyar agrártermelés és nem sikerült megtalálni az új kiterjesztési pontokat. A múlthoz viszont nem lehet visszatérni, egyedül csak az *agrártermelés fejlesztésével nem lehet a vidék gondjainak úrrá lenni*, bár az agrárium sikeres működése továbbra is egyik meghatározó feltétele a vidéki gazdaság fenntartható fejlődésének.

Összehangolt munkával megalapozható a *jövőkép*, ehhez bátor *szemléletváltásra* és átgondolt programokra, *célirányos intézkedésekre* van szükség.

1. Javasoljuk, hogy a konkrét intézkedéseket ne egy kaptafára, hanem, a *kistérségek* eltérő adottságaira, különböző kiterjesztési lehetőségeire szabjuk. Ösz-

tönző lépéseinket a munkára való nevelés, a munkahely-teremtési szándékok vezéreljék. A vidék eltartóképességének ez a kulcskérdése. Az agrár-foglalkoztatás megőrzése és a legális foglalkoztatás növelése érdekében – esetleg kistérség-csoportonként differenciált módon – célszerű egy kedvezményes társadalombiztosítási rendszer bevezetése.

- Az érintett régiókban, illetve kistérségekben *oldani kell a fizikai elzártságot*. Céltzott pályázatokkal elő kell segíteni a közlekedés fejlesztését, utak, hidak, kikötők építését. Ideje megteremteni a *részmunkaidős foglalkoztatás* törvényi és társadalombiztosítási feltételeit, bővíteni az otthoni, az ún. távmunka lehetőségeit. A falusi lakosság megtartása mellett ugyanakkor sok esetben az elkerülhetetlen *mobilitást* is lehetővé kell tenni.
- Jelenleg vidéken rendkívül alacsony a *jól működő kis- és közepes vállalkozások száma*. A pozitív tapasztalatok alapján – az infrastruktúra-fejlesztéssel összehangoltan – támogatni szükséges az ipari parkok létesítését, ösztönözni a helyi ipar és a szolgáltatások fejlődését. Állandó politikai harc középpontjában állnak a kis és nagy mezőgazdasági üzemek. Ezt meg kell szüntetni, és ki kell mondani: egy *egészséges agrárgazdaságban a kis-, a közepes és a nagyüzemekre egyaránt szükség van*.
- Magyarország *agrár-erősségeivel* rosszul sáfárkodunk. *Szelektív fejlesztési programra*, a stratégiai pontokon határozottabb előrelépésre van szükség. Államilag támogatott, *önkéntes birtokrendezés* valósuljon meg. Az agrártermelők ösztönzésével a jelenleginél harmonikusabb arányokat kell elérni a szántóföldi növénytermesztés és az állattenyésztés között. A magyar *agrártermelés egyensúlyát csakis az állattenyésztés fejlesztésével lehet visszaállítani*. Emellett nagy lehetőségek vannak a kertészeti termelésben. Erdemes kihasználni a *kertészeti kultúrák regionális termelési hagyományait*, amelyek sikeres felkarolása több tízezer család megélhetését biztosíthatja. Kívánatos fejleszteni az EU-ban is prioritást élvező édesvízi halászatot. A jó minőségű alapanyag-termelés mellett erősíteni kell a hazai különlegességek (hungaricum, tájjellegű termék stb.) előállítását. Célszerű programot meghirdetni a *biomassza* hasznosítására.
- Az erdők meghatározó szerepet játszanak* az ország környezeti állapotában, felértékelődött a környezetbarát faanyag, és kiemelkedő szerepe lesz a megújítható energia alapanyag-hasznosítása terén. Intézkedéseket kell hozni a *termőföld védelmére*, a *vízgazdálkodásra*, az öntözési rendszer fejlesztésére. Ki kell használni az *agrár-környezetvédelmi programok* és a kedvezőtlen adottságú területek támogatási rendszereinek ökológiai és pénzügyi lehetőségeit.
- A vidéki vendéglátás, a falusi turizmus és a tágabban értelmezhető kulturális élet gazdasági lehetőségei súlyosan kihasználatlanok. Az erre alkalmas kistérségekben színvonalas panziók, halászcsermák, pihenési és sportközpontok, pezsgő életű szórakoztatási és kulturális vonzások központok hozhatók létre.
- A gazdasági háttér erősítéséhez a falvak rendjét – tisztaság, biztonság, betegápolás, tájgondozás stb. – *az önkormányzatokra* kell bízni, ehhez a segítők helyett kellő finanszírozást kell biztosítani. Kormányzati szinten nagyobb összhangot kell kialakítani az agrár-vidékfejlesztési programok és a vidéki térségeket érintő területfejlesztési programok között, így a kedvezőtlen adottságú területeket, az agrár-környezetvédelmi területeket és a KAP-reform szerinti, ún. *regionalizált közvetlen jövedelem-támogatási rendszer területi egységeit* célszerű harmonizálni!
- A gazdasági élet munkaerőigénye gyorsan változik. Meg kell teremteni az *agrár-igazgatás*, -kutatás, -oktatás s az alapvető szolgáltatások (vizsgálatok, mérések, ellenőrzések stb.) európai színvonalú regionális működésének feltételeit. Meg kell állítani a vidéki *tudáscentrumok* (főiskolák, középiskolák, kutatóhelyek, kísérleti telepek stb.) szétmállását, pénzügyi kivérzését. Erősíteni szükséges a felnőttoktatás, az átképzés és a továbbképzés intézményi rendszerét.
- A vidék gazdaságának felpezsdítése s különösen a legelmaradottabb kistérségek fokozatos felzárkóztatása összehangolt és *markáns pénzügyi eszközrendszer* alkalmazását követeli meg. A vidék- és területfejlesztést szolgáló közösségi és nemzeti forrásokat olyan pályázatok keretében célszerű elosztani, amelyek *kistérség-típusonként* céltzott feltételeket tartalmaznak. Az adórendszer, az adóstruktúra átalakítását, az adókedvezményeket a vidéki gazdaság felzárkóztatása szolgálatába kell állítani. A szociális ellátórendszereket, a lakásépítési kedvezményeket szintén olyan irányba ajánlatos módosítani, hogy a helyben maradásra, a helyi vagyon megőrzésére, ne pedig tőke kivonásra ösztönözzenek.

Vidéki táj, térség és természeti környezet

A 3. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Németh Tamás

Összeállította: Csete László, Láng István, Németh Tamás

- Bármilyen vidékfejlesztés, illetve vidékpolitika csak a vidéki táj, természeti környezet, térség *komplex és dinamikus szemléletében, valamint kezelésében kecséget eredménnyel*. Ezért elsődleges a vidéki táj, térség és természeti környezet értelmezése.
- Mi a vidék?*
A táj elsősorban időben és térben a föld felszínének többé-kevésbé azonos területi egysége, amely a társadalom és a természeti környezet kölcsönhatásaként jön létre (szerkezete, felszíni viszonyok, vízrajz, növényzet, állatvilág stb.). A táj lehatárolható és általában nem esik egybe az igazgatási határokkal.
Vidéki az, ami nem város, az ország területének mintegy 80%-a, ahol a lakosság több mint egyharmada él. A vidéki táj szerves része a vidéki település.
- A vidék az AGENDA 2000-ben (1999) az, ahol alacsony a népsűrűség* (100 fő/km² alatti), folyamatos az *elvándorlás és a foglalkoztatásban a mező- és erdőgazdaság, halászat szerepe az EU átlagának kétszerese*.
A vidéki táj területi tagolódása: 1. mezőgazdasággal hasznosított terület, 2. erdő + nádas + halastó, 3. művelésből kivett terület, 4. természetvédelmi és 5. egyéb terület. A vidék funkciói jórészt ebből eredeztethetők.
- Kinek (kiknek) szólunk?* Elsősorban a *döntéshozóknak, politikusoknak*, mert ezek körében szükséges elősegíteni a tisztánlátást. Az árnyalt fogalmazzással azonban az új iránt érdeklődő vezető agrár- és más szakembereket, *vállalkozókat, település- és civil szervezeti vezetőket* is igyekezzünk megszólítani, iránytűt adva kezükbe, élesztve ezzel a helyi kezdeményezéseket.
- Mi a vidékpolitika célja?* A vidékpolitika célja az élehető vidéki táj megteremtése és fenntartása, az elvándorlás mérséklése, a táj speciális arculatának, termelőképeségének és szolgáltatásainak megőrzése érdekében.
A vidéki népesség megtartásában a fenntartható, az élehető település nyújthat megoldást. Az a település élehető, fenntartható, amelyik folyamatosan likvid, határában fenntartható agrártevékenység folyik, ehhez kapcsolódó feldolgozó- és kereskedelmi rendszerrel, a jövedelmi körülmények kielégítik a lakosság szociális, oktatási, kulturális, művelődési igényeit, s élnek az elektronika nyújtotta lehetőségekkel.
- A vidékpolitikában a *jogszabályi háttér* is újszerű megközelítést igényel: nem választási ciklusokhoz igazodik, hanem *hosszabb távú célokat, prioritásokat, feltételeket* irányoz elő, amit a *2007–2013 közötti évekre* intézkedésekkel, támogatásokkal, jogszabályokkal konkretizálnak.
- A klímaváltozás vidéket érintő hatásai*. A vidéki tájat és természeti környezetet érzékenyen érintik a közelmúlt *időjárási eseményei is*, de a *klímaváltozás várható hatásaira* ez még fokozottabban áll. A Föld jeleket (árvizek, aszályok sorozata, fagyok, hófúvások, helyi özvizek, sárlavinák, viharok, óriási jegesök, tornádók stb.) küld a zajló klímaváltozásról, s ezek egyértelművé teszik, hogy foglalkozni kell az eddigi kárjelenségekkel, a valószínűsíthető sokmilliárdos károk megelőzésével és az alkalmazkodási stratégiák kidolgozásával.
- „Hiányok” szorításában vergődik a vidék! Ez rendkívül hátráltatja a fenntartható irányú elmozdulását*. Ilyenek például 1. a bizalom hiánya; 2. az információk hiánya (főleg a pénzhez jutásról); 3. az együttműködési készség hiánya; 4. az érdekérvényesítő képesség hiánya; 5. a korszerű ismeretek és EU-tudnivalók hiánya; 6. az általános tőkehiány; 7. a tőkeszerzés hiánya; 8. az öntevékenységek, önszorgó és kezdeményezések hiánya; 9. a civil szerveződések hiánya.
- Szükség van a vidék tevékenységi szerkezetének átalakítására*. Ebben minden olyan termelő-, szolgáltatótevékenység számításba jöhet, amely nem károsítja a *talajokat*, a felszíni és a felszín alatti *vizeket*, nem szennyezi a *levegőt* és védi a *biodiverzitást, a táj esztétikai értékeit*. Ebben változtatlanul fontos – a kistérségek mintegy kétharmadában, a jó és közepes termőhelyeken – a *versenyképes mezőgazdasági termelés és feldolgozás*, belföldi célokra (tartalékolásra) és exportra.
- A vidék környezetfenntartó tevékenységi feladatkörének létrehozása*. Ennek fedezetét az önkormányzatok költségvetésében célszerű előirányozni. A te-

vékenység egy része közmunka keretében is elvégezhető, de számításba vehető a „lokálpatrióták” önkéntes tevékenysége is. Ez utóbbi jó működését az önkormányzat által vásárolt fűnyírók, permetezők és más eszközök „ki-kölcsönzése” segítheti.

10. *A megújuló energia előállításának felkarolása.* A helyi energiaellátási költségek csökkentése, a tájgazdálkodás különleges és sokoldalú szerepének kamatoztatása, sürgeti a megújulóenergia-előállítási tevékenység gyors ütemű kibontakoztatását a helyi gazdasági, megélhetési, klímavédelmi, természet- és környezetvédelmi előnyei érdekében.
11. *Erdőtelepítés, -felújítás, zöldfelületek növelése.* Sokoldalú hatása és gazdasági előnyei miatt az erdőtelepítés, -felújítás, általában a zöldfelületek növelése a fenntartható tájgazdálkodás egyik fontos irányzata. Az általános tökehiány és az EU-források elnyerése, valamint a mezőgazdasági tevékenységet megszüntetők miatt a magánerdők telepítési, gazdálkodási teendői kiemelt figyelmet érdemelnek a fenntartható tájgazdálkodásban.
12. A kezdeményezésekben elsődleges a helyi tekintélyek megnyerése, az alulról építkezés, a különféle együttműködések megszervezése, és az EU-források elnyerésére irányuló erőfeszítések.

A vidék infrastruktúrája

A 4. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Csatári Bálint

I. Helyzetkép – kritikus problémák

A magyar vidék infrastrukturális ellátottsága közepes vagy gyenge. A rendszerváltás után a vidéki (falusi, kisvárosi) települési önkormányzatok gyorsan hozzáálltak lokális infrastruktúrájuk felzárkóztatásához. Ugyanakkor ezt a folyamatot alig követte a gazdaság élénkülése és az eltartóképesség javulása, ezért a lokális infrastruktúra fenntartása, működtetése (pl. csatornahálózatok, hulladéklerakók, kistelepülések tömegközlekedése, közösségi intézmények) egyre nyomasztóbb – és saját erőből szinte megoldhatatlan – teher a vidék számára. Kritikus a falu-város kapcsolatok gyenge színvonala. Az elérhetőség (közlekedési, információs, szolgáltatási stb.) a vidék legfőbb infrastrukturális kihívását jelenti, mint ez a fontos kulcsprobléma kb. három évtizede a fejlett országokban is jellemző volt.

A vidékies térségek gazdasági, jövedelmi szintje, s az ebből származtatható „eltartóképessége”, valamint az infrastrukturális tényezőkből levezethető „ellátóképessége” között az egyensúly megbomlott, s ez számos új konfliktus forrása.

A humán infrastruktúra általános helyzete még ellentmondásosabb. A humán vagy más szóval a társadalmi tőke értéke vidéken is erőteljesen devalválódott. A vidéki értelmiség jelentős hányada ma már városokból „jár ki” falura dolgozni. A falusi közösségek felbomlása, a népesség általános elöregedése, az iskolák és kulturális intézmények elavulása, megszűnése a vidék humán szolgáltató infrastruktúráját – a sok helyi erőfeszítés ellenére is – az „éppen létezés” állapotában tartja.

Nagyon kevés az ún. mobil szolgáltatás, bár alacsony a fizetőképes kereslet is.

Ezek a problémák regionálisan eltérőek, a tanyás és aprófalvas vidéki kistérségekben, erőteljesen vidékies térségeinkben halmozódnak (a külső és belső perifériákon, a Dél-Dunántúlon, a már több évtizede létező Balassagyarmat–Battonya vonaltól keletre a legsúlyosabb). Ezért a tervezett vidékfejlesztési beavatkozásoknak, az infrastrukturális felzárkóztatásnak is sokkal céltudatosabbnak, differenciáltnak kell lennie.

A vidék relatív infrastrukturális elmaradottsága egy ideig akár „kvázi előny” is lehet, ha a tájat, környezetet fenntartható módon megőrzi a jövő nemzedéke számára.

II. Jövőkép

Az Európai Unió 2007–2013 közötti fő prioritásai a mező- és erdőgazdaság versenyképességét, a környezetfejlesztést és a jó földhasznosítást, a vidéki élet minőségének javítását, a vidéki gazdasági tevékenységek diverzifikációját bátorítják.

Legyen ez az új magyar vidékfejlesztés

- „*integrált*”, sikeres tárcaközi megoldásokra építő,
- „*fenntartható*”, a természet, a környezet erőforrásait megőrző,
- „*finom és biztonságos hazai élelmet adó*”, mind a korszerű, piacképes, mind az ökoszociális agrártermelés oldaláról,
- „*térségi összefogásra építő*”, s a város–falú kapcsolatok révén kistérségi szinten jó elérhetőséget, és megélhetést biztosító,
- „*emberközpontú, szelíd, barátságos*”, amilyen a vidék valójában, s amilyen vidékekre vágyunk az ott élők vagy az oda látogatók.

III. Célok, teendők, eszközök

Az integrált magyar vidékfejlesztésnek meghatározott stratégiai fejlesztési céljait, irányait megfelelően előkészített nagy programok révén kellene beilleszteni az összes készülő területfejlesztési koncepcióba, programokba. Javulnia kell a vidék társadalmi kohéziójának, a magyar vidék felé rendre nyilvánuljon meg az egész társadalom értékalapon álló szolidaritása.

Ennek a szűkebb, az infrastruktúrára vonatkozó teendői lehetnek:

1. A vidéki, térségi szintű közúti (tömegközlekedési) elérhetőség jobbítása, a vasút megtartása, fejlesztése, a város–falú kapcsolatok javításához, kiteljesítéséhez szükséges hálózati infrastrukturális elemek (akár külön kedvezményekkel vagy dotációval biztosított) fejlesztése (pl. mobil szolgáltatások, minibusz-hálózatok, internet és intranet).
2. Az épülő autópályahálózatra „rácsatlakozó” vidéki úthálózat-rekonstrukció és mezőgazdasági útépités.
3. Az vidéki társadalom teherbíró képességét is figyelembe vevő környezeti infrastruktúra-fejlesztés (2015-ig minden 2000 főnél népesebb települést csatornázni kell, de kisebbek esetében is megoldást kell találni a szennyvíz-kezelésre).
4. Gondos és alapos területi mérlegelések, helyi társadalmi egyeztetések után újra és legalább az önkormányzati törvény szintjén pontosítani szükséges a minimális lokális humán infrastruktúra (oktatás, egészségügy, szociális ellátás) körét, s azokat lehetőség szerint fenn kell tartani, vagy gyors és kényelmes elérhetőségüket biztosítani.
5. Alapvető szerepet kell kapnia a még vidéken élő, de még inkább az oda visszatérő értelmiségnek. Közvetlen és közvetett támogatási eszközrendszerrel is segíteni kellene, hogy minden kistérségben önállóan is élet- és működőképes, az állam és az önkormányzatok által is támogatott, de azoktól független, ugyanakkor professzionálisan működőképes, többszaktmás fejlesztő-szervező-tanácsadó-menedzser szervezetek jöjjenek létre.
6. A vidéki közösségek lehetséges rehabilitációjának feltétele lehet a közösségi és teleházak számának növelése, valamint azok „hálózatos” működése.
7. A főváros és a nagyobb városok közvetlen szuburbia-vidékei vagy a kifejezett üdülővidékek (Balaton, Dunakanyar) külön kezelendők.

A vidék társadalma

Az 5. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Kovács Katalin

Összeállította: Kovács Katalin

I. Átfogó javaslatok

1. Meglehetősen nagy biztonsággal körülhatárolhatóak azok a nem egyszerűen hátrányos helyzetű, hanem szegregáció sújtotta térségek, amelyekre integrált, de legalább koordinált célprogramokat kell kidolgozni és megvalósítani.
2. Meg kell határozni az alapvető ellátási formáknak azt a körét (pl. közoktatási, egészségügyi intézmények), amelyeket ki kell venni a pályázati rendszerekből, mert a legrászorultabbak nem tudnak megjelenni e rendszerekben.

II. Átfogó infrastruktúra-fejlesztést!

1. Közlekedés, elérhetőség

A falvak jövője, népességmegtartó és -vonzó képessége szempontjából különösen fontos a városi munkahelyek, intézmények és szolgáltatások elérhetőségének javítása. Ez egyrésztől a *közút- és vasúthálózat fejlesztését*

jelent, másrészt a (tömeg)közlekedés új elveken alapuló, rendszerszerű fejlesztését, amely a gerincvonalak fejlesztése mellett ráhordó járatok, alternatív megoldások kidolgozását jelenti (szociális vállalkozóként működő irányítók stb.).

A már létező szolgálatok (falugondnokok, iskolabuszok) bekapcsolása egy-egy kistérség, mikrotérség elérhetőségének javítását szolgáló közlekedési hálózatába számottevően megkönnyítheti a központok elérhetőségét, s ehhez csak a szigorú törvényi szabályozást kell oldani.

2. Informatikai fejlesztések

Az ITK-hozzáféréseken (szélessávú internet) alapuló információszerezés, tudás, az ún. tudástársadalom, kultúra(terjesztés) feltételeinek megteremtése az egyik legfontosabb és legkönnyebben megvalósítható fejlesztéscsoport azok közül, amelyek a falvakban, kisvárosokban élők esélyegyenlőségének biztosítását célozzák. Ez egyszerre jelenti a felzárkóztatás és a versenyképesség szempontjainak érvényesítését, amihez az ITK-ismeretek, ITK-alapú szolgáltatások fejlesztése kell a teleházakban, információs pontokon, iskolákban, könyvtárakban s egyre inkább a vidéki vállalkozásokban és otthonokban.

3. Intézménymegtartás és -fejlesztés

Abban a faluban, ahol nincs egy olyan közösségi épület, ahol a falusiak összegyülekezhetnek, akár azért, hogy szervezkedjenek, közmeghallgatáson vegyenek részt vagy előadásokat hallgassanak meg; ahol nincs arra mód, hogy ünnepeket vagy akár csak egy nagyobb lakodalmat rendezzenek, ott aligha beszélhetünk közösségekről. Ahol csak lehet, meg kell őrizni az intézményeket, nem feltétlenül a régi formájukban: az intézményeknek is nyitniuk kell a falu felé, helyenként több szolgáltatás ellátását kell vállalniuk (többfunkciós intézmények: faluház, könyvtár, bolt, posta, teleház stb.). Az ilyen intézmények (pl. megszűnt posták, iskolák átépítésével történő) kialakítására és fenntartására pályázati lehetőségeket és működési normatívát szükséges biztosítani.

Üdvözlendő a kistérségi központokban és társaközpontokban létrehozandó multifunkcionális terek/intézmények fejlesztésének programja, de ez nem zárhatja ki a nem központi elhelyezkedésű falvak, sőt a kistelepülések intézményfejlesztését.

III. Elsődleges fontosságú az emberi erőforrások fejlesztése, a felzárkóztatás, az esélyegyenlőség feltételeinek javítása!

1. Közoktatás

Az iskola jelenleg nem tudja mérsékelni azokat az egyenlőtlenségeket, amelyek a gyermekek sikeres iskolai pályafutásának, majd ezt követően életpályaeisélyeinek tekintetében a családi háttér különbözőségei miatt fennállnak. El kell érni, hogy ne nőjön a szakadék a nagyon szegény, rendszerint alacsony képzettségű társadalmi csoportok és a társadalom többsége között! Ez az egyik feltétele a szakképzés korszerűsítésének, átalakításának, versenyképessé tételének is! A vidéki társadalom, köztük a legszegényebbek, a romák felzárkóztatása szempontjából kulcsfontosságú célokat a közoktatásra és a szakképzésre irányuló közvetett és közvetlen eszközökkel kell biztosítani, amely az egész rendszer átgondolását igénylő feladat (az iskolai teljesítmények rendszeres mérésétől kezdve az integrációt célzó eszközök újragondolásán az a kistelepülések óvodáival és iskoláival kapcsolatos rendelkezések felülvizsgálatáig számos intézkedést takar).

2. Iskolán kívüli oktatás

Az oktatást, képzést, információs rendszereket ki kell terjeszteni az iskolarendszereken kívüli intézményekre! Tanítani kell a (vidéken „rekedt”) szülők generációját, valamint a közoktatásból kiesett fiatalokat is.

El kell érni, hogy az alapfokú oktatásból kilépők elfogadják az egész életen át tartó tanulást mint a tartós boldogulás garanciáját, intézményi és támogatási oldalról pedig meg kell teremteni az iskolán kívüli (ifjú- és felnőttképzés, továbbá a formális képzési rendszereken kívül eső önképzés feltételeit, differenciáltan, célcsoportokra szabottan, nagy teret engedve az innovációknak.

Lazítani kell a jogszabályi feltételeken, amelyek nem kedveznek az iskolarendszereken kívüli képzési formáknak.

3. Ösztöndíj- és gyakornoki programok

Olyan ösztöndíjprogramok meghirdetésére van szükség, amelyek legalább az egyéni kitörés lehetőségét biztosítják az erre képes, hátrányos helyzetű fiatalok számára, miközben húzóerőt jelentenek, mintát mutatnak a követ-

kező generációknak is. (Pl. roma tanítók, óvodapedagógusok felsőfokú tanulmányait támogató ösztöndíjak.) A kitörést a tanulás, a képzettség kell, hogy biztosítsa, s lehetőleg úgy, hogy ez ne jelentse a vidék elhagyását. Miközben egyre magasabb az elhelyezkedni nem tudó fiatal diplomások száma, vidéken hiányoznak azok a szakemberek, akik hasznosan tevékenykedhetnek például a többfunkciós intézmények egyes feladatainak ellátásában (teleházak működtetése, mozgókönyvtárosi feladatok, rendezvény-szervezés stb.). A diplomás fiataloknak a kistelepüléseken történő néhány éves feladatvállalását egy, akár a munkaügyi ellátórendszeren belül működő gyakornoki rendszerrel kell lehetővé tenni.

Ösztönözni kell az értelmiség vidéki munkavállalását (pl. a vidék hátrányait ellensúlyozó állami, többéves, differenciált ösztöndíjrendszerrel).

4. Szociális ellátás, egészségvédelem

Az aprófalvas, hátrányos helyzetű vidékeken tömeges problémát jelent a körzeti orvosi állások betöltetlensége; ösztönző programot kell kidolgozni a kevés „kártyapénzt” hozó álláshelyek betöltésére.

Mind a szociális, mind az egészségügyi ellátás vonatkozásában meg kell teremteni a szociális vállalkozások keretében történő feladatellátás feltételeit. (A többcélú kistérségi szabályozás ebben a szférában is visszalépést hozott, a civil szervezetek pozíciói nemhogy erősödtek volna, de nagymértékben gyengültek.)

Éltetni és fejleszteni kell a bevált szociális ellátási, támogatási formákat (falugondnoki szolgálatok, szociális földprogram).

Biztosítani kell a komplex, szociális felzárkóztató programok kidolgozásának és megvalósításának lehetőségét.

A magyar vidék önszervező és érdekérvényesítő képessége

A 6. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: G. Fekete Éva

I. Helyzetkép

Abban, hogy a vidék a rendszerváltás vesztesévé vált és a kívánt változások nem vagy csak korlátozottan tudnak elindulni, a vidéki társadalom gyenge önszervező és érdekérvényesítő képessége meghatározó szerepet játszik. A rendszerváltás nem ellensúlyozta az államszocialista időszak társadalmi és gazdasági folyamatainak a vidéki társadalom letradicionálisabb eleme, a család széteséséhez, a civil kurázi háttérbe szorulásához, a települési önkormányzás technikáinak elfeledéséhez és a vidéki érdekérvényesítés fórumainak és kultúrájának felszámolásához vezető hatásait. Sőt a rendszerváltozás 15 éve alatt újabb gyengítő tényezők is megjelentek. Így pl. a képzett fiatalok elvándorlása, a munkanélküliség és a városi életforma térhódításával együtt a devianciák növekedése, bizalmatlanság, a települési önkormányzatok anyagi ellehetetlenülése, a fejlesztések következtelen, időben rapszodikus biztosítása és legfőképp az ország pártpolitikai érdekek mentén történő megosztása mind a vidék önszervező és érdekérvényesítő képességét gyengítették.

Ezeknek tulajdonítható a leginkább rászoruló vidéki térségek pályázati aktivitásának gyengése, az innovációk terjedésének lassúsága, a vidéki érdekek szabályozási folyamatokban való figyelmen kívül hagyása.

II. Jövőkép

Alapvető cél a vidéken élők tisztességes megélhetése és komfortos életkörülményeinek biztonsága. Am a vidék problémáinak megoldásában a vidéken élők önszervező és érdekérvényesítő képességének lényeges javulása nélkül előbbre jutni nem lehet.

A családok, a helyi és kistérségi civil közösségek, a kisvállalkozások és az önkormányzatok együttműködésen alapuló cselekvőképessége a változások elindításában és az innovációk terjedésében, míg a vidékiek megyei, regionális, országos és nemzetközi szerveződései az érdekérvényesítésben játszanak meghatározó szerepet. Kiépülnek az önszerveződés és az érdekérvényesítés strukturái és teljesül az önszerveződések három alapfeltétele:

1. a vidéken élők akarják a változásokat és készek az azokban való cselekvő részvételre,

2. tudják, hogy hogyan lehet ezeket a változásokat végigvinni, azaz rendelkeznek az ehhez szükséges tudással és információkkal,
3. megerősítést és támogatást kapnak kívülről, azaz vannak tanácsadó hálózatok, pénzügyi támogató rendszerek, a törvényalkotás és a kormányzati szervek értik a vidék gondjait és segítik azok megoldását.

III. Specifikus célok

Az önszerveződő és érdekérvényesítő képesség javítása a vidékiek közösségeinek minden szintjét érintő, a politika, a szakma és a civil szerveződések együttműködésére épülő, folyamatos párbeszédben megvalósuló intézményfejlesztéssel és tanulással érhető el.

Ahhoz, hogy elérhessük a magyar vidék jövőképeiben szereplő állapotot, szükséges:

1. A vidékről alkotott kép megváltozása, a vidékfejlesztés szociális megközelítése helyett a vidék értékeinek társadalmi és gazdasági elismerésére alapozott, a vidéken élők számára perspektívát nyújtó paradigmaváltása.
2. A mindennapok együttműködéseket gátló és az érdekérvényesítésben esélyegyenlőtlenséget teremtő átpolitizáltságának megszüntetése, ezzel szemben a szakmaiság és a civil kurázi térnyerése.
3. A vidéki önszerveződés struktúráinak stabilizálódása, hatékonyságuk növelése.
4. Az önszerveződésre jelenleg nem vagy csak gyengén képes települési közösségek esetén külső beavatkozásokkal a helyi cselekvőképesség motiválása és erősítése.

IV. Eszközök, javaslatok

1. **Szemléletformálás:** Médiakampány a vidék értékeinek, azok hasznosulásának és társadalmi szerepének, a vidéki élet előnyeinek és hátrányainak bemutatására.
2. **Önkormányzati reform:** Az önkormányzati rendszer településméretből adódó különbségeket figyelembe vevő, a szolgáltatások elérhetőségére, a tisztviselők felkészültségére, a helyi demokrácia érvényesülésére figyelmet fordító átalakítása.
3. **Decentralizáció:** A vidékfejlesztési döntésekben a kistérségi szint politikáformáló, döntés-előkészítő szerepének növelése, a helyi önkormányzatok fejlesztésre és közösségi életre fordítható forrásainak normatív biztosítása, ezzel az önszerveződések mozgásterének növelése.
4. **Civil szervezetek megerősítése:** A vidék és ezen belül a vidékfejlesztés civil szervezeteinek politikai, szakmai, módszertani, információs megerősítése, térségi és regionális hálózatok, valamint szakmai szolgáltatóbázisok kialakítása.
5. **Együttműködések ösztönzése és segítése, motiváció:** Regionális, országos és nemzetközi vidékfejlesztési partnerségek építéséhez információs és szervezési segítség nyújtása, a közösségfejlesztési technikák, a jó gyakorlatok terjesztése.
6. **Külső humán erőforrások bevitel:** Képzett fiatalok alkalmazását és letelepedését ösztönző támogatási rendszer kidolgozása.
7. **Helyi fejlesztési szakemberek:** Térségfejlesztési tanácsadó és menedzserhálózat működésének támogatása, a térségmenedzser mint szakma elismerése és szakképzési háttérének biztosítása.
8. **Közösségi infrastruktúra kiépítése:** Az érdekérvényesítéshez szükséges információkat minden településen elérhetővé kell tenni és biztosítani kell a közösségi lét bázisaként szolgáló többfunkciós épületet.
9. **Közösségi vállalkozások:** A hiányzó szolgáltatások ellátására, a foglalkoztatási gondok enyhítésére és a társadalmi tőke növelésére egyaránt képes közösségi vállalkozások mint módszer elterjesztése.
10. **Vidékkutató hálózat:** A vidéken zajló folyamatok követését és a fejlesztési tervek megalapozását tudományos igénnyel végző hálózat kialakítása.
11. **Érdekérvényesítés fórumai:** A vidékfejlesztés önszerveződéséi számára a mindenkori kormányzattal való párbeszédre lehetőséget adó fórum jogszabályban való biztosítása.
12. **Konfliktuskezelés:** A vidéken várható átalakulásokkal járó konfliktusokra az érintettek felkészítése, a káros következményeket mérséklő intézkedések megtétele.
13. **Nemzetközi megjelenés:** Az európai vidékfejlesztési mozgalmakba való bekapcsolódás támogatása és az európai fórumokon folyó munkáról folyamatos tájékoztatás.

MAGYARORSZÁG AZ EZREDFORDULÓN

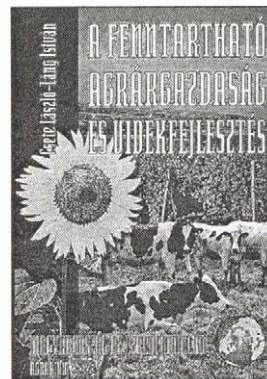
STRATÉGIAI TANULMÁNYOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

KÖNYVSOROZAT LEGÚJABB KÖTETEI

I. Az agrárium helyzete és jövője c. alprogram keretében jelent meg Csete László – Láng István:

A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés című kötete

Részlet a bevezetőből: „A könyv mondani-
valójának aktualitását Magyarország Európai
Unióban való belépése indokolja. Az EU-ban
ugyanis a hazai mező-erdő gazdaság és a vi-
dék megmaradásának és ismételt felvirágzá-
sának egyetlen esélye a fenntarthatóság szé-
les körű – gondolkodásra, életmódra, terme-
lésre-fogyasztásra, társadalmi viszonyokra
való – érvényesítése. [...] A fenntartható me-
ző-erdő gazdasági termelés olyan gazdálko-
dás, amelyben a gazdasági eredmények har-
monizálnak a természeti erőforrások regenerá-
lódásával és a terhelte környezet asszimilációs
képességével. Ez a fenntartható gazdálkodási
rendszer keretében valósítható meg, amely
eleve ráfordítás-, víz- és energiatakarékos,
környezetkímélő, minőségre orientált és tudásigényes. [...] A kötet első ré-
szében a szerzők a fenntarthatóság kibontakozásának körülményeire, a fogal-
lom alakulására, a változásokat megvilágító nemzetközi eseményekre helyez-
ték a hangsúlyt. A második részben a hazai megvalósítást állították előtérbe.
Ennek érdekében a lehetséges megoldások irányait, alapjait, esetenként mód-
szereit, fogásait világították meg. Ezzel európai uniós pályázatok elkészítésé-
hez is segítséget kívántak nyújtani.”

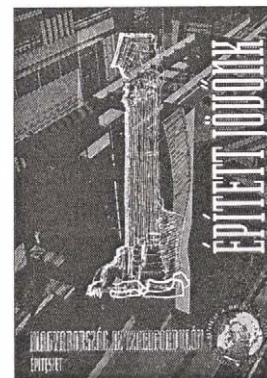
A kötet ára: 1990 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

II. Az Épített jövő c. alprogram keretében jelent meg

Finta József (szerk.): Épített jövőnk című kötete

Ízelítő a tartalomjegyzékből: Finta József:
„Épített jövő” • Kunszt György – Kapy Jenő:
Építészeti etalonok. Alkotók és művek, eszmék
és irányzatok a 20. század végén • Cságyoly
Ferenc: Az építészeti mű szellemi meghatá-
rozottsága • Cságyoly Ferenc: Az építészeti új-
jait és tévútjait • Meggyesi Tamás: A települési
környezet átalakulása • Schneller István: Az
épített környezet globális problémái • Winkler
István – Fejérdy Tamás: Értékvédelem és ér-
tékgyarapítás az építészetben • Reischl Gá-
bor: Regionalitás és ökológia • Kerékgyártó
Béla – Simon Mariann: Építészet és nyilvános-
ság: a nyilvánosságteremtés stratégiai (hazai
dilemmák – nemzetközi példák).

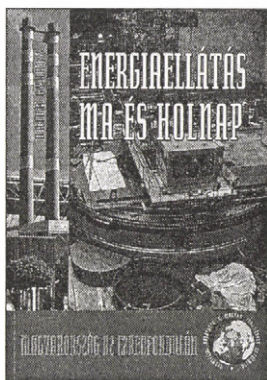

A kötet ára: 2450 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

III. A Magyarország az ezredfordulón program keretében jelent meg
Vajda György:
Energiellátás ma és holnap című kötete

Az energiagazdálkodás sok szakterület ismeretanyagára támaszkodó, nagyon összetett műszaki és gazdasági tevékenység, amellyel tulajdonképpen mindenki foglalkozik. A lakás fűtési módja, a gépkocsi üzemeltetése, a szabad idő eltöltése, a háztartási gépek kiválasztása stb. mind-mind tartalmaz az energiagazdálkodást érintő elhatározásokat is. A kötet fejezeteiben (Energiahordozók, Tüzelőanyagok, Megújuló energiaforrások, Nukleáris energia, Hőhordozók, Villamos energia címmel) a szerző a tudomány jelenlegi kutatási eredményeinek összegzésével segítséget kíván nyújtani az energiahordozók szerepének megítéléséhez és a közöttük történő választáshoz.

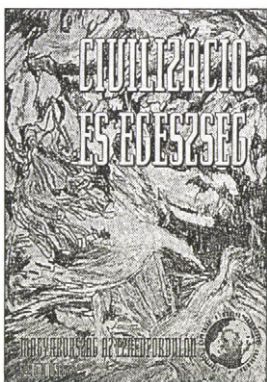

A kötet ára: 2450 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

IV. Az életminőség tényezői című alprogram keretében jelent meg
Bácsy Ernő és Mikola István (szerk.):
Civilizáció és egészség című kötete

Ízelítő a tartalomból: Mikola István: Az egészség mint a jóléti társadalom alapköve • Surján László: Család és egészség • Kodolányi Gyula: Mentalitás és egészség – gondolatok egy interjúsorozat olvastán • Forgács Iván: A változások hatása az egészségre • Naszlady Attila: Az információs társadalom meglévő és várható népegészségügyi hatásai • Bácsy Ernő: A rádió, a televízió és a 21. századi civilizáció • Kopp Mária – Pikó Bettina: A kultúra és az életminőség kapcsolata • Benyhe István: Egészségkultúra a közoktatásban és a nevelésben • Berkes István: Mozgás és egészség • Sótönyi Péter – Dunay György: Halálos kimenetelű közúti közlekedési balesetek gyermek- és idős korban

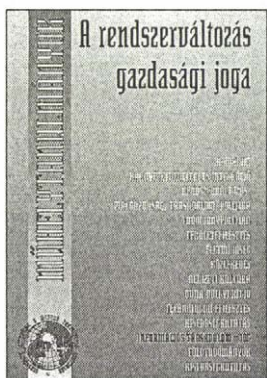

A kötet ára: 1850 Ft

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

V. A Magyarország az ezredfordulón. Műhelytanulmányok
könyvsorozatában jelent meg
Sárközy Tamás (szerk.): A rendszerváltás gazdasági joga című kötete

A tanulmánykötet a gazdasági jog kilenc területén mutatja be a jogfejlődést. A két alapvető jogterület, a társasági és a cégjog, elemzése után a privatizáció jogának és a csődjognak a bemutatása következik. Ezt követően a gazdasági jog két különleges területére is sor kerül: a bank-, értékpapír-, tőzsde- és biztosítási jogra, valamint a szövetkezeti és az ingatlanjog legújabb eredményeire. A kötetet az elektronikus kereskedelem jogának elemzése zárja.

A kötet ára: 1490 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

A „RENDSZERVÁLTÁS MAGYARORSZÁGON.
MŰHELYTANULMÁNYOK”
CÍMŰ SZOROZATBAN MEGJELENT
LEGÚJABB KÖTETEK

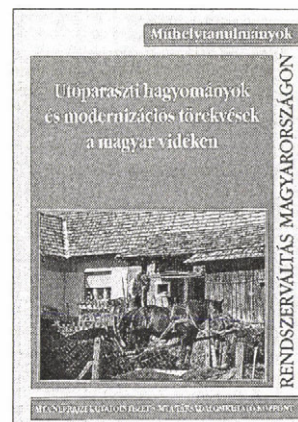
I. Utóparaszti hagyományok és modernizációs
törekvések a magyar vidéken
Szerkesztette: Schwarcz Gyöngyi, Szarvas Zsuzsa, Szilágyi Miklós

Az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az MTA Társadalomkutató Központja közös gondozásában megjelent kötet az elmúlt ötven esztendőben a parasztiól a nem paraszti létformába átforduló mentalitást s ennek keretében a munkaszervezési elveket, a munkaerőkölcs-felfogást, az önellátás eszményének változásait elemzi a néprajz kutatási módszereivel, esettanulmányokra alapozva. A kötet írásait a szerkesztők négy tematikus fejezetbe osztották, melyek a Gazdák és vállalkozók, Konfliktus és kooperáció, Kisüzemi specializáció, Értékrend és értékforma címet viselik.

Ízelítő a tartalomjegyzékből: Rác Kata: A kalákatól a TESZ-ig. A termelői együttműködések formaváltozásai az agrárszektorban • Molnár Ágnes: Kényszervállalkozások és előremenekülés. A mezőgazdasági kisüzemek helyzete a rendszerváltás után Kiskánizsán • Kiss Réka: Migrációs folyamatok hatása Budajenő társadalmára • Szóke Alexandra: „Gyött-mentek” és őslakosok együttélése. Beköltözések és nyaralóvásárlások hatása egy aprófalu kapcsolathálójának alakulására • Fodor Ferenc: Paprikatermesztés a Duna–Tisza közli homokhátság délkeleti részén • Bondár Anitta: Szék – Szamosújvár – Budapest. A budapesti vendégmunka kialakulása egy széki vállalkozó sikerének összefüggései.

A kötet ára: 2490 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

II. A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre
Összeállította: Bedő Zoltán

A kötet tanulmányaiban a legfontosabb természeti környezeti tényezőket veszik sorra s a szerzők, és elemzik az adott szakterület fejlődését a rendszerváltás nyomán. A következő tanulmányok kapnak helyet a könyvben: Várallyay György (akadémikus): A föld, mindenekelőtt a talajminőség és a talajhasználat változásai • Solymos Rezső (akadémikus): Erdőgazdálkodás • Szemán László (mg. tud. kandidátusa): Rét- és legelőgazdálkodás • Csányi Sándor (mg. tud. kandidátusa): Vadgazdálkodás • Csete László (közgazd. tud. kandidátusa): A környezetvédelem új kihívásai, az európai normák megjelenése.

A kötet ára: 1490 Ft.

Megrendelhető a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

EZREDFORDULÓ

STRATÉGIAI TANULMÁNYOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A VIDÉK KÖZHASZNA

A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom lakossági fórumainak tapasztalatai

KALOCSAI
CSEMEGE
FÜSZERPAPRIKA-
ÖRLEMÉNY

Nettó tömeg: 250g
Magasabb minőségű a
regisztrált részlet
szabványait közzéve.

KALOCSAI
ÉDESNEMES
FÜSZERPAPRIKA-
ÖRLEMÉNY

Nettó tömeg: 100g
Magasabb minőségű a
regisztrált részlet
szabványait közzéve.

3
2002

Avárosi élet jelentése: nagy forgalmú utcákon álló soklakásos házakban élni. Könnyen hozzájutni az élelmiszerekhez, a gyógyellátáshoz, a különböző igazgatási, kulturális és technikai szolgáltatásokhoz. [...] A sűrűn lakott, nagy forgalmú térségeknek nagy a zajsztintje, rossz a levegője. Az emberek zsúfolt tömegközlekedési eszközökön, kirakatokkal sűrűn megrakott utcákon, a robbanómotorok hangjában és benzinfelhőjében közlekednek. A vidéki élet épített környezete egészen más: tágasabbak a terek, a házak ritkábban állnak egymás mellett, sok a kert, sok a ligetes térség, kisebb a forgalom, ritkább a tömegközlekedési eszköz, az élelmiszer- és iparcikkbeszerzés körülményesebb, természetesen módon kisebb a kínálat. Jobb a levegő, kevesebb a magas ház és kevesebb az emberekkel való kénytelen érintkezés. A vidéki élet zajsztintje alacsony, az emberek életritmusa lassabb. [...] A polgárnak magának kell eldöntenie, hogy milyen térségben szeretne élni, illetve tudomásul venni: hol kényeszerül élni. Az 1920-as években megismosodó technokrata felfogás az emberi élet céljaiként egyoldalúan csak a minél magasabb környezettechnikai szint elérését helyezte a központba. Az emberi élet értékrendjén belül a háztartás komfortos volta, gépesítettsége, majd az anyagi javak elérése mindenképp elé került. Azok az értékek voltak az értékrenden belül első helyen, amelyek a városokban elérhetőek. A jó technikai ellátottság a mindennapi életben (fűtés, bevásárlás stb.) fontosabbnak tűnt az emberek számára, mint a jó levegő, a csend, a természeti környezet napi látványja. Ez is magyarázza – nem csak a tőke, valamint a termelés és kereskedelem koncentrációja – a városi települések duzzadását. A városi életet az egyszer megélhető élet „fejlettebb” formájának, „magasabb szintjének” tartották. Ebből a felfogásból származott az elmúlt 80 esztendő vidékképének ún. modernizálási stratégiája. A vidéken is igyekeztek meghonosítani ugyanazokat az ipari-technikai felszereléseket, mint a városban. Pozitív hatása ezen irányzatnak a csatornázás, a vezetékes ivóvíz és bizonyos higiéniai körülmények megteremtése, az útburkolat-korszerűsítés, de legalább ennyire az orvosi, művelődési ellátás kifejlesztése. Hátránya e „városiasodó falu”-felfogásnak a sok technikai túlzáson kívül (sok ezer kilométeres fűtési, csatornázási vezeték stb.) az is, hogy a vidéki élet egyedüli értékeit az értékrenden belül háttérbe szorította. A korrekciós javaslatok természetesen megfogalmazódtak már a századelőn: városi lakás mellé nyári házat, vagy a város határán kívüli hétvégi házat; a városba még több fát ültetni, az erkélyekre odavarázsolni néhány növénytel és a lakásban tartott kutyával, macskával a nem emberi természetet. Ma az életcélok átrendeződését és az értékrendek átcsoportosulásának korát éljük. Egészségtudatosabb lesz a következő generáció és ennek fontos része az egészséges élelem, a mozgás és az egészséges, megnyugtató természeti környezet. Amikor új vidékpolitika kiépítését javasoltuk, akkor egyik kiindulópontunk éppen ezen egészségtudatos és a vidékhez, a természeti környezethez is köthető életmód rehabilitációja volt. Feltételezésünk az, hogy az új tudományos-technikai eszközrendszer megteremti a legkisebb vidéki településen is az életminőség alapvető kulturális, érintkezési feltételeit.

Lásd „A vidék közhaszna” c. cikkünket a 3–29. oldalon.

Tartalom

• DISPUTA •

A VIDÉK KÖZHASZNA (Glatz Ferenc)	
A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom lakossági fórumainak tapasztalatai	3
I. VIDÉKPOLITIKA	3
II. TELEPÜLÉSHÁLÓZAT	7
III. A VIDÉKPOLITIKA KÖZ- ÉS SZAKIGAZGATÁSI INTÉZMÉNYEI	10
IV. FINANSZÍROZÁS	11
V. GAZDÁLKODÁS A VIDÉKEN	12
A) Táj- és környezetgazdálkodás	13
B) Mezőgazdálkodás (élelemtermelés, bioenergia, kertészet)	15
C) Ipar és szolgáltatás	19
D) Üdülés, turizmus	19
VI. ELÉRHETŐSÉG ÉS MŰSZAKI-TECHNIKAI FELSZERELTSÉG (INFRASTRUKTÚRA)	21
VII. OKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS, KÖZEGÉSZSÉGÜGY, HITÉLET	22
VIII. TÁRSADALOM	23
IX. ÖNSZERVEZŐDÉS, TÁRSADALMI ÖNMEGOLDÓ KÉPESSÉG	28
JAVASLAT	
a kormány rövid távú vidékpolitikai cselekvési programjára és a Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság létrehozására	30

EZREDFORDULÓ

Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián

(Megjelenik évente négy alkalommal, a História, a Köznevelés, a Technika és a Természet Világa mellékleteként.)

Szerkesztő: Glatz Ferenc
 Szerkesztőség: 1014 Budapest, Uri utca 53. Tel./fax: 356-0457
 Kiadó: MTA Társadalomkutató Központ
 1014 Bp. Országház u. 30. Tel.: 224-6700
 Kiadói munkatársak: Kovács Éva,
 Csányi Attila, Nagy Béla, Horváth Imre (borító), Péterfi András
 Nyomdai munkálatok:
 Mesterprint Kft. Bp., Vak Bottyán u. 30-32B
 Felelős vezető: Losonczy György
 ISSN 1417-8826

A VIDÉK KÖZHASZNA

A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom lakossági fórumainak tapasztalatai

2005. május 4–13. között lakossági fórumokon 17 helységben mutatta be a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom programtanácsa „A vidéki Magyarország jövője” című vitaanyagot, amely tartalmazta Glatz Ferenc vitaindító tanulmányát, valamint a munkacsoport-vezetők (Rechnitzer János, Bedő Zoltán–Udovecz Gábor, Németh Tamás–Csete László–Láng István, Csatári Bálint, Kovács Katalin, G. Fekete Éva) által készített összefoglalókat. (Megjelent az Ezredforduló 2005/1–2. számában.) A 17 helységből 5 nagyváros, illetve annak akadémiai központja volt a fórumok vendéglátója (Pécs, Győr, Szeged, Miskolc, Debrecen). A nagyvárosok mellett a környező községekben és falvakban rendezték a fórumokat. A rendező az MTA Társadalomkutató Központja (a programtanács titkársága), valamint a helyi polgármesterek, illetve civil szervezetek voltak. A fórumokon – mind a városokban, mind a falvakban – kis számban helyiek, nagy számban környékbeliek jelentek meg. A 17 vitán 1500 résztvevőt regisztráltak. Az 1500 fő társadalmi megoszlása: 219 polgármester, több mint 300 falugazda, területszervezési szakember, 150 helyi értelmiségi (köztük tanárok, orvosok, közművelődési szakemberek), több száz gazdálkodó stb. Az üléseken – néha a legkisebb faluban is – megjelentek a térség parlamenti képviselői, közöttük elsősorban a két nagy párt, a Fidesz-MPSZ és a Magyar Szocialista Párt, de MDF-es, SZDSZ-es és független képviselők is.

A lakossági fórumokon az elnökön kívül a programtanács 7–12 tagja vett részt, a vitákat minden esetben a programtanács szakértő tagjai (Alföldi László, Bedő Zoltán, Csáky Csaba, Csatári Bálint, Enyedi György, G. Fekete Éva, Horn Péter, Keresztes Sándor, Kerekes Sándor, Kovács Katalin, Mészáros János, Rechnitzer János, Varga Gyula, Csete László, Németh Tamás, Ligetvári Ferenc, Udovecz Gábor, Klement Zoltán, Király Zoltán) vezették. A fórumokon a kérdésekre az elnök mellett a megjelent területfejlesztési, agrár-, vízgazdálkodási szakemberek, közöttük több akadémikus válaszoltak. A vitákról magnófelvétel, illetve emlékeztető készült. A technikai háttérről (postázás, szervezés, hangfelvételek, étkezés-szállás megszervezése) az MTA Társadalomkutató Központ gondoskodott a programtanács megbízásából (igazgató: Balogh Margit).

A fórumokon Glatz Ferenc elnök és a programtanács akadémikus-szakértő tagjai ismertették a program céljait. „A vidéki Magyarország jövője” című vitaanyag és a 6 szakbizottsági helyzetelemzés minden résztvevő rendelkezésére állt. Az önkormányzatok, a parlamenti képviselők, a mozgalomhoz csatlakozott civil szervezetek, az interneten jelentkezők ezeket a szövegeket megkapták. A viták után Glatz Ferenc és Csatári Bálint külön-külön elkészítették a konkrét kérdésekben kifejeződött álláspontokat, javaslatokat. Alább a Glatz Ferenc által készített „A vidék közhaszna” című összefoglalást közöljük.

Az Ezredfordulóban legutóbb (2005/1–2. sz.) „A vidéki Magyarország jövője” címen és most „A vidék közhaszna” címen közölt szöveg képezi az „Összefogás a vidékért. Charta a vidékért” c. dokumentumot.

Ez év június 27-én azután a Párbeszéd mozgalom programtanácsa átadta a vidékpolitikai dokumentumokat a miniszterelnöknek, bízva abban, hogy a parlamenti pártok, illetve a kormány megalapozza – még ebben a parlamenti ciklusban – a hosszú távú vidékpolitika intézményrendszerét.

I. VIDÉKPOLITIKA

1. A vidék sokkal többet nyújthat az országnak, mint amit elvárunk tőle. Tudatos vidékpolitikára szükség van, mert a vidék közhaszna korunkban mind nagyobb lesz. Magyarország területének 80%-a vidékies térség, e térségben lakik az ország lakosságának 50%-a. A vidék egyrészt az ország egésze előtt álló hosszú távú célok megvalósulásának színtere, másrészt az ország egésze számára – így a városi társadalom számára is – új lehetőségeket kínál. A vidékpolitika célja ezért elsődlegesen a vidéken élő emberek életminőségének javítása, azaz a lakóhelytől független esélyegyenlőség biztosítása.

De célja a tudatos vidékpolitikának az ország területén élő növény- és állatvilág, a talaj, víz, mint élő környezet és az épített környezet karbantartása is.

Az új vidékpolitika vezérelvét a „Párbeszéd” vitáiban így fogalmaztuk meg: a vidék sokkal többet nyújthat az országnak, mint amit ma elvárnak tőle.

2. A vidék közhasznát tudatosítani kell az ország egész lakosságában. A vidék közhaszna a következőkben nyilvánul meg:

a) Az egészséges életkörnyezet, a természetközeli élet és a szabad lakhelyválasztás biztosítása.

b) A vidéken élő emberek lehetnek az ország területének természeti és épített környezeti értékeinek gondozói.

c) A vidék az egészséges élelem megtermelésének színtere.

d) A vidéki térségekben kiaknázható megújuló energiaforrások, ezen belül is a bioenergia, mind nagyobb szerepet kapnak az ország energiaellátásában.

e) Tartalék terület a kisvállalkozások (ezen belül is a szolgáltatás és a kis sorozatgyártásra szakosodott üzemek) elhelyezésére.

f) A második lakóhely, a kikapcsolódás, az egészségi regeneráció színtere.

g) Az ország peremterületeinek határokat átlépő kapcsolatrendszer, az egész magyar állampolgári közösség regionális integrációjának biztosítója. (Az Ausztriával, Szlovákiával szomszédos vidéki térségekben ez máris érvényesül, Romániával, Horvátországgal kialakulóban van, Szerbiával kívánatos a kapcsolatrendszer építése.)

h) Az ország peremterületein élők biztosítják a határok másik oldalán lakó magyar kisebbségekhez a magyar-magyar kapcsolatok alapjait.

Mindezek alapján szükségesnek látjuk, hogy a magyar társadalom minden szinten szem előtt tartsa a vidék fejlődését, és a politikacsinalás a vidékpolitikát preferenciái közé sorolja. A „Párbeszéd” ezt így fogalmazta meg: a vidék gazdagítása hozzájárul az ország minden állampolgárának gazdagságához.

3. Szükséges, hogy a vidékpolitika országos tényezői tisztázzák a *politikai pártok szerepét* az új vidékpolitikában. A politizálás és a politika a rendszerváltás felgyorsulásának éveiben (1989–1994) felértékelődött. A többpárti demokrácia kiépülése szerencsés volt. Az is szerencsés, hogy a pártok programjaiban helyet kapnak az állam és a nemzet előtt álló, hosszú távon mindnyájunk életét meghatározó témák. Így a vidék is. Félő azonban, hogy a többpárti politikai rendszer szereplői a szavazatok megnyerésére teszik elsősorban a hangsúlyt, ami részben megalapozatlan ígéretésekre, részben a másik fél lejáratására készlet. Ezek a jelenségek magyarázzák, hogy a vidéki lakosság körében a politikai-közéleti aktivitás csökken. Ezzel magyarázható az is, hogy a vidéki fórumokon a legnagyobb elismerést az a mondat kapja: „A vidék ma már nemcsak árvíz, nemcsak aszály, hanem politika sújtotta terület is.” Nehéz megértetni az emberekkel, hogy a politika nélkül nem lehet okos szabályozókat, hatékony esélyharmonizációt teremteni. Kívánatos volna, ha a politikai pártok a maguk vidékpolitikai programját kidolgoznák, és politikai-társadalmi fórumot találnának arra, hogy e programokban kiemeljék az egymást erősítő és egyetértő javaslatokat. „A Tiszának partjai vannak és nem pártjai” – ez a mondás ma a vidéki lakossági fórumok egyik legnépszerűbb mondatává lett. Az új vidékpolitika sikerességének politikai feltétele egy olyan fórum létrehívása (Nemzeti Vidékpolitikai Tanács), amelyen a különböző politikai pártok szembesíthetik elképzeléseiket és megegyez-

nek preferenciáiban, feladatokban és azok kölcsönös támogatásában. Így képzelhető csak el egy hosszú távú, több választási perióduson is átívelő vidékpolitikai program megalkotása és végrehajtása. Így biztosítható, hogy négyévenként nem változnak a preferenciák, nem változnak a szereplők, és így biztosítható egyfajta folyamatos és állandó korrekció, amelyben természetesen a mindenkori ellenzék játssza a főszerepet.

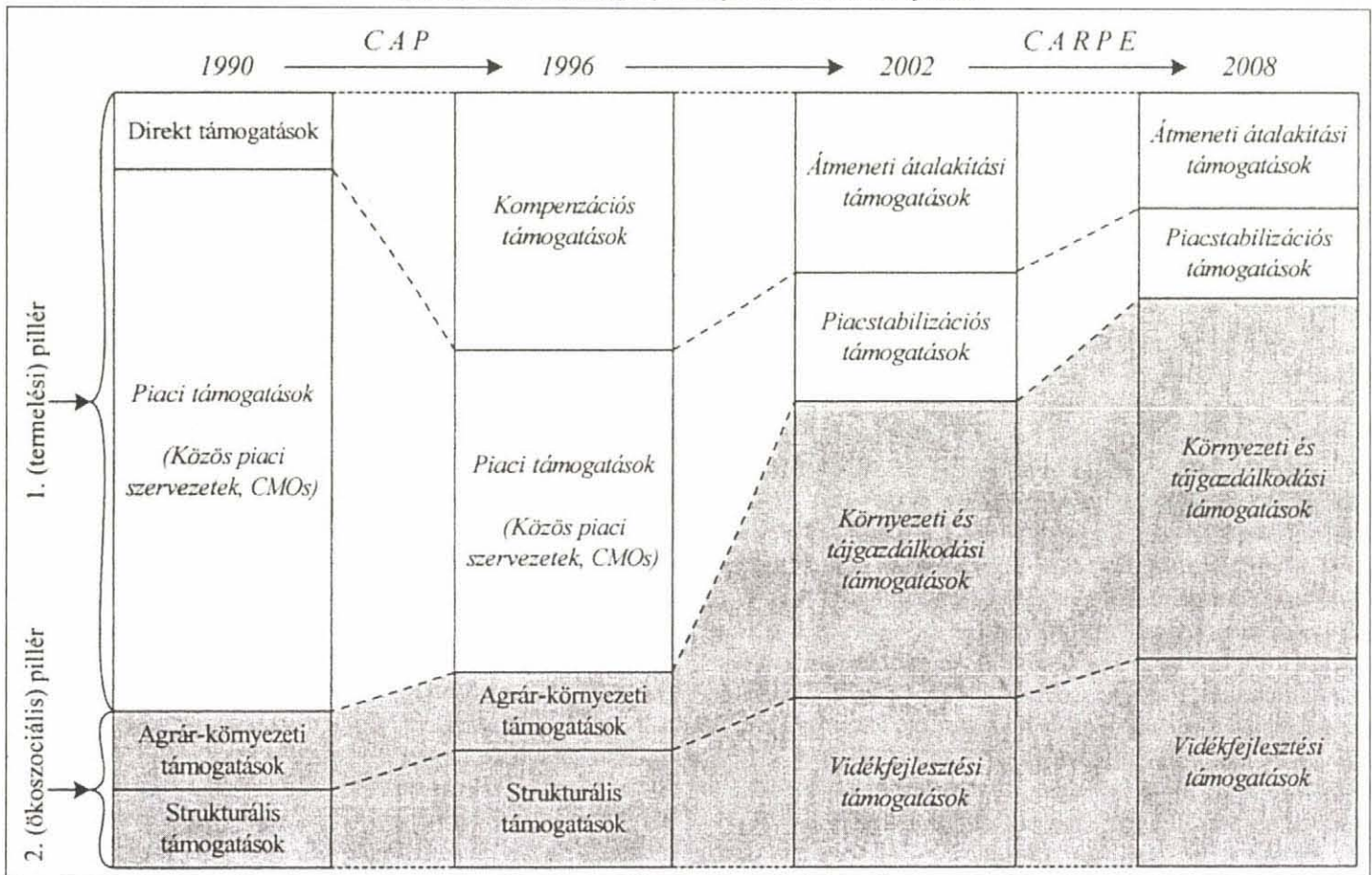
4. A *vidéki térségek* társadalmi, gazdálkodási, kulturális sajátosságainak Európa-szerte hiányzik a *politikai képviselő*. (Vonatkozik ez a szűkebben vett mező- és erdőgazdálkodásra, mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás területén.) A pártokra épülő parlamenti demokrácia képviselői rendszere Európa-szerte bevált rendszer. A kollektív – etnikai, vallási, érdek-képviselői stb. – érdekeknek azonban hagyományosan nem tud helyet biztosítani a politikai fórumokon. Európa több államában a felsőház, illetve a tartományok képviselői háza pótolja a pártokra épülő parlamenti demokrácia ezen hiányosságát. Ezért meggondolandó Magyarországon is egy olyan parlamenti fórum működtetése, amelyik a politikai pártok mellett a *kollektív érdekképviselő színteréül* kínálkozik. (Jellemző, hogy a vidéki lakosok körében legerősebb a magyar választási rendszer bírálata, nem tartják kielégítőnek a listás választásokat, követelik a választási körzetek „egyenítését”.) A politikai pártoknak meg kell fontolniuk: a vidék sajátos konfliktusait beemeljék-e pártprogramjukba, és tekintsék-e a konszenzusos politika területének. Legalább a következő 15 évre.

5. A *„vidék fogalma”* más területeket fed le az európai és mást a magyarországi normatíva szerint. Nyugat-Európában vidék alatt azokat a térségeket értjük, amelynek lakossága 120 fő/km² alatt van, vagy amelyiken a mező- és erdőgazdálkodás a helyi lakosság foglalkozásában döntő. A nyugat-európai vidékfogalom nem rögzít lényeges életszínvonalbeli (anyagi és szellemi) különbségeket, mert Nyugat-Európában az elmúlt 80 esztendőben a vidéki és városi élet között fokozatos közeledés ment végbe. Sőt ma Nyugat-Európában már a városban és vidéken (falun) élők életminőségbeli azonosságáról beszélhetünk.

Magyarországon (és Kelet-Európában általában) a fővárosok és nagyvárosok (Magyarországon ún. megyei jogú városok) kívüli térségek fejlődése 1920 után megtorpant. Ezért is a „vidéki” jelző életminőségbeli elmaradottságot is jelent. A magyarországi hosszú távú vidékpolitika első számú célja, hogy a nagyvárosokon kívüli terek általános fejlesztését célul tűzze ki.

Cél, hogy a vidéki jelző pejoratív, lenézést is magában foglaló jelentése eltűnjék. A mai magyar vidéken élő ember ezt a lenéző megkülönböztetést súlyosabbnak tartja, mint lakóhelye infrastrukturális alulfejlettségét, kulturális intézményi elmaradottságát. Generációs távlatban érhetjük el, hogy a vidéken élő emberek büszkének legyenek vidéki volt-

1. ábra. Az EU közös agrárpolitikájának átalakítási folyamata

Forrás: Előtanulmányok az új magyar vidékpolitikai stratégia tudományos megalapozásához. (Témavezető: dr. Csátsári Bálint.) Kecskemét, 2004. I. kötet, 120. o.

jukra, ahogy a városi ember is az. Legyen büszke arra, hogy civilizációs, higiénikus egyenlősége mellett életmódjában, beszédakcentusában, étkezésében, szokásrendszerében a társadalmon belül „másságot” képvisel. Ez a lelki emancipálódás a feltétele annak is, hogy a vidéki emberben megszűnjék a városiak gyakori leszólása vagy az irántuk érzett irigység.

6. Az új vidékpolitika céljai közé tartozik: a vidéki térségeken az életminőség javítása, s ennek részeként az, hogy a vidéken élő ember kihasználva az új tudományos-technikai fejlődés eszköztárát, a városi emberhez hasonlóan tájékozott legyen, azonos kulturális szinten élhessen. A vidéki ember lelkileg is emancipálódhasson a városihoz. A vidéki életkörülmények között még így is sokkal nagyobb szellemi és anyagi ráfordítás szükséges a városihoz hasonló egyéni teljesítmények eléréséhez.

7. Az Európai Unió tagállamai új esélyegyenlőségi politikára kényszerülnek. Az unióba a polgárok kollektív úton – azaz a nemzetállam keretében – fizetik be adójukat. Amennyiben az állam polgárainak egyik része gyenge adófi-

zető, annyiban a nemzetállam erős adófizetőinek kell többet teljesíteniük. Az unió tagállamai tehát terület- (illetve vidék)-fejlesztési politikával is igyekeznek azt elérni, hogy az ország minden területén, lakhelytől függetlenül biztosítsák az esélyegyenlőséget.

8. Az Európai Unió kiemelt szinten kezeli a természeti környezet karbantartását és ennek érdekében környezetbarát agrárpolitikát, és aktív környezetgazdálkodást hirdet. Már most is, de még inkább 2007 után az Európai Unió legnagyobb költségvetési egységében, az agrár- és vidékfejlesztési büdzsében mind nagyobb helyet adnak a tájgazdálkodásnak, a környezetkímélő élelmiszer-termelésnek és a vidékfejlesztésnek. Ezeket a támogatásokat nem a nemzetállami kormányok, hanem a helyi termelői, kutatói és lakossági közösségek kaphatják meg pályázatok útján. Az egész állampolgári közösség érdeke, hogy ezekhez az uniós pénzekhez hozzájussunk. Az új vidékpolitika megerősítheti a helyi termelői (vállalkozói), kulturális közösségeket, amelyek így képesek lesznek az uniós támogatások megszerzésére.

9. A magyarországi vidékpolitika legfontosabb része egy *hosszú távú vidékfejlesztési terv* kialakítása, amelynek eredménye lehet a nyugat-európaihoz hasonlóan a vidéki és városi térségek emberi élet- és a természeti környezet minőségének közelítése. A magyarországi vidékfejlesztés előre jelezhetően 15 éves programot tartalmazzon, amely igazodjék a Nemzeti Fejlesztési Tervhez, illetve az európai uniós tervezési időszakokhoz. Első periódusa a 2007–2013 közötti időszak legyen.

10. Különbséget kell tenni *vidékpolitika* és *vidékfejlesztés* között.

a) *A vidékpolitika a vidékies térségekben és azok érdekében folytatott közéleti és politikai aktivitás összessége.*

A vidékpolitika ezért is magában foglal tudatos területfejlesztést, infrastruktúra-fejlesztést, oktatást, közművelődést, közlekedést, szociálpolitikát etc. A vidékpolitika tehát a *különböző ágazati politikák összhangját* kívánja. Ezért is szükségesnek látszik, hogy az aktív vidékfejlesztési periódusban – azaz a következő 15 esztendőben – tárcaközi intézmények biztosítsák a vidék preferenciáját.

A vidékpolitika különböző szintjeiről beszélünk: országos (állami), lokális (önkormányzati) és vállalkozói szintekről. Az *országos vidékpolitika* intézményei: kormányzat, az országgyűlés bizottságai és az országos civil szervezetek. A *lokális vidékpolitika* intézményei: a régiók (megyék), kistérségi társulások, önkormányzatok (a későbbiekben az önkormányzatok nélkül maradt települések) és a községek választott képviselői és lakói. A *vállalkozók „vidékpolitikai”* aktivitása az egyéni és társulásos vállalatok hasznára alapozott mező-, erdő- és vízgazdálkodási és ipari üzemek. Sajátos helyet foglalnak el ez utóbbiak között az egészséggel, művelődéssel kapcsolatos szolgáltatások, a turizmushoz, kikapcsolódáshoz kötődő új típusú vállalkozások.

A vidékpolitika, mint tárcaközi tevékenység, kapjon helyet a Miniszterelnöki Hivatalban (vidékpolitikai kabinet), illetve az országos területfejlesztést végző tárcánál.

b) *A vidékfejlesztés a vidéki térségekben megvalósított konkrét projekt-tevékenység.* Míg vidékpolitika esetében beszélhetünk országos szinten vidékpolitikáról, addig a vidékfejlesztés mindig térségekre, illetve embercsoportokra, valamint természeti és épített környezetegüttesekre vonatkozik. A vidék természeti és társadalmi, illetve földrajzi tagoltsága miatt területenként eltérőek a vidékfejlesztés céljai. Ezért egy országos vidékfejlesztési tervnek csakis a lokális fejlesztések pontos felmérésén szabad alapulnia.

Meg kell különböztetni azokat a normatívákat (feltételeket), amelyeket az ország minden térsége, illetve az ott lakó állampolgárok mindegyike élvez. Ehhez képest kell megfogalmazni a vidékies térségek konkrét fejlesztési terveit. Meg kell tehát különböztetni a *fenntartást* és a *fejlesztést*.

Kívánatos, hogy a vidékfejlesztést egy államigazgatási-kormányzati egység tartsa kézben, amelyik a napi fejlesztés

adminisztratív összehangolója. Ennek intézménye legyen a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM), amely biztosítja a kompatibilitást az európai fejlesztési projektekkel. (E fejlesztések első számú forrásai ugyanis az európai uniós programok lehetnek.)

Egy hosszú távú vidékpolitika kiemelt feladata az ország különböző térségeiben (kistérségekben) a helyi fejlesztési tervek megalkotása. Szorgalmazni kell tehát a regionális, a kistérségi, sőt a községi (falu) szintű területfejlesztések és községi stratégiák megalkotását. Fejlesztési támogatásban csak olyan térségek és községek részesüljenek, amelyeknek szakmailag megalapozott község-, illetve térségi fejlesztési tervük van. (Jól használhatók ezen lokális fejlesztési stratégiákhoz a Sapard-program pályázataihoz elkészített tervek.)

Új „Nemzeti Vidékfejlesztési Terv”-re van szükség, amely része a Nemzeti Fejlesztési Tervnek a 2007–2013 közötti időszakban.

11. *A vidék tagoltságáról és a vidékpolitika decentralizáltságáról.* Magyarország területe *földrajzilag igen tagolt tájtypusokból* áll: túlnyomóan (immár a sivatagosodás felé is haladó) alföldi területek mellett középhegységek és dombvidék váltogatják egymást. Az ország egész területén vízben gazdag és vízben szegény tájak váltakoznak. Ez évszázadok óta meghatározta a helyi életlehetőségeket.

De tagolt az ország területe *szociálisan* is. Az államalapítás óta az ország északnyugati térsége – rövid megszakításokkal – Közép-Európa fejlettebb vidékével áll napi gazdasági és kulturális kapcsolatban, míg a Dunától keletre eső területek ebből a kapcsolatrendszerből kimaradtak.

Sőt, tagolt a magyar vidék *településenként* is. Gazdagnak minősíthető kistérségben is akadnak szép számmal elszegényedő vagy elnéptelenedő falvak. Ahogy a legszegényebb térségben is megjelennek gazdagodó települések.

A vidékpolitika egyik célja, hogy decentralizált, de mégis áttekinthető *vidékfejlesztési szervezetet* hozunk létre. Olyat, amelyik az átalakuló vidék ezen *tagoltságát képes követni*. És amelyik a különböző lokális fejlesztéseket a lakhelytől független esélyegyenlőség biztosításának szolgálatába állítja.

12. *A vidékfejlesztés a közép- és alsó szintű igazgatási szinteken folyó tevékenység.* Az országos koordinációt biztosító tárcának elsősorban a régiókat, illetve a kistérségeket kell feladatmeghatározó és támogatásosztó funkciókkal felhatalmazni. A Regionális Fejlesztési Tanácsok ügynökségei további támogatást élvezzenek. Ők legyenek a befogadói a vidékfejlesztési területi szakembereknek, és egyben ők építsenek ki kapcsolatot a vidékfejlesztéshez bővítendő regionális vagy kistérségi értelmiségi-kutatói szakemberekkel.

A vidékfejlesztés meglévő szervezetei az eddiginél jobban épüljenek rá a *regionális felsőoktatási és akadémiai kutatóközpontokra*. Készüljön el egy éven belül a vidékfejlesztés

téssel foglalkozó tanszékek és kutatóbázisok fejlesztési terve. A kormányzat határozza meg a következő években kiképzendő vidékfejlesztési szakemberek létszámát. Folyamatosan biztosítani kell a vidékfejlesztés közalkalmazottainak (falugazdák, fejlesztési tanácsok ügynökségei) továbbképzését. Kötelezni kell az önkormányzati tisztviselőket – mindenekelőtt a polgármestereket –, hogy folyamatos terület-, illetve vidékfejlesztési utóképzésben vegyenek részt.

13. A vidékfejlesztés több tevékenységi területet átfogó szempontja kapjon elsőbbséget a már életben lévő *nagy területfejlesztési* programokon belül (Tisza-völgy-program, Balaton, Duna, Alföld-program, Homokhátság stb.).

14. A vidékfejlesztés akcióit rendszeresen kell elemezni, ha kell, *korrigálni és állandóan ellenőrizni*. Ezek intézményei lehetnek a régiók, illetve azok ügynökségei. Ezt az elemző és ellenőrző tevékenységet a regionális kutató, illetve továbbképzést végző intézményekkel végzik.

15. A politikai tevékenység új típusa a vidékpolitika. *Politikusok* (országos és helyi), *kutató-fejlesztő szakemberek* és a *civil társadalom* dolga. Olyan aktivitási terület, amelyen teljes mértékben érvényesülhet az Európai Unió szubszidiaritás-elve. Ezért is el kell érni, hogy a vidékpolitikai programok kialakításáról és a konkrét vidékfejlesztési tervek megalkotásáról a lakosság legszélesebb körei, valamint az országos és helyi civil szervezetek és a kutatói-fejlesztői szakemberek a politikusokkal közös fórumon egyeztessenek. A Párbeszéd a vidékért mozgalom elve maradjon mértekadó: *emberekért az emberekkel, vidékért a vidékkel*.

16. Létesüljön Nemzeti Vidékpolitikai Tanács a következő hétéves terv időszakára. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács javaslattevő, ellenőrző és társadalmi ismeretterjesztő szereppel bír. Célja, hogy az Országgyűlés felhatalmazása alapján az állami költségvetésben a vidéket előnyben részesítse, illetve a vidékfejlesztési programokat ellenőrizze, és szakértőinek jelentéseiről az Országgyűlésnek (bizottságainak) beszámoljon. A tanács az országgyűlési bizottságok és a mindenkori kormány konzultációs testülete. A tanácsot a kormány előterjesztése alapján az Országgyűlés határozattal küldi ki és rendelkezik feladatáról és jogairól. Tagjai a mindenkori parlamenti pártok delegáltjaiból (4 fő), az országos civil szervezetek választott képviselőiből (4 fő), kutató értelmiségiekből (4 fő), valamint a mindenkori kormányzat két miniszteréből (MeH, FVM) áll. A tanács megtestesítője a magyar társadalom előtt annak az egyetértésnek, amely politikusok, kutató értelmiségiek és a lakosság között létrejön a vidéken élő emberek és természeti környezetünk életminőségének javítása érdekében.

17. 2005 őszén készüljön el az újabb Nemzeti Vidékpolitikai Cselekvési Program és készüljön el a Távlati Vidékfejlesztési Terv. Fontos, hogy mind a program, mind a terv beépüljön a Nemzeti Fejlesztési Tervbe és ezzel az európai tervalkotás része legyen.

II. TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

18. A vidékpolitika egyik célja: az egyén folytonos életminőség-javulását szolgáló és az államterület természeti adottságait életben tartó településhálózat működtetése. A településhálózat folytonosan változik, attól is függően, hogy a települések, mint az emberek lakhelyei, hogyan gazdagodnak, szegényednek, s az igazgatástechnika változása milyen térszerkezet-módosulásokat kényszerít ki vagy tesz lehetővé.

19. Korunk magyar társadalmi gazdálkodási, életmódbeli és szemléletbeli változások sorát éli meg. A gazdasági és politikai rendszerváltás megnyitotta az utat a piaci szempontok érvényesülése előtt, a szovjet megszállás megszűnte pedig kinyitotta az államot a világ gazdasági és kulturális hatóerői előtt. Mindennek következtében korábban megélhetést biztosító, hagyományos termelési ágazatok vagy üzemek mennek tönkre, mások szünetnek. Negyven évig kiemelten fejlesztett termelési központok szűnnek meg, és alakulnak helyettük újabbak. Munkaerő-vándorlás indul meg: elvándorlás és odavándorlás. Segíti ezen piaci erőket európai uniós csatlakozásunk is. Természetesnek tartjuk, hogy – mint a történelemben mindig – a nagy gazdasági, kulturális átalakulásokat a településhálózat változása is követi: egyes települések fokozatosan elnéptelenednek, elszegényednek, mások gyarapodnak lakosságban és gazdagodnak.

Nem kívánjuk azt, hogy közpénzekből minden egyes település korábbi vagy jelenlegi állapotát megőrizzük. De tudatos területfejlesztési és vidékpolitikával érvényesíteni szeretnénk az állampolgári közösség érdekeit. Részben biztosítani kívánjuk az *államterület* egészén a lakhatás korszerű feltételeit és ezzel a lakóhelytől függetlenül az esélyegyenlőséget.

Az átalakuló gazdálkodási lehetőségek és az ezt követő megélhetési viszonyok, illetve az átalakuló településhálózat következményeit a vidéken élő lakosság nem látja át. Így nem is tudja egyéni életstratégiáit tervezni. Az új vidékpolitika vidékfejlesztési akcióinak ezeket a mikroprogramokat nagyobb figyelemre kellene méltatniuk. A helyi értelmiségnek, önkormányzati tisztviselőknak és területfejlesztő szakembereknek kell ezeket megalkotniuk.

Jó elképzelések sora hangzik el: fiatalok ösztönzése vidéki letelepedésre, egyforintos házhelyjuttatás stb. Ezek hatását vizsgálni kell és újabb kedvezményeket adni nemcsak a betelepülőknak, hanem a helyben maradó fiataloknak is. Hiányzik azonban a terv a vidéki öregebb korosztály szociális-lelki problémáinak megoldására.

20. A készülő új Országos területfejlesztési koncepció legyen különös tekintettel a vidék szerepének átalakulására:

a gazdálkodás, a társadalmi mobilitás és az érintkezéskultúra terén történt változásokra. Az 1996. évi területfejlesztésről és területrendezésről hozott törvény felülvizsgálata amúgy is folyik. Az uniós területfejlesztési alapelveket, a szubszidiaritás-decentralizáció elvének érvényesülését, a felülvizsgálatot nyilvánvalóan szem előtt tartják. Szükségesnek látjuk, hogy a területfejlesztési koncepció a települések, az önkormányzatok képviselői és a kutató szakemberek közötti konzultáció során készüljön el.

21. A kormányzat nagyobb összeget szánjon a Leader + típusú programokra. (A kutató-fejlesztő szakemberek szerint a ráfordítást három éven belül háromszorosára kellene növelni. Ezt az összeget az igények és a területfejlesztésre fogható állomány figyelembevételével állapítottuk meg.) Igaz, hogy a településszervezésben részt vevő területfejlesztési szakemberek és a falugazdák száma kevés és esetenként alulképzettek.

Alakítsunk ki programokat azon korosztályok életkörülményeinek megőrzésére, akik már nem tudják a leépülő településeket elhagyni.

22. Továbbra is fontosnak tartjuk, hogy a *főváros* az államterületen belül a maga koordináló szerepét megőrizze, és kultúrában a *nemzeti reprezentációs szerepet* világszinten betöltse. És fontosnak tartjuk, hogy a kialakuló gazdasági és kulturális világpiacra a nemzetközi városok és megalopoliszok közötti együttműködésben eredményesen vegyen részt. Fontosnak tartjuk azonban, hogy a *fővároson kívüli térségekben felhasznált közpénzek arányát* a költségvetésen belül növeljük, különösen azokon a területeken, amelyek az emberi életminőséghez tartozó minimumhoz (egészségügy, oktatás, művelődés) és a természeti környezet megőrzéséhez szükséges feltételeket segítik.

Fordítsunk nagyobb figyelmet azokra a nemzeti reprezentációs értékekre, amelyek a vidékhez kötődnek: a helyi épített és természeti környezet, a lokális kultúra sokszínűsége, ami nemzetiségben, vallásban, szokásrendben (beszéd, öltözködés, étkezés stb.) megnyilvánul. Az elmúlt 80 esztendő fővárosközpontú politikája egészüljön ki aktív vidékpolitikával, az elmúlt másfél évszázad centralizációs területfejlesztő politikája változzék több központú, aktív regionális politikává.

23. Magyarország településhálózata máig nem heverte ki az *1920. évi államhatár-változásokat*. A mai magyar állam határterületeinek jelentős része északon, keleten és délen, olyan városközpontok vonzáskörzetéhez tartozott, amelyek a szomszédos országokhoz kerültek. Ugyanakkor örököltük az 1914 előtt kialakított centralizáló területfejlesztési politikát, amelyben az utak és a vasutak egy központra, Budapestre rendeződtek, és ahol a kis vidéki városok és községek egymást összekötő útvonalai rossz minőségűek. Mindezek a településhálózati egyenlőtlenségek és torzulások az elmúlt 80 esztendőben *várost és vidéket ellenérdekelte*tettek. En-

nek megfogalmazója az értelmiségi élet különböző területein (politika, irodalom), valamint a közgondolkodásban meglévő *urbánus és népies* ellentét. Az új vidékpolitika egyik célja, hogy *segítsen felszámolni ezt az ellentétet*.

Mindemellett az ország településhálózata egészében szerencsésnek mondható, mivel nagy kiterjedésű lakatlan területek nincsenek. Ezek kialakulásától lehet csak tartani.

24. A magyar településhálózat egészséges fejlődésének egyik alapja lehet a *vidéken kialakult egyetemi és főiskolai, valamint kutató-kísérleti telepek, azaz a vidéki tudásközpontok* megtartása. A tudomány- és oktatáspolitikai kezelje ezen tudásközpontok fejlesztését kiemelten.

Ez a fejlesztés terjedjen ki a kollégiumi rendszer erősítésére, könyvtárfejlesztésre, az informatikai hatékonyság növelésére.

A Magyar Tudományos Akadémia tegyen további erőfeszítéseket arra, hogy öt regionális központja továbbra is a regionális kutatói fórumok, kutatók és közönség állandó találkozóhelye legyen.

A régiók, illetve a megyei vezetők tekintsék ezen egyetemeiket, kutatóközpontokat a társasági élet fórumainak, amelyek vidéken a tudás presztízsét és ugyanakkor a közélet hitelenségét segíthetik. Ezek a központok a vidéken élő fiatalok kiemelkedésének lehetőségét is – a tudás általi kiemelkedést – szimbolizálják. Ugyanakkor e vidéki tudásközpontok azt a megnyugtató érzést kelthetik a vidéki emberben, hogy a világ *élenjáró tudományos*, kulturális eredményeit nemcsak külföldön, nemcsak a fővárosban, hanem *közvetlen környezetükben is elsajátíthatják*.

E tudásközpontok egyben olyan értelmiségi és diák közönség jelenlétét feltételezik, amely vásárlója a vidéki magas kultúrának.

25. Az *állam peremvidékein* új kihívások jelennek meg. A Kárpát-medence szomszédos államainak európai uniós csatlakozása máris új kihívásokat fogalmaz meg, mindelelőtt a peremterületek számára. Ausztria, Szlovákia, Szlovénia után Románia, Horvátország, majd remélhetően Szerbia is belátható időn belül az unió tagjai lesznek. Ez kihatással van, illetve lesz a peremterületek mindennapi életére, sőt új, az *államhatárokat átlépő migrációt* indíthat el. Felelevenedhetnek az 1918 előtti, de a mai országhatárokat átlépő kapcsolatrendszerek, új vonzáskörzetek és rivalizálások alakulnak ki (Pozsony–Győr; Komárom–Nyitra; Kassa–Miskolc; Nagyvárad–Debrecen; Szeged–Temesvár–Arad stb.). Fel kell készülni területfejlesztés terén a határokon átlépő új piaci versenyre, fokozottan kell az országos politikának peremterületeink versenyképességére figyelni.

26. *Más a vidéki és más a városi élet*. Biztosítani kell a lakóhelytől független esélyegyenlőséget, de világossá kell tenni, hogy a vidéki és a városi élet mindig más lesz. Összehasonlíthatóak, de nem összemérhetőek.

A városi élet jelentése: nagy forgalmú utcákon álló soklakásos házakban élni. Könnyen hozzájutni az élelmiszerekhez, a gyógyellátáshoz, a különböző igazgatási, kulturális és technikai szolgáltatásokhoz. (Sokféle iskola, mozi, színház, művelődési ház, múzeum, igényes éttermek, távfűtés stb.) A sűrűn lakott, nagy forgalmú térségeknek nagy a zajszintje, rossz a levegője. Az emberek zsúfolt tömegközlekedési eszközökön, kirakatokkal sűrűn megrakott utcákon, a robbanómotorok hangjában és benzinfelhőjében közlekednek. A vidéki élet épített környezete egészen más: tágasabbak a terek, a házak ritkábban állnak egymás mellett, sok a kert, sok a ligetes térség, kisebb a forgalom, ritkább a tömegközlekedési eszköz, az élelmiszer- és iparcikkbeszerzés körülményesebb, természetes módon kisebb a kínálat. Jobb a levegő, kevesebb a magas ház és kevesebb az emberekkel való kénytelen érintkezés. A vidéki élet zajszintje alacsony, az emberek életritmusuk lassabb. Mindehhez tartozik az élelemtermelő, mezőgazdálkodással való napi találkozás: a lakosság jelentős része állattartással, növénytermesztéssel foglalkozik, a trágyaillat erősebben tölti meg a levegőt, mint a benzinszag. Az élelemszerzés részben a helyi termelők helyi piacain történik, iparcikk- és ruhabeszerzés a régió kisparosainak vagy vásárosainak kirakodóvásárait. A háztartás felszereltsége is különbözik: helyi fűtés, az ehhez tartozó udvari tüzelő- és szerszámraktárak, helyi csatornázás, napi többórás elfoglaltság is lehet a környezet rendben tartása, a napi életkörülmények biztosítása.

A polgárnak *magának kell eldöntenie*, hogy milyen térségben szeretne élni, illetve tudomásul venni: hol kényesebben élni. Az 1920-as években megizmosodó technokrata felfogás az emberi élet céljaiként egyoldalúan csak a minél magasabb környezettechnikai szint elérését helyezte a központba. Az emberi élet értékrendjén belül a háztartás komfortos volta, gépesítettsége, majd az anyagi javak elérése mindenképp elé került. Azok az értékek voltak az értékrenden belül első helyen, amelyek a városokban elérhetőek. A jó technikai ellátottság a mindennapi életben (fűtés, bevásárlás stb.) fontosabbnak tűnt az emberek számára, mint a jó levegő, a csend, a természeti környezet napi látványa. Ez is magyarázza – nem csak a tőke, valamint a termelés és kereskedelem koncentrációja – a városi települések duzzadását. A városi életet az egyszer megélhető élet „fejlettebb” formájának, „magasabb szintjének” tartották. Ebből a felfogásból származott az elmúlt 80 esztendő vidékképének ún. modernizálási stratégiája. A vidéken is igyekeztek meghonosítani ugyanazokat az ipari-technikai felszereléseket, mint a városban. Pozitív hatása ezen irányzatnak a csatornázás, a vezeték ivóvíz és bizonyos higiéniai körülmények megteremtése, az útburkolat-korszerűsítés, de legalább ennyire az orvosi, művelődési ellátás kifejlesztése. Hátránya e „városiasodó falu”-felfogásnak a sok technikai túlzáson kívül (sok ezer kilométeres fűtési, csatornázási vezeték

stb.) az is, hogy a vidéki élet egyedüli értékeit az értékrenden belül háttérbe szorította. A korrekciós javaslatok természetesen megfogalmazódtak már a századelőn: városi lakás mellé nyári házat, vagy a város határán kívüli hétféligi házat; a városba még több fát ültetni, az erkélyekre odavarázsolni néhány növényvel és a lakásban tartott kutyával, macskával a nem emberi természetet.

Ma az életcélok átrendeződését és az értékrendek átcsoportosulásának korát éljük. Egészségtudatosabb lesz a következő generáció és ennek fontos része az egészséges élelem, a mozgás és az egészséges, megnyugtató természeti környezet. Amikor új vidékpolitika kiépítését javasoltuk, akkor egyik kiindulópontunk éppen ezen egészségtudatos és a vidékhez, a természeti környezethez is köthető életmód rehabilitációja volt. Feltételezésünk az, hogy az új tudományos-technikai eszközrendszer megteremti a legkisebb vidéki településen is az életminőség alapvető kulturális, érintkezési feltételeit. (A helyi derítős csatornázástól, fűtésrendszerektől, az igényes élelmiszer-ellátáson át, a műholdas és kábeltelvíziózásig, a szélessávú internetig.)

27. A készülő területfejlesztési koncepcióban jelenjen meg a 21. századi magyar *településhálózat* és e hálózat vonzáskörzeteinek *jövőképe*. Olyan településhálózatot képzelünk el, amelyben a tanya, a falu, a város szervesen egymásra épül. Magyarország településhálózatában adóttak a lehetőségek, hogy a kisebb térségekben városi központok jöjjenek létre, amelyek gazdálkodási, kulturális, egészségügyi *vonzáskörzetében* velük szoros kapcsolatban álló *tanyák, falvak* helyezkednek el. Kapjanak e területfejlesztési koncepcióban megfelelő helyet az *aprófalvak*. A kistelepüléseken az életfeltételek minimumának meghatározása és biztosítása az új vidékpolitikai program egyik kiindulópontja lehet.

28. Erősíteni kell a vidéken lakó társadalomban a *helyhez kötődő hagyományok tiszteletét*. Közpénzekből támogatni kell a helytörténeti múzeumok és a helyi szokásokat fenntartó együttesek, egyesületek tevékenységét. Tíz kötetes Magyarország leírását kezdeményezzük, amelyben tíz történelmi tájra tagolva minden egyes falu (esetleg tanya), község, város emberi, kulturális hagyománya, az épített környezet és a természeti környezet leírása megtalálható. A sorozat folytatása lenne a magyar tudományágak általános leírását adó Magyar Tudománytár befejezéshez közeledő hét kötetének. Ennek a lexikonsorozatnak a szerkesztői akadémiai kutatók, de anyaggyűjtése az 1970-es évek óta gyarapodó helytörténeti gyűjtemények, valamint természettörténeti és művészettörténeti, ipar- és mezőgazdálkodás-történeti adatbázisok lehetnek.

29. Induljon képes folyóirat „*Itthon, Magyarországon*” címmel, amelyben a vidéki települések eddigi eredményes önmegújító vállalkozásait írják le és fogalmaznak meg javaslatokat. Településszerkezetünkben a legapróbb falvak, községek vagy „kisvárosok” nemzeti megbecsülést kaphatnak.

III.

A VIDÉKPOLITIKA KÖZ- ÉS SZAKIGAZGATÁSI INTÉZMÉNYEI

30. A vidékpolitika akkor lehet eredményes, ha a *vidéki emberek lakhelye, a település működésére és reformokra fogadóképes közösségek otthona.*

31. A *vidéki térségek közigazgatásának átalakítása* része a magyarországi és az európai közigazgatás átrendezésének. Vidéken ugyanúgy, mint a világban mindenütt ezt az átrendeződést a *technikai feltételek változása és az emberek igénye*, valamint az *állam által vállalt közfeladatok* határozzák meg.

A technikai felszereltség (út, vasút, telefon, elektronikus levelezés stb.) kevesebb tisztviselővel nagyobb területek átfogását teszi lehetővé igazgatási szinten. Azaz: elvben kisebb közigazgatási adminisztrációra van szükség. Az emberek könnyebben jutnak információkhoz és elvben alkalmasabbak dolgaik intézésére, mint a korábbi évtizedekben.

Ezzel egy időben az Európai Unió nemzetállamai kevesebb igazgatási, de annál több szociális, kulturális, esélyegyenlőségi feltétel biztosítását vállalják magukra. Ez az átalakulási folyamat teszi lehetővé, hogy Európában a területigazgatás intézményrendszere – mind a köz-, mind a szakigazgatás terén – egyszerűsödik. E koráram figyelembevételével kell állásfoglalást kidolgozni a magyar vidéket érintő igazgatási változtatásokról. Kívánatos, hogy a következő, 2007–2013 közötti periódusban rögzüljenek a közigazgatási reformok. Kívánatos, hogy ezen reformok eredménye, a közigazgatás különböző szintjeinek pontos meghatározása legyen (faluk, városok, kistérség, megye, régió). Kívánatos, hogy az igazgatási reform a legalsó szintről, a település érdekeiből induljon ki.

32. Nagyobb teret kell adni az állami és szakigazgatásban a *regionalizmusnak*. A magyar állam 150 éve *végrehajtó hatalom-túlsúlyos*. Az maradt 1990 után is. Sőt az új kapitalizmus 1990 után még növelte a szak- és államigazgatási bürokrácia súlyát. Joggal vár a vidéki ember ezen változtatást. Az emberek olcsóbb politikai rendszert, átláthatóságot vártak és ebben csalódtak. Túl sok hatalma van a minisztériumoknak. Kívánatos: a *minisztériumok adjanak át több döntési jogosítványt és hatáskört a területi igazgatási intézményeknek*. Az igazgatásban részt vevők e témakörben is pártpolitikai egyetértést, konszenzust várnak.

33. A közigazgatás átalakítása (átalakulása) hosszú távú politikai-igazgatástechnikai folyamat. Meghatározza az emberek életkereteinek jelentős intézményeit. *Ezért társadalmi kérdés*. Befolyásolja az állam és az intézmények hatékonyságát, sőt közvetlenül ösztönzi, „irányítja” vagy hátráltatja a vállalkozói kedvet. *Ezért gazdasági kérdés is*. A vidéki emberek mindennapjaiban érződnek a megkezdett reformintézkedések. A jó indulatú türelmet felválthatja az

elkeseredés, ha nincs világosan és mindenki számára érthető módon kifejtve a távlati cél: az európai uniós normák és a hazai gyakorlat összehangolása. Ezért is ajánlatos a többpárti egyeztetés az igazgatási reformok kérdésében.

34. *Új önkormányzati törvényre* van szükség, amely pontosan rögzíti a polgárok és az önkormányzatok jogait és kötelességeit. A jelenlegi törvény meghatározza ugyan a települések működésének jogi kereteit és alapfeladatait, de az üzemeltetés állami normáit nem szabályozza. Pontosán kell megfogalmazni az *állam és a helyi önkormányzatok közötti feladatmegosztást*, valamint azokat az általános feltételeket, amelyek az állami támogatások elnyeréséhez szükségesek.

35. Magyarországon az önkormányzati hivatalok száma indokolatlanul magas. Az önkormányzatiság (autonómia) elvének érvényesítése és önállóságuk erősítése pozitív politikai lépés volt már a szovjet rendszeren belül is (1970-es évek), de még inkább a rendszerváltás folyamatában. Ismét hozzászoktatta az embereket az igazgatás legalsóbb szintjén is a közösség dolgaira figyelésre. Nagy számú, vezetésre alkalmas polgár emelkedhetett fel kisközösségi szinten. A polgármesterek ma a magyar közélet legmegbízhatóbb és legstabilabb személyei. Megfelel a másfél százados magyar igazgatási hagyománynak is, hogy minden településnek legyen állandó – és lehetőleg – választott képviselője. (Ezt a lakosság továbbra is elvárja.) Mégis: az uniós vidékpolitikához való kapcsolódásunk lehetetlen ezzel a szétaprózott igazgatási rendszerrel. És a mai igazgatástechnikai feltételek mellett indokolatlan is a több mint 3000 hivatali önkormányzat működése. (Európa sokkal nagyobb területű államaiban az önkormányzatok száma töredéke a magyarországinak.) A jelenlegi önkormányzati rendszer túlságosan sok pénzbe kerül az adófizetőnek, túlságosan bonyolult és gátolja a regionális szintű vidékfejlesztési programok kialakítását, amelyekkel az Európai Unió vidékfejlesztésében eredményesen vehetnénk részt.

Az önkormányzatokat jelenleg olyan szociális, kulturális feladatokkal ruházzák fel, amelyek jelentős részéhez nem kapnak költségvetési támogatást, az önkormányzatok pedig nem tudnak e feladatok elvégzéséhez saját bevételt kitermelni.

36. *Önkormányzati testületet és önkormányzati hivatalt*. Indokoltnak látszik, hogy *minden településnek legyen választott önkormányzati testülete*, amely a település életében a közösséget érintő döntéseket meghozza és a település sajátos érdekeinek képviselője, a települési autonómia megvalósítója.

Az, hogy mely települések (illetve térségek) rendelkezzenek hivatallal is, fokozatosan, a különböző igazgatási szintek feladatainak rögzülése során határozható meg.

37. *A többcélú kistérségi társulások* továbbépítése indokolt. A kistérségi társulások az alulról építkező új igazgatási rendszer alapjai lehetnek. Ezek lényegében a Deák Ferenci-

„járás” alsósintű igazgatási egységei. Pontosítani szükséges azonban a kistérségek kötelességeit és jogait. A kistérségi társulások ott képesek egészséges szervezetté rögzülni, ahol a társulás tagjainak társadalmi és gazdálkodási, kulturális konfliktusai és érdekei hasonlóak. Elfogadottsága, mint egy hosszú távú reform része, ott jobb, ahol máris a „mikrotársulások” keretei alakulnak. Fontos, hogy a tárcák között összhang legyen: milyen szakigazgatási feladatokat adjon át a község a kistérségnek, milyen szakigazgatási jogosítványokat kap a kistérség és mennyiben van esély arra, hogy *önkormányzati testületiség kistérségi szinten* kiépüljön.

A társulások első éveinek tapasztalata folyamatos elemzést, és ha szükséges, korrekciókat kíván. Ezeket az elemzéseket regionálisan kell elvégezni. Jelenleg óriási és indokolatlan különbségek vannak egy 77 községet, illetve várost magában foglaló kistérség vagy egy 7 falut magában foglaló, de nagy kiterjedésű kistérség között. Ezeknek fejlesztési gondjait csakis a regionális központok elemezhetik és segíthetik feloldani. (Jellemző a vidéki „állapotra”, hogy a kormányzati besorolás szerint a hátrányos 95 kistérség és az ezek között kiemelten hátrányos 48 kistérség mind a „vidéki település”-ek tércéjét fedik.)

38. A régiók az új európai igazgatási és fejlesztési rendszer középszintű egységei. Magyarországon a megyék hagyománya igen erős, ezt a hagyományt nem szabad szembeállítani az új regionális szerveződéssel. Döntés szükséges arról, hogy a régiók kapjanak-e önkormányzatot, választott testületeket vagy sem. Mind a szakemberek, mind az igazgatási alkalmazottak a régiók önkormányzattal (egyelőre csak testületi) való ellátása mellett szólnak. A lakosság ezt az igazgatási szintet nem érzékeli, nem látja át. A régió funkciói néhány év alatt a szakemberek között kijegecesedtek: területfejlesztés, kórház, szakképzés és továbbképzés, szociális ügyek, felsőszintű képzés stb. Ehhez képest várják el a megyék lehetséges szerepéről a nyilvánosság előtti viták lefolytatását.

39. Vita folyik a különböző funkciójú igazgatási szintekről. Meg kell határozni a különböző területigazgatási szintek feladatvállalásait (változó funkciójú igazgatási szintek). Ez ne csak az igazgatási-jogi eljárásokra terjedjen ki, de az oktatásra, egészségügyre és egyéb szolgáltatásokra is. (Milyen szinten biztosít az állam kórházi ellátást, körzeti orvosi, illetve elsősegélynyújtást vagy felsőfokú, középfokú, alsósintű oktatást, s mindezt milyen feltételekkel teszi? Milyen térségben milyen szinten biztosítható az *elérhetőség* európai normája?)

40. A *szakigazgatás rendszerének* átvilágítása szükséges, mindenekelőtt a tárcák szintjén. Mind a lakosság, mind az önkormányzatok, mind az országos ágazati szaktisztviselők lássák világosan: a vidék mindennapi ügyeiben kihez fordulhatnak? Az állam a költségvetés melyik tételében sze-

repelteti a vidéket érintő címekeket? A feladatok jelenleg fedik egymást a tárcák között. Ez nemcsak a vidékre jutó források szétaprózásához, esetlegességéhez és – kimutathatóan – milliárdos pazarláshoz vezet, hanem az önkormányzatok számára átláthatatlan bürokráciához. Az egyikről (a pazarlásról) az igazgatásban dolgozó szakemberek beszélnek, a másiról (az átláthatatlan adminisztrációról) a helyi alsó- és középszintű vezetők. Az új vidékpolitikai program egyik első lépése legyen a tárcák gyors – a tárcákkal együtt végrehajtható – átvilágítása.

41. A *vidékpolitika* és a *vidékfejlesztés helyét* egyértelműen határozzák meg a kormányzati adminisztrációban. Célszerűnek látszik, hogy míg a vidékpolitika a Miniszterelnöki Hivatalban (vidékpolitikai kabinet) és a területfejlesztési tárcánál kap helyet, addig a vidékfejlesztés az egyik tárcánál, az FVM-nél maradjon. (Ez a gyakorlati célszerűség szemben áll ugyanakkor azzal a sokunk által jogosan hangoztatott követelménnyel, hogy egy ágazati érdekeket átívelő vidékfejlesztési rendszer épüljön ki.) Szükségesnek látszik az FVM lehetséges funkciójának újragondolása. Az európai normákat figyelembe véve elképzelhető, hogy az FVM tevékenysége három ügkör menedzselésére épüljön:

- a) élelemtermelés,
- b) táj- (környezet-) gazdálkodás,
- c) vidékfejlesztés.

42. Az országos – ezen belül a vidéki – *igazgatás technikájának* fejlesztéséről. A digitális világgal, számítógép-használattal, az e-maillal, az internettel a vidéki ember lassabban ismerkedik, mint a városi. Pedig a digitális „kapuk” a jövő igazgatási rendszereinek alapjai. Mindent el kell követni, hogy a vidéki igazgatási szervezetekben, önkormányzatokban a számítógépes technikai használata általánossá váljék, erősítve az önkormányzati tisztviselők felkészítését.

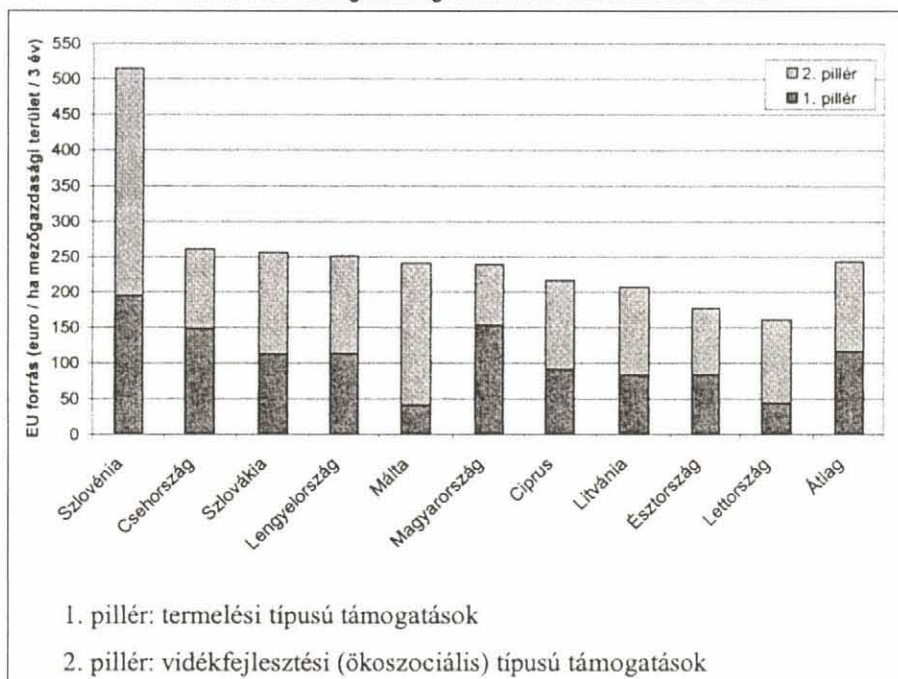
IV. FINANSZÍROZÁS

43. Közpénzből azt finanszírozzuk, aminek „közhaszna” van. (A közhaszn alatt az állampolgárok egészének anyagi, egészségi állapotjavítását, valamint szellemi gazdagodását értjük.) A közpénzek felhasználásának másik célja a „közjó” szolgálata. (Közjó alatt értjük azon eszmék összességét, amelyek a közösséget egybetartó erkölcsi alapelveket tartalmazták.)

A vidék állami finanszírozása a vidék közhasznára és arra való tekintettel történhet, hogy a közjó megteremtése vidéken éppen úgy szükséges, mint a városban.

44. Szükséges meghatározni, hogy az állam (a kormányzat) milyen feltételeket biztosít a polgároknak lakhelytől függetlenül. És szükséges ezt *alapfinanszírozás* keretében a

2. ábra. Az újonnan csatlakozott országok 2004–2006-os közösségi agrártámogatási kereteinek 1 ha mezőgazdasági területeire vonatkoztatott értékei

Forrás: Előtanulmányok, i. m. I. kötet, 135. o.

lakóhely szerinti önkormányzatnak biztosítani. Ettől a normatív finanszírozástól (fenntartás-finanszírozás) el kell választani a *fejlesztési finanszírozást*. Míg a normatív finanszírozás közvetlenül jusson le az önkormányzatokhoz, legyenek azok felelősek a szétosztásukért, addig a fejlesztési forrásokat pályázatok útján lehessen elnyerni. (Jelenleg az alapfinanszírozás körébe tartozó kiadások fedezetét is megpályáztatják, vagyis eleve beismeri az állam, hogy alapfeladatokat sem finanszíroz meg.)

45. A vidékfejlesztés döntően az *európai uniós támogatásokból* finanszírozható. Meg kell határozni azonban azokat a nemzetállami célokat, amelyeket a vidékfejlesztésben a magyar állam az Európai Uniótól függetlenül finanszíroz.

46. A vidéki önkormányzatokat (régiók, kistérségek) fel kell készíteni az *európai uniós pályázatok* elkészítésére és fogadására. A szegény és kicsiny önkormányzatoknak önállóan semmi esélyük európai pénzek elnyerésére. Az eddigi kudarcok lesújtóak. Képezzen az állam alapot, amely az önrészek megelőlegezésére, fedezetére szolgál.

47. Felül kell vizsgálni a jelenlegi költségvetés forrásait abból a szempontból, hogy az államháztartás, illetve a költségvetés milyen címen milyen összegeket juttat el a vidéki településekre. Jelenleg a vidékfenntartás és a vidékfejlesztés pénzügyi forrásai a szakemberek szerint áttekinthetetlenek. Az önkormányzati tisztviselők számára ugyanígy. Becslések vannak arról, hogy a vidéki térségekben a GDP 2,5–3%-a jelenhet meg évente agrár- és vidékfejlesztési támogatás keretében.

48. Törekedni kell arra, hogy az alapfinanszírozás feletti, a *fejlesztésre fordítható* pénzüsszegek minél nagyobb hányada termelődjen meg a helyi társadalomban. Ezért kiemelten szükséges támogatni a vidéki térségekben a kis- és középvállalkozókat, akár államilag is támogatott speciális hitelrendszerrel. Külön kedvezményeket kapjanak a vidéki térségekben munkahelyteremtő vállalkozások.

A vidék előnyben részesül a helyben keletkezett adók elvonásakor. Míg a fővárosban 40, addig azon kívül 70% marad helyben. Az adópolitikai eszközök tárát gyarapítani kell. Hatékonyabb eszköz a piacközpontú finanszírozásnál, mint az egyoldalú támogatás. A kettő különböző funkcióját tisztázni kell az önkormányzatok bevonásával.

49. Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a vidékfejlesztésbe – mindenekelőtt az infrastruktúra fejlesztésébe – mennyire lehet bevonni a magántőkét. A nemzeti szintű fejlesztésekben már alkal-

mazott PPP-finanszírozást lehet-e alkalmazni a vidékfejlesztésben?

50. Meg kell vizsgálni annak hatékonyságát, ha helyi iparüzési adó bizonyos százalékát a kistérségi fejlesztési tanácsokhoz rendelnék. A kistérségek ebből részben pályázataik önrészeit fedezhetnék, részben önálló kistérségi fejlesztési politikát valósíthatnának meg.

51. A vidéki területeken belül is kiemelten kell kezelni a kistelepülések körzeteit. Az ezekben a térségekben állami feladatok ellátását vállaló tisztviselők és alkalmazottak magasabb díjazást kapjanak.

II. GAZDÁLKODÁS A VIDÉKEN

Minden térség, így a vidéki térség lakottságának első számú feltétele az ott élők megélhetésének biztosítása. A megélhetés pedig munkahelyhez, a munkahely igazgatáshoz vagy gazdálkodáshoz (termelés, szolgáltatás, kereskedelem) kötődik. Az európai államok vidékpolitikájának – és így a magyarországiénak is – egyik célja az emberi megélhetés biztosítása vidéken. A vidékspecifikus gazdálkodási ágazatok:

- A) táj- (illetve környezet-) gazdálkodás;
- B) mezőgazdálkodás (élelemtermelés, bioenergia, kertészet);
- C) ipar és szolgáltatás;
- D) üdülés, turizmus.

52. A vidéki gazdálkodás általános hiányosságai. A vidéken folytatott gazdálkodás minden ágazata érezhetően a következő hiányosságoktól szenved:

- a) A tőke hiánya a befektetéshez.
- b) Infrastrukturális elmaradottság.
- c) Munkaalkalom-hiány, amely munkanélküliséghez vezet, illetve a speciálisan képzett és mobil munkaerő hiányából is ered.
- d) A piacközpontú gondolkodás hiánya.
- e) A hazai és az uniós támogatások ismeretének hiánya.
- f) Az együttműködési hajlam (szövetkezés, társulás stb.) hiánya.
- g) Túlzott bizalom az állami segítyezésben és az önbizalom hiánya.

A vidéki gazdálkodás hiányosságainak egyik csoportja kimondottan anyagi, technikai jellegű (a–c pont). Ezen hiányosságok fokozatos felszámolása csak tudatos állami politika segítségével érhető el. Kívánatos, hogy az állam:

- az infrastrukturális elmaradottságot fokozatosan csökkentse, és hosszú távon felszámolja;
- a befektetési és munkahely-teremtési kedvet részben költségvetési, részben jogszabályalkotó tevékenységgel bátorítsa;
- vállaljon aktívan részt a munkaerő-átképzésben, illetve a regionálisan hosszú távon biztosítható helyi adottságra épülő gazdálkodási ágazatokhoz a szakképzés biztosításában.

A hiányok másik csoportja a vidéken élők gondolkodásának átalakulása-átalakítása révén csökkenthetőek. Ezért a helyi (települési, kistérségi, regionális) vezetőknek arra kell törekedniük, hogy

- növeljék a vidéken élők tájékozottságát, a hazai és nemzetközi gazdálkodási feltételekről, a jogszabályi keretokről;
- ismertessék az országosan vagy regionálisan (európai szinten) fellelhető jó példákat;
- növekedjék a területfejlesztők és önkormányzati vezetők, falugazdák között a közgazdasági képzettségűek száma, és azok folyamatos továbbképzése regionális szinten megtörténjék.

53. A munka világának átalakulása megy végbe városban és vidéken.

a) A munkavégzés és így a munkavállalás rádiusza kibővül. A modern informatikai rendszer lehetővé teszi a távmunkát (az otthon végzett szellemi munkát digitálisan juttatják el a telephelyre), illetve telefonon, e-mailen szervezik a telephely és a több tíz kilométer távolságban ülő egyéni munkavállaló akár fizikai munkájának irányítását is.

b) A munkahely elválk a lakóhelytől. A munkavállaló ma már elfogadottan naponta több órát tölt közlekedéssel munkahelyének megközelítése során. Városban ez közlekedési dugókat idéz elő, noha a városi közlekedésre az állam

(önkormányzat) óriási összegeket költ. A vidéki emberek a munkavégzés rádiuszának egyirányú kibővüléséhez az elmúlt harminc esztendőben már hozzászórtak: ingázáshoz a városi központokba. De nagyobb részük mégis az otthoni (mezőgazdasági) telepeken vagy szolgáltatási szférában dolgozott. Most általánossá válik, hogy a kisipari szolgáltató-karbantartó munka (kőműves, asztalos, villanyszerelő, vízvezeték-szerelő stb.) munkakörzete az egymás mellett lévő falvakra terjed ki. Amihez viszont az elérhetőséget – mindenekelőtt a falu-falu közötti összeköttetéseket – kell javítani. A magyar – városokra szervezett – útszerkezet ezt azonban nem biztosítja.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács, illetve a vidékfejlesztésért felelős tárca ügyeljen arra, hogy a vidék gazdálkodásának erősítése nemcsak a termelési-kereskedelmi, szolgáltatási szektoroknak a függvénye, hanem a magyar vidék általános társadalmi-kulturális állapotának is tükröze.

A) Táj- és környezetgazdálkodás

54. Az új vidékfejlesztési tervnek egyik kiinduló dokumentuma az *Európai tájvédelmi egyezmény*, amelyhez a magyar kormány 2005 áprilisában csatlakozott. Az egyezményre alapozva készüljön el Magyarország hosszú távú tájgazdálkodási programja. E programot ugyanúgy, mint az erről szóló európai dokumentumokat a *biodiverzitás* alapelve vezesse. Az Európai Unió környezetvédelemre és tájgazdálkodásra vonatkozó dokumentumait széles körben meg kell ismertetni az önkormányzatok vezetőivel.

55. A tájat nemcsak az ember természeti környezetének fogjuk fel, hanem olyan területnek, amely *ember és természet kölcsönhatásában* alakult és alakul ki. A táj morfológiai szerkezete, talajviszonyai, vízrajza, növény- és állatvilága a természettörténeti tényezőktől meghatározottan alakul, de az ember mind aktívabb szereplője ezen tényezőegyüttesnek. Ez is indokolja, hogy a 21. században az emberi tevékenység – így a politikai és a gazdasági tevékenység – értékelésének kiemelt szempontja lesz az ember hatása természeti környezetére. Ma már tudjuk, hogy e közösen kialakított viszony ember és természet között, visszahat magára az emberre is. Ez a korszerű tájpolitikai programok alapja.

56. Itt az ideje, hogy ne csak ember-egészségügyről, hanem *természet-egészségügyről* is beszéljünk. Az egészséges természet a vidék sajátos életelőnyeinek alapja. Feltétele az erdőhöz, hegyvidékhez, alföldi térségekhez, vizekhez kötődő testi-lelki-emberi önmegújulásnak. Az új vidékpolitikának kiemelten kell foglalkoznia a vadon élő növény- és állat-együttesek egészséges voltával, határozottan növelni kell a környezet-egészségüggyel foglalkozó állami alkalmazottak számát. Fel kell mérni, miként lehet az államigazgatási létszám (többek között az önkormányzati tisztviselők létszámának) csökkentésével egy időben növelni a „környe-

zet-karbantartók" létszámát, pontosan meghatározva azok tevékenységi körét. Erdőőr, mezőőr feladata legyen a vizes, az erdei és mezei élőhelyek, de ugyanígy a szántóföldeken a vízelvezető árkok, az eróziót megakadályozó fasorok-csali-tok egészségi állapotának ellenőrzése és helyi karbantartása. Újra kell szervezni a nem élelemtermelő területek növény- és állatvédelmét. Az önkormányzatok a rájuk kiosztott feladatokat képtelenek ellátni.

57. A természeti környezet egészségének értéke, fenntartásának ára van. Hasonlóan az emberi egészség karbantartásához. Az egészséges talaj, víz, növény-, állatvilág, a jó levegő – érték. Ezt sem a vidéki, sem a városi ember nem veszi tudomásul. Ahogy azt sem, hogy ezek kihasználásáért fizetnie kell. A városi természeti környezet értékére a városi ember szűkebb lakókörnyezetében lassan ráébred. Áldoz annak karbantartására, de nem gondol arra, hogy mindez vidéken sem „ingyen” van. Napjainkban szembesülünk a vidéki tájak karbantartásának költségigényeivel. És napjainkban szembesülünk csak azzal: természeti környezetünkben végrehajtott minden beavatkozást – az élelemtermelést, bányászatot, az erdő- és vízgazdálkodást – ebből a szempontból is értékeljük. A magyar társadalom csak a rendszerváltás után érzékelte az élelemtermelésen kívül eső területek fertőzöttségének veszélyeit (például parlagfű, hernyóinváziók), és napjainkban szembesül azzal a vidéki lakosság által immár mind gyakrabban elhangzó kritikával: az 1990-ig működő közterület-gondozás intézményeinek (növény- és állat-egészségügyi és karbantartó szervezetek) felszámolása politikai és szakmapolitika hiba volt. Ezek korszerű formában történő revitalizálása szükséges.

58. A vidéki táj karbantartása legyen az *önkormányzatok*, illetve a *települések* feladata. Programot regionális szinten – a táji tagoltságra tekintettel régiók közötti együttműködésben – ajánlatos biztosítani. Ehhez a települések, a *kistérségek*, illetve *régiók* által meghatározott állandó – a regionális településfejlesztési szakember által megállapított – támogatást kapjanak. Ennek része lehet a közmunka és a civil szervezetek kiegészítő aktivitása. A településeknek (így az önkormányzat nélküli településeknek is) személyi állományt és ehhez dologi költségeket kell biztosítani az eszközök vásárlására. Ez rövid távon is megindítható program. E települések tájkarbantartási tevékenységének összehangolását és ellenőrzését a kistérségekre kell bízni.

59. A *korszerű tájgazdálkodás feltétele*, hogy az embert a természet részének, egyik alkotójának tekintsük, az antropogén (azaz emberi) tényezőt a természet egész alakulásának egyik tényezőjeként tekintsük. Meg kell szüntetni azt a felfogást, hogy a természet csak épít, az ember csak rombol. Nagyobb figyelmet kell szentelni mind a társadalom-, mind a természetkutatásban és így a tájgazdálkodásban is a természet különböző erőinek egymásra gyakorolt hatására, egymás rombolásában és egymás építésében.

Magyarországon a *környezetvédelem* a rendszerváltás egyik központi politikai témája lett. Érthető módon. A szovjet rendszer egyoldalú technokrata és megalomániás természetátalakító politikája rendszerellenes jelleget kölcsönzött az egyébként világszerte az 1980-as években megújuló környezetvédő mozgalmaknak. Egyes akciók – így például a Bős-Nagymaros vízi erőmű elleni akció – politikai szimbólumokká emelkedtek. Ezeket a valamikor pozitív politikai mozgalmakat magasan értékelve a mai környezetpolitikát és tájgazdálkodást meg kell szabadítani a pártpolitikai felhangoktól. Tudomásul kell venni, hogy a civilizált világban rendszersemleges szakmapolitikai viták folynak az emberi beavatkozás elfogadható mértékéről és formáiról. E szemlélet alapján kell áttekinteni a Kárpát-medence folyóinak, levegő- és állatmozgásának kihatását a természetegyüttes egészére. (Az új rovarinvázió megjelenésétől, az ellenük való védekezéstől, a folyóépítéstől, illetve a talajvíz-gazdálkodástól.)

60. Állandó *ökológiai monitoring rendszer* kiépítését kívánatos megkezdeni. Együtt kell működni ezen a téren a szomszédos államok különböző meteorológiai, vízgazdálkodási, növény- és állategészségügyi, erdőgazdálkodási szakembereivel. Magyarország a Kárpát-medence alján fekszik. Ebből következik kiszolgáltatottságunk a környező közep-hegységekből idefolyó vizek áradásainak és e folyóvizek, valamint a légköri áramlatok által idehozott növényi és rovar-élősködőknek, szennyeződéseknek.

61. A természet-, illetve környezetvédelmi mozgalmakból új erőre kapott *tájgazdálkodás* szembeállítását az *élelemtermeléssel* kívánatos megszüntetni. Tudomásul kell venni, hogy az élelemtermelés is táj-, illetve környezetgazdálkodás, hiszen mind a növényi, mind az állati termék előállítása a természeti környezet termelésre fogható területeit, illetve élőlényeit egészséges állapotban tartja. Károsan hat ki a vidéken folytatott gazdálkodásra, hogy ez az ellentét átjárja nemcsak a politikai vitákat, nemcsak az állami adminisztrációt, hanem a lokális közösségek vezetőinek gondolkodását is.

62. A *tájgazdálkodás* szükségessé teszi, hogy átlépjük a *területigazgatási határokat*. Hatékony tájkarbantartás csak így alakítható ki, ha együttműködés van azon települések, kistérségek, régiók között, amelyeken az adott természeti tájegység fekszik.

63. A korábban megindult és jól működő *tájgazdálkodási programokat* folytatni kell. Rögzíteni kell törvény vagy országgyűlési határozat szintjén a nemzeti parkok elkészült területrendezési terveit, nagyobb figyelmet érdemelnek a Natura 2000 programok.

64. Korunk feltételezett *éghajlati változásai* a vidéki teret erősebben érintik, mint a városiakat. A vidéki tájak fokozottabb komplex megfigyelése szükséges talajtani, vízrajzi, növény- és állattani szempontból ahhoz, hogy korunk ég-

hajlatváltozásáról is érvényeset tudjunk mondani. Folytatni kell a VAHAVA program keretében megvalósult együttműködést a természetkutatók, a gazdálkodók és a tájfenntartó szakemberek között. A táj egyes „alkotótágjainak” kutatására (mindenekelőtt alkalmazott kutatására, monitoringozására) az eddigénél nagyobb gondot kell fordítani. (Talajtan, vízgazdálkodás, levegő- és meteorológiai kutatás, erdőkutatás.)

65. Fejlesztési szükséges a Magyarország tájait leíró és elemző *földtudományi, természetföldrajzi, ökológiai kutatásokat*. Az oktatás- és kutatásfejlesztés egyik kiemelt ágazata legyen az ökológia. Mint tantárgy kapjon helyet az egyetemen a társadalomtudományok oktatásában, de ugyanígy az egészségügyben is.

66. Legyen az *ökológia* a nagy területfejlesztési programok tervezésének szempontja. E programok (Tisza-völgy, Duna-völgy, Homokhátság, Alföld, gyógyvízhasznosítás stb.) természetesen regionális tervezésűek, de a fejlesztések alapelveit országosan kell meghatározni.

67. Készüljön el Magyarország területének korszerű *talajtani, megfelelő méretarányú térképe*.

68. Vízkészletünk az ország legnagyobb természeti erőforrása. A 2000-ben elkészült országos akadémiai vízgazdálkodási stratégiai programot alkalmazási szinten cselekvési programmá kell fejleszteni.

a) Amennyi vizet lehet, az ország területén belül kell tartani. Az árvízvédelem továbbra is elsődleges szempontja a vízgazdálkodásnak.

b) Készüljenek el a regionális vízgazdálkodási stratégiák, amelyek az Alföld, a Szigetköz, a Dél-Duna-vidék, a Balaton, a dunántúli és északkelet-magyarországi kisvízfolyások vízháztartását a természet és az emberi környezet igényei szerint tárgyalja. Nem tartható továbbra a Bős-Nagymaros kérdés rendezetlensége, a politikai választások után sürgősen napirendre kell tűzni.

c) Tudomásul kell venni, hogy a legjobb víztározó maga a talaj. Megkérdőjelezhető, hogy a – korábban működött vízelvezetési hálózat rekonstrukciója után is – rendszeresen belvíz alá kerülő területeken indokolt-e a minden áron való vízmentesítés.

d) Szigorúan szabályozni és *ellenőrizni* kell a *felszín alatti vízkészletek kiemelését öntözési célokra*. Ugyanígy szigorúan ellenőrizni kell, hogy *hévízeink* felhasználása valóban ésszerűen és több célúan történik-e. Az *ivóvíznyerés*, az *ivóvíz-felhasználás*, a csapadékvíz-tárolás ésszerűségét folyamatosan ellenőrizni szükséges.

e) A vízgazdálkodási programot *regionális szinten* tervezve, egészítse ki az *erdő- és vadgazdálkodási*, valamint a *halgazdálkodási* program.

69. Magyarország *erdősítésére* az évi 8–15 ezer hektárral való erdőterület-növelést, a Nemzeti erdőprogramhoz a forrásokat biztosítani kell. Az ország területének 19%-át fedi erdő. Növény-, állat- és ember-egészségügyi, valamint

éghajlati, talaj- és vízgazdálkodási szempontok indokolják, hogy ez az erdősültség 30 éven belül elérje a 28-30%-ot. Az elkészült Nemzeti erdőprogramot regionális szintre lebontott cselekvési program kövesse. Ez vegye figyelembe, hogy

a) az élelemtermelésből felszabaduló területek legjobb „tartalékolása” azok beerdősítése a helyi talaj- és éghajlati adottságok között élő fákkal. (Számolni kell ugyanis azzal, hogy a világ élelemkészletének aránylagos csökkenése 30–50 év múlva oda fog vezetni, hogy újabb igény keletkezik az élelemtermelésre alkalmas földek eke alá vonására. És ekkor a ma a szántóföldi termelésből kivont területek ismét aktivizálhatóak.)

b) Az erdőgazdálkodási program tartalmazza az utakat, vasutakat, településeket követő erdősávok telepítését is.

c) Az erdők faanyagának hasznosítása mellett (fából készült eszközök, berendezési tárgyak, tüzelőanyag) különös hangsúllyal kell megvizsgálni az erdőben létesített oktatási, gyógyászati, egészségügyi és pihenést szolgáló intézményeket. (Az erdő klimatikus gyógyhelynek minősül.)

d) Az erdőgazdálkodással és a bioenergia-termeléssel kapcsolatos vitákat a nyilvánosság előtt, tudományos fórumon kell folytatni.

70. Külön figyelmet érdemel a következő évtizedek hús-termelésében az *erdei vadgazdálkodás*. Folytatni kell azokat a kutatásokat, amelyek a magyarországi erdők és egyéb élőhelyek vadeltartó képességét tárják fel.

71. Tudatosítani kell a vidék lakóiban, hogy „azt a települést tekinthetjük élhetőnek és fenntarthatónak, amelyik háttérben az ökológiai adottságra épülő mezőgazdálkodás (élelemtermelés és természetgazdálkodás)” folyik.

B) Mezőgazdálkodás (élelemtermelés, bioenergia, kertészet)

A mezőgazdálkodás önálló országos ágazati stratégiát igényel. Mivel azonban a vidék a mezőgazdálkodással szorosan összefonódik, szólni kell azon részéről, amelyeknek szoros összefüggései vannak a vidék általános társadalmi-demográfiai, települési és tájgazdálkodási kérdéskörével.

72. Az *élelemtermelés közhasznáról*. Az élelem áru, de különleges áru. Magán- és közhasznat hordoz, de közhaszna nagyobb, mint más árucikké. Közhaszna két sajátosságán nyugszik. Az egyik: minőségén az egészségünket alapvetően meghatározó táplálkozás minősége múlik. A másik: a magánhaszon előállításában a közhasznat képező természeti környezet egészségét is ápoljuk.

Mindezeket a közhasznokat a társadalom előtt is világossá kell tenni, mert ez indokolja, hogy az élelmiszer-termelést közpénzekből is finanszírozzuk. Ha ezt elmulasztjuk, gazdálkodóellenes társadalmi hangulat keletkezhet a vidéki nem mezőgazdálkodó és a városi lakosság körében. Ez

1. TÁBLÁZAT. A GAZDASÁGOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON
A BIRTOKMÉRET SZERINT (DB)

Birtokméret (ha)	1895	1935	1949	1965	1975	1989	2000
– 10	2 123 634	1 533 440	1 363 000	–	–	–	907 154
11–50	229 202	83 823	71 267	–	–	–	47 330
51–100	14 798	6 685	2 933	6	–	–	5 745
101–300	13 936	8 027	3 000	31	–	–	4 012
301–500	2 096	908	400	257	17	2	679
501–1000	2 827	781	200	875	67	35	684
1001–5000	984	658	–	2 241	1 368	866	1 214
5001–10000	4	25	–	61	278	398	51
10000–	11	59	–	11	20	74	47
Összesen	2 387 492	1 634 406	1 440 800	3 482	1 750	1 375	966 916
Átl. méret (ha)	9	6	8	1 658	3 454	4 716	5

Forrás: A magyar vidékfejlesztés stratégiai tudományos megalapozása – előtanulmányok. I. kötet, 123.

a veszély különösen erős a jelenlegi helyzetben, amikor Magyarországon is a rendszerváltozás, a piacgazdaságra váltás, az uniós csatlakozás következtében társadalmi átrendeződés megy végbe, és a társadalom anyagilag hanyatló elemei a közpénzekből várnak támogatásra.

73. Alapelvünk legyen – és ezt elfogadja mind a szakembereközösség, mind a vidéki lakosság –, hogy mind jobban biztosítani kell az állam területének lakottságát, nem utolsósorban a szállásterület természeti értékeinek karbantartása céljából. Ebben a lakottságbiztosításban kiemelt helyet kap a mezőgazdálkodás (mező-, erdő- és vízgazdálkodás).

A mező-, erdő- és vízgazdálkodást a természeti tájjal való gazdálkodás összességének tekintjük. Ennek egyik módja az élelemtermelés, a másik formája az ipari alapanyagok előállítás, a harmadik a természetvédelem. Ez a felfogás még nem nyert elfogadást elég széles körben. Mind a társadalom, mind a gazdálkodók a mezőgazdálkodást szinte kizárólag csak élelemtermelésnek tekintik. Ennek oka: a társadalom közvetlenül, a piacon csak az élelem árát ismeri el. Az egészséges természeti környezetnek nincs ára, ezért a karbantartásért végzett munkát sem ismeri el senki. Legfeljebb a munkanélküliek „közmunkájá”-t vesszük erre igénybe. Ezen a felfogáson a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak a kormány és országgyűlés által kiküldött egyéb szervezetekkel (például Országos Környezetvédelmi Tanács) változtatnia kell. Az állam pedig tekintse árunak az egészséges környezetet is, és állapítson meg ezért munkaráfordítást és elmentételezéseként munkabért.

74. A vidék egyik közhaszna és a vidéki ember megélhetési forrása mindig is a mezőgazdálkodás lesz. A vidék gazdálkodása nem azonos a mezőgazdálkodással. Az európai és a magyarországi vidéken élők túlnyomó része ma már nem a mezőgazdálkodásban, hanem az iparban, szolgáltató vállalkozásokban, a közszolgáltatás üzemében és az igazgatásban dolgozik. Mégis vidéken a mezőgazdálkodás egész Európában meghatározó lesz.

Unió agrártermékpiacon, hiszen az unióban élelem-túlermelés van.

75. Az élelemtermelés a táj(környezet)gazdálkodás és így a természetvédelem leghatékonyabb és legolcsóbb formája. A legelők, szántók, erdők, vizek karbantartása közhaszon (ezért kapnak támogatást), az állampolgárok egy részének munkahelyet teremt vidéken, bevételt hoz számukra, ami után a termelők adóznak.

A mező-, erdőgazdálkodási tevékenység egésze (az élelemtermelés, mezőgazdasági, ipari növények termelése, környezetvédelem) szakmailag hasonló munkafolyamatokból áll, hasonló szerszámkészlettel történik, hasonló szak- és anyagismeretet követel. De hasonló szakismeretet kíván a szakadminisztrációban is. Ezért az állami menedzsmentben biztosítani kell ezen tevékenységek összhangját. A politika tegyen annak érdekében, hogy a kormányzati adminisztráció felépítésében ez a szemlélet érvényesüljön. (A pártpolitikának ne engedjen teret a politika, amikor a földdel, erdővel, mezővel, vízzel gazdálkodás állami felügyeletének szervezeteit állapítja meg.) Jelenleg mind a lakosság, mind a szakemberek zűrzavart és esetlegességet látnak.

76. Az Európai Unió tájgazdálkodási és területfejlesztési politikájában lejátszódó változásokat jobban meg kell ismertetni. Nehéz feladat mind a polgároknak, mind a politikainálóknak a fél évszázados preferenciák változását „megemészteni”.

77. A termékszerkezet-váltás elkerülhetetlen a mezőgazdálkodásban. Ezt a következő évek agrárpolitikájának tudatosítania kell, és a váltást gazdaságon belüli kényszerrel elő kell segíteni. A termékszerkezet-váltás legalább három alapelvvel el kell fogadtatni az agrárpolitikával és a gazdálkodókkal.

Az egyik alapelv: az állat- és növénytermesztés egyensúlyának visszaállítása. A kormány a nemzeti támogatáson belül növelje az állati eredetű élelem és egyéb termékek előállításának és feldolgozásának arányát, a hazai állattartás közhasznát fogalmazza meg a nemzeti agrárstratégia.

2. TÁBLÁZAT. A MŰVELÉSI ÁGAK GAZDASÁGONKÉNTI ÁTLAGOS TERÜLETE (HEKTÁR)

Megnevezés	Szántó	Konyha- kert	Gyümöl- csös	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Halastó	Temető
2000									
Gazdasági szervezetek	506,9	–	35,7	27,7	161,2	563,1	37,7	132,0	663,0
Egyéni gazdaságok	3,1	0,1	0,4	0,3	2,9	2,9	1,3	0,8	2,7
Együtt	6,4	0,1	0,5	0,3	5,7	18,2	3,4	6,2	6,5
2003									
Gazdasági szervezetek	384,9	1,4	30,1	20,2	146,7	547,5	43,0	103,8	503,1
Egyéni gazdaságok	4,4	0,1	0,7	0,4	4,1	3,8	2,3	5,6	3,3
Együtt	8,9	0,1	0,9	0,5	8,8	32,2	8,5	35,9	8,2
(2000 = 100)									
Gazdasági szervezetek	75,9	–	84,3	73,1	91,0	97,2	114,1	78,7	75,9
Egyéni gazdaságok	142,4	103,9	178,7	133,6	144,3	132,6	177,4	688,4	121,7
Együtt	139,2	103,6	169,4	132,9	154,8	176,9	247,7	578,8	124,6

Forrás: A magyar vidékfejlesztés stratégiai tudományos megalapozása – előtanulmányok. I. kötet, 102.

A másik alapelv: a munkaerő-igényes, munkaalkalmat teremtő és piacképes termékek előállítását kell előnyben részesíteni.

A harmadik alapelv: jó talajkarbantartó és sokcélúan hasznosítható növények (pillangósok, repce), valamint energianövények termelésének preferálása.

A gazdákat biztosítani kell, hogy ezeket az alapelveket az állam érvényesíti támogatási politikájában. Különben maradnak a gyors megtérülésű és könnyebb munkával megtermelhető áruk mellett.

78. A társadalom lassan fogadja el, hogy a gyenge vagy rossz minőségű területeken erdőt kell telepíteni, vagy visszaadni azokat a „vad” természetnek. Az erdőtelepítéssel az erdő- és vadgazdálkodás, a lecsapolatlan, belvizes területekkel a víz- és halgazdálkodás súlya a mezőgazdálkodáson (és az élelemtermelésen) belül növekedni fog. Ezért is tudatos képzési-átképzési politikát kell megalapozni. Kutatni kell azokat a piaci ösztönzőket, amelyekkel a vad- és az erdei termékek feldolgozása tovább fejleszthető, és a fogyasztói-étkezési kultúrában nagyobb helyet kapnak. Az uniós erdőtelepítési támogatások jó kihasználását kellene biztosítani, a jól szervezett erdészeti szakembergárdával és azok jól működő civil szervezeteinek mozgósításával.

79. A hungarikumok program legyen az agrárstratégia kiemelt része (piac- és korszerű fogyasztásközpontú hungarikum-terv).

80. Folyó- és állóvizeink szabályozásában és hasznosításában tétlenkedést lát mind a szakember-társadalom, mind a lakosság. A városi eredetű értelmiségi-környezetvédelem aggályai érthetőek, szempontjaikat a politika helyesen érvényesíti, megbecsülésük a vidéki lakosság előtt is elfogadott. Ma már a környezetkímélő mező-, erdő- és vízgazdálkodás elve elfogadott. Ennek figyelembevételével kell a Kárpát-medence alján elhelyezkedő Magyarország kivételes vízbőségével okosan élni, és azt üdülésre, energianyerésre,

halászat-horgászat céljára hasznosítani. Az édesvízi hal, kagyló, teknőc a helyi lakosság alapélelmiszere volt az ipari forradalmak előtti időkben. Ezek termelési kultúrájának visszaállítására népegészségügyi szempontból is kiemelten indokolt. Ezek a termékek (az őshonos szálkátlan tokhalak, kagylók, vízi szárnyasok) hungarikumok lehetnének a következő évtizedekben, ezért tervszerű támogatásuk kiemelten indokolt.

Külön kívánatos foglalkozni az agrárstratégiában a hazai halgazdálkodás helyzetével. Az elizapadosott tavakból piacra dobott pocsolya ízű és agyonhizlalt ponty már nem versenyképes, és csak leszoktatja az embereket a halevésről.

81. Magyar érdekek az unióban. Az Európai Unióban minden területen, így az élelemtermelésben is, kiélezett verseny van. Fokozza ezt a versenyt az élelemtermelés területén két tényező. Az egyik: az unióban élelemfelesleg van. A másik: az unió – éppen a mezőgazdálkodás közhasználatán – költségvetési támogatásban a termelőgazdálkodók közül egyedül ezt a szektort részesíti. A mindenkori magyar kormánytól joggal várja el a lakosság és a szakember közönség, hogy az unióban legalább olyan határozottsággal képviselje a helyi, nemzeti érdekeket, mint más kormányok a maguk állampolgári közösségének érdekeit. (A hazai szakember és mezőgazdálkodó lakosság nem tartja elég erősnek sem a parlamenti életben, sem a kormányzati adminisztrációban, sem a médiában a tagabban vett mezőgazdálkodás érdekeinek és szempontjának megjelenítését.)

82. Ezzel a földbirtokszervezettel nem lehet versenyképes a magyar mezőgazdaság. A „ki a felelős ezért” politikai vitáit a történészekre kell hagyni. A megoldást kell keresni. A vidéki lakosság elfogadja a gazdaságon belüli eszközökkel végbemenő birtokkoncentráció lehetőségét. (Ezt értelmes – és nem politikai – alapon lehet folytatni.) A Nemzeti Földalap földbirtok-átalakító szerepét, a földvásárlás-eladás előnyeit világossá kell tenni. Magyarországon földfőlesleg és földhiány együtt jelentkezik. A földbirtokszervezet deformitása a vidék legnagyobb közvitáinak állandó tárgya. A 2006. évi választások után politikai konszenzus szükséges egy modern földtörvény létrehozásában. Ettől a törvénytől a vidéki lakosság (és az ország) azt várja el, hogy igazodjék a nemzetközi (európai) fejlődési irányokhoz, de vegye figyelembe a magyar (és a közép-európai) rendszer hagyományos kötődését a földhöz és az uniós követelményeket. A szakemberek közötti nézetkülönbségeket mutatja, hogy az agrárkerekasztal a témában nem jutott konszenzusra.

Meg kell szüntetni kis-, közép- és nagyüzem közötti „el-méletieskedő”, politika gerjesztette vitákat. Mindhárom üzemforma megfér a tájilag igen tagolt és sokféle termék előállítását kínáló Magyarországon. A birtoknagyságot az üzem, az üzemi kereteket a terményszerkezet határozza meg. A Vidékpolitikai Tanácsnak segítenie kell a mezőgazdaságot (és a vidéki társadalmat) szétziláló viták lefolytatását.

83. *A vidéki családok egy része ún. több lábon álló gazdálkodást folytat. A tisztviselői-kézművesi vagy éppen nyugdíjas állás mellett megfér a „ház körüli” föld művelése. Ezen gyümölcsöt, zöldséget, kis mennyiségű szemes terményt, amelynek egy részéből néhány háziállatot – főként sertést, esetleg birkát, kecskét, (több, tojást termelő) szárnyast – nevel. Mindez összefér a kispiacozással, esetleg vendéglátással. Ezt a magyarországi vidékre jellemző életformát, hagyni kell élni, sőt a ma is adott kedvezményekkel továbbra is támogatni kell. Ez az életvitel a vidéki emberek önellátása mellett a vidéki emberek jelentős részének természetközeli világszemléletet, állandó testmozgást a szabad levegőn, egészséges ételmiszert, kicsiny napi örömeket és nem lebecsülendő jövedelempótlást biztosít. Ennek a „szociális mezőgazdaság”-nak a jövőjét lebecsülni technokrata rövidlátóság, idejét múlt modernitás-eszmény követése volna. Mint ahogy nagy hiba ezek piacképességéről, önálló megélhetést nyújtó versenyképességről beszélni is.*

84. *Joggal várja el mind a lakosság, mind a gazdátársadalom, hogy egészséges, megfizethető ételmiszer kerüljön a magyar fogyasztók asztalára. A kereskedelem ételmiszerellenőrzése egész Európában (nem is szólva Amerikáról) rendkívül szigorú! Ezt Magyarországon is erősíteni kell. Tisztában kell lenni azzal, hogy a nagy kereskedőláncok természetesen a nyugat-európai és tengerentúli árufelesleg piacát látják Magyarországon, s a sok színvonalas termék mellett megkísérlik – másutt is – a gyenge termékeket itt eladni. Ezeket ki kell szűrni.*

A nemzetközi versenyben a modernizációra kényszerítő kihívásokat kell látni. Ezért továbbra is, már a forgalomba hozatal előtt legyen szigorú az itthon termelt és feldolgozott növényi és állati eredetű ételmiszer ellenőrzése. A Magyarországról származó ételmiszer egészséges volta nemzetközileg mind elismertebb. A szigorúság fontosságát mind a gazdák, mind a lakosság egésze belátja, elfogadja. A meg-megmutatkozó jogos vagy jogtalan külföldellenesség helyett egy önkritikus, színvonalasságra törekvő, jó hírűket keltő magyar ételmiszer-termelés és -kereskedelem épüljön ki.

Ugyanakkor a lakosság joggal várja el, hogy a kormányzatok védjék a magyar ételmiszer-fogyasztót és a magyarországi élelemtermelőket. Európa több államában támogatják azokat a kereskedőket, akik hazai termékeket árusítanak. Ajánlatos az európai agrárpolitikai-kereskedelempolitikai

technikákat megismerni. Ugyanakkor a gazdaközösségnek tudomásul kell venni, hogy racionálisabb, jobban szervezett, szorgalmas munkával lehet csak egészséges és a külföldivel versenyképes ételmiszert előállítani.

85. *Új szövetkezeti törvényre van szükség. És a szövetkezés becsületének visszaállítására, hasznának felismertetésére. A termelő-értékesítő-fogyasztói szövetkezetek eszméjét lejáratta részben az államszocializmus, részben a politikai rendszerváltás. A tőkehiány egyik pótlási lehetősége pedig éppen a szövetkezés lehet. (Az agrárprogram része legyen például a szövetkezetek állami tulajdonhányadának szanalása.) Kívánatos, hogy a termelők szövetkezeti tulajdonú feldolgozóüzemeket hozzanak létre, amelyekre az állam hosszú lejáratú hiteleket és egyéb kedvezményeket adjon. Ez biztosítja, hogy a mezőgazdasági termékek melléktermékeit helyben hasznosítsák (csont, bőr, olajpogácsa stb.), ami ismét munkahelyet teremt. És ugyanakkor helyreállíthatja a bizalmat a közös vállalkozások iránt.*

86. *Az állam mind az önkormányzati, mind a szakadminisztrációban fejlessze ki az „egyablakos” rendszert. A vidéki gazdálkodók jórészt önellátóak vagy családtagokkal dolgoztatnak a gazdálkodási adminisztrációban. A mai szolgáltatások adminisztrációját egyszerűsíteni kell, a szabványnyomtatványokat közérthetőbbé kell tenni. Az adózó áru-termelőknek fel kell kínálni a kedvezményes számítógép-vásárlást, számítógép-használói tanfolyamok finanszírozását, kedvezményes szoftvereket.*

87. *A kertészet növekvő jelentőségéről. A kertészet a mezőgazdálkodás egyik hagyományos ágazataként Magyarországon egyre nagyobb szerepet játszik mind az élelemtermelésben (zöldség, gyümölcs), mind a „környezetkellemes életkörülmények” biztosításában (virág, díszkert). A kertészet a rostban gazdag táplálkozás egyik biztosítója. Az ágazat két szerepköre bővül előreláthatóan a jövőben. Az egyik: az egészséges és környezetkellemes *magánkertek* és *közterületek*, valamint a virágüzletek növekvő igényének ellátása. Nemcsak a vidéki, de a városi terek (parkok, útszegélyek) jó minőségű gyümölcs-, díszfa-, cserje-, konténeres virágszükségletének ellátói a vidéki kertészetek és faiskolák. („Kertes, virágos Magyarország.”) A másik szerepkör: a *hobbikertészek* táborának ellátása. Ez a tábor világszerte, és így Magyarországon is, nő a vidéken. Vagy a kertes lakóházak, vagy a hétvégi (üdülő-) házak körül létesített kis dísz- és haszonkertek létrehozói, művelői ők. Egy megújuló, egészséges életforma kiteljesítői. Az ellátásukra bővülő kertészeteket és a kertész szakmát támogatni szükséges. A számítások szerint a kertészek több tízezer vidéki család megélhetéséhez járulhatnak hozzá.*

88. *A mezőgazdasági irányú szakképzés fejlesztésének készüljön el stratégiai terve. Az ország hét egyetemi intézménye még mindig a legszínvonalasabb felsőfokú intézmények közé tartoznak. Ezek lehetnek mintegy területi köz-*

pontjai is a tájilag különböző termékstratégiák kimunkálásának, illetve a gazdák folyamatos továbbképzésének.

A középszintű képzést rendkívüli gyorsasággal kell áttekinteni és feljavítani.

A gazdák önképzését, akár a távoktatás keretében, de még inkább a gazdatanfolyamokon segíteni szükséges.

A gazdatanfolyamok újjáéledése – akár a népfőiskolai mozgalom új formáiként is – eredményesnek mutatkozik. A köztévé mezőgazdasági adásait, a jó színvonalú ilyen témájú rádióműsört (Falurádió) támogatni szükséges, és politikamentessé kell azokat. Segíteni kell a mezőgazdasági ismeretek írásos terjesztését.

89. Helyre kell állítani a növény- és állategészségügy (védelem) szétesett rendszerét. A gazdaságok növényvédelme és a vadgazdálkodás egészségvédelme eredménytelen, ha a közterületekről nincs megfelelő szintű gondoskodás.

C) Ipar és szolgáltatás

90. A vidék a zöldmezős beruházásokhoz az országos ipari bázis tartalékterülete. Feltételezhető, hogy a közép-kelet-európai autópályák és a fővárosokon kívüli repülőjárat-összeköttetések épülésével párhuzamosan új ipartelepek, ipari parkok jönnek létre a vidéken. Ezért is már most javasolható az olyan közepes nagyságú iparvállalatok ösztönzése, amelyeket beszállítói feladatokra szakosodnak.

91. A vidék a *megújuló energiaforrások színhelye*. A világon, és így Magyarországon is, még esztendőig a fosszilis energiahordozókból (szén, olaj, gáz) nyerjük az energia feltehetően 60–70%-át. Az atom, illetve a maghasadásos energia felhasználása feltehetően – a műszaki megoldásoktól is függően – növekedni fog. De a megújuló energiaforrások, mint kiegészítő források, fokozott hasznosítása világszerte, és így Európában is, nemzeti és uniós program. Magyarországon az európai (normaként szereplő) 12% helyett 1,5% a megújuló energiaforrások részesedése a felhasznált energiában. Fejlesztetni kell tehát a víz és a szél kínálta „tisza” energiák és a kis szennyezésű bioenergia előállítását. Az energiafű, energiaerdő pontos és óvatos, jól ellenőrzött intézményekkel (bioetanol, a kukoricaszesz) a mezőgazdálkodással nyert energiák arányainak előretörését ígérjük.

Váltás megy végbe az energiaszolgáltató ipar gondolkodásában is. A nagy energiaszolgáltató rendszerek mellett ismét szerepet kaphatnak a századelő kis szolgáltatóüzemei. A vidéki kis vízi erőművek, szélerőművek, illetve a bioenergia kis- és középüzemi előállítása a műszaki megoldások tökéletesedése révén ezektől függően jelentős kiegészítő energianyerést ígérnek.

A vidéki települések fűtési kultúrájában a fűtés előretörésével számolhatunk, mint kiegészítő fűtéssel. (A fahulladék, a nyusedékek elégetése.) A távolról vezetett gáz árának 75%-a a csővezeték ára. Nem zárható ki a már jelentke-

ző életszemlélet-módosulás: nem megy a fiatal feltétlenül „konditerembe” a favágás, tüzelőbiztosítás, ház körüli munka helyett.

A vidéken élők helyi energianyerését, kilátásait, az eszközök-berendezések támogatási rendszerét szakmai vitákon kell tisztázni.

92. A vidék lehet a színtere a lokális *fa, kő és mezőgazdasági nyersanyagok* feldolgozására létrejövő ipari bázisoknak és ipari, kereskedelmi központoknak. A termelés közelében építhetők ki mind az intervenciós raktárak, mind a folyóvízi, mind a tengelyen szállítás raktározási, átrakodási központjai.

93. A *kis terméksorozatokat* gyártó üzemek, az ún. kisipar a vidéket keresi fel. A vidéki önkormányzatokon is múlik, hogy a ma már joint venture-okban is létrehozott ilyen kisüzemek hol települnek le.

94. A turizmussal és a városi, valamint a vidéki középosztály erősödésével megnő az igény a *fából készült szerszámok*, háztartási berendezési tárgyak és a fából, valamint *kőből készült környezetkultúra*-cikkek iránt. Ezek előállítói a helyi kézművesek, azok kőfaragó, fafaragó, díszkőművesi műhelyei. (Természetes alapanyagokat felhasználó művészi manufaktúrák.) Ezek szerepe a népi iparművészetben – fa-, kőfaragás, textilművészet – feltehetően növekedni fog.

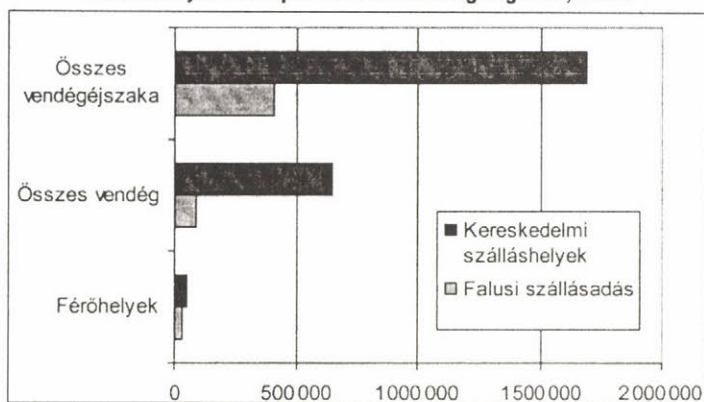
95. A *várost ellátó kismesterségek* mind több művelője költözik vidékre, ahol az anyagmegmunkálás zaja, pora kevésbé zavaró. A vidéki táj egészségmegőrző, illetve javító környezetére (erdő, jó levegő, víz stb.) alapozódnak gyarapodó számmal a vidéki gyógyászati-természetgyógyászati központok. Mindenekelőtt a gazdag magyarországi hévizekre építő vízgyógyászat üzemágának kiépítése támogatandó. Az új informatikai rendszerek terjedése vidéken lehetővé teszi a távmunka, illetve a kisiparcikk-termelésben a vidéken lakók „bedolgozását”.

D) Üdülés, turizmus

Az országos turizmus fejlesztésére vonatkozó programok között, a hagyományos turisztikai célterületek (Balaton, Dunakanyar), a meglévő turizmuspolitika mellett erősebb felkarolást igényel a most kibomló faluturizmus, a magyarországi turisztikai ipar és az ország-láttatás nagy tartaléka.

96. A vidéki térségbe irányuló ún. falusi és agrárturizmus (továbbiakban: falusi turizmus) alapja: a vidék természeti és kulturális sokfélesége iránti érdeklődés megnövekedése. Ez magában foglalja nemcsak a falunak, hanem a községnek, kisvárosnak minősíthető települések vendégfogadását is. A falusi turizmus a vidék felértékelődésének egyik mutatója és annak jele, hogy a vidék közhasznát a társadalom egésze fokozatosan felismeri. Ugyanakkor a falusi turizmus a vidéken élők – nem utolsósorban a vidéki nők – egyik fontos foglalkoztatási területe. A több lábbon álló vidé-

3. ábra. A vidéki Magyarország kereskedelmi és falusi szálláshelyeinek kapacitása és vendégforgalma, 2002

Forrás: KSH 2002. évi TSTAR adatbázis alapján saját számítás. In: *Előtanulmányok*, i. m. II. kötet, 141. o.

ki kisvállalkozók fő vagy kiegészítő jövedelemforrása, elfoglaltsága. Segíti a vidéki települések bekapcsolódását a hazai és külföldi kulturális áramlatokba, az idelátogató turisták vagy itt üdülőházakat kiépítő külföldi vagy városi emberek révén. A vidéki lakosság egyelőre elsősorban a jövedelemszerzési és munkahely-teremtési forrást látja a falusi turizmusban, de fokozatosan felismeri a falusi turizmus kultúra-közvetítő és a kulturális kapcsolatok kölcsönösségét fejlesztő hatását.

Ugyanakkor a falusi turizmus a természetközeli életmód szervezője, és a magyar nemzeti kulturális örökség legjobb, vállalkozási alapon álló közvetítője is. Ápolja és megjeleníti a vidéki élethez köthető kulturális értékeket, mivel a vidéki élet egészen az utóbbi évtizedekig konzerváltan megőrizte a helyi szokásrendeket, életmódot.

97. A magyarországi faluturizmus megfelelő országos szervező intézménnyel rendelkezik, a Falusi és Agrárturizmus Országos Szövetségével. A szövetség érdek-képviseleti szerepére figyelni kell, fokozott állami segítséggel látni el képzési és ismeretterjesztői tevékenységét. A falusi turizmusnak államigazgatási partnereként kínálkoznak a kiépítendő régiók (egyelőre a megyék). A vidékfejlesztési program törekedjék arra, hogy a falusi és agrárturizmus országos szövetsége mellett meglévő országos szervezetekkel (Biokultúra Egyesület, Hegyközségek Nemzeti Tanácsa, Magyar Lovasturisztikai Szövetség, Magyarországi Borutak Szövetsége, Népművészeti Egyesületek Szövetsége stb.) helyzetáttekintést készítsen a hazai falusi turizmus állapotról és azokról a jogszabályokról, amelyek ezen turizmus fejlődését segítik, illetve hátráltatják.

98. A vidéki (falusi) szokásrendszerek helyi hagyományairól. Magyarországon – mint Kelet-Közép-Európában általában – egészen az elmúlt évtizedekig megmaradtak a mezőgazdálkodás gépesítése előtti korszakból származó termelési eljárások, szerszámhasználatok. Ezek szerszám-

készlete a hozzákapcsolódó munkavégzés technikája a falu-, illetve tájmúzeumok gyűjtőkörébe, illetve kiállítási tematikai körébe tartoznak. Ugyancsak ezekhez a termelési eljárásokhoz, valamint a vidéki települések sokáig megmaradó elzártságához kötődnek a máig nyomaiban élő „falusi szokások”, az ünneplésektől a mindennapi élet ritmusáig. Amíg a városi kultúra és emlékei (középületek, kulturális központok), részben a régi társadalmi elithez, részben a polgársághoz, munkássághoz, tisztviselőkhöz kötődnek, addig a falusi kultúra emlékei a parasztsághoz, kézművesekhez kapcsolódnak. A táj- és falumúzeumok létesítése legyen az országos múzeumi szervezeten belül elkülönített feladat. Történjen kísérlet arra, hogy a falusi múzeumok, emlékhelyek fenntartásában az állami, az önkormányzati és a magán erők egyesüljenek. (Az adományozók számára különböző szintű adókedvezményekkel.)

99. A kulturális piac szerepének növekedése a mai emberek életében a falusi turizmus egyik alapja. Továbbra is pályázatokkal kell segíteni a tájjellegű kulturális rendezvényeket, a rendszeresen tartott fesztiválokat, ahol a helyi ételeket (hal, vad, birka, káposzta stb.), borokat (Sopron, Nesz-mély, Mór, Villány, Tokaj, Alföld, Eger, Balaton), kismestersegeket mutatják be. Továbbra is pályázati támogatásra érdemesek a helyi etnikai, társadalmi vagy a tájgazdálkodáshoz kötődő szokások.

Ezek a rendezvények erősítik az adott táj vagy település kulturális kohézióját is.

100. A magánüdülő-körzetek Magyarországon Európában a legmagasabb arányban épültek ki először az 1930-as, majd az 1970–1980-as években. A hétvégi ház „életformája” részben pótolta a külföldi nyaralást, részben egy természetközeli és egy sokmozgásos életformát fejlesztett ki. Az üdülő-körzetek jövője Magyarországon még bizonytalan. Attól is függ, hogy a települések őshonos lakói mennyire képesek integrálni, befogadni az üdülőtelepek lakóit. Országos áttekintés és helyzetelemzés szükséges arról, hogy az önkormányzatok hatókörébe adott járulékos adóztatás, illetve helyi szolgáltatás mennyire hátráltatja, illetve segíti az üdülőtelep, azaz a „második lakás” fenntartását.

101. A falusi turizmust értelmetlenül sújtó jogszabályokat felül kell vizsgálni. Lehetővé kell tenni a szállásadástól független falusi vendégfogadást, könnyíteni kell a helyi termékek esetenkénti felkínálását. Könnyíteni kell a helyi mezőgazdasági és kézművestermékek közvetlen piacra vitelét.

102. Az egyes település- (falu-) stratégiák elkészítésében kapjon helyet nemcsak a helyi természeti és épített környezet védelme, hanem megfelelő szintű bemutatása is. (A pályázati rendszerben hangsúlyosan jelenjen meg ezen természeti és épített környezethez vezető utak, ottani pihenőhelyek karbantartása.)

103. A Kárpát-medencéhez köthető állat- és növényvilág bemutatása kapjon helyet a vidékfejlesztési programokban,

a helyi tájkertekben, kisebb rezervátumokban, állatkertekben. Készüljön módszertani útmutató az ilyen típusú intézmények létesítéséről, finanszírozási lehetőségeiről, és ezen állat- és növényvilághoz kötődő régi emberi szokásrendekről. (A lovasiskolák, a vizes élőhelyek, az erdészházak, a horgászatra, lovaglásra, vadászatra is alkalmat kínálnak.)

104. Kiemelten ajánlatos kezelni a *hévizekre* és a *vadászati* lehetőségeinkre épülő vidéki turizmust.

VI.

ELÉRHETŐSÉG ÉS MŰSZAKI-TECHNIKAI FELSZERELTSÉG (INFRASTRUKTÚRA)

105. *Az államnak egyértelműen meg kell mondania, hogy milyen létszámú és szintű településen mennyiben biztosítja az elérhetőséget és a műszaki-technikai infrastruktúrát. Meg kell mondania, milyen feltételek biztosítását vállalja el az állam a település alapfinanszírozásának keretében és melyek azok, amelyek fejlesztésére megpályázható állami forrásokat nyitnak meg, és melyek azok a feltételek, amelyeknek biztosítását a helyi település (önkormányzat) saját gazdálkodásából eszközölheti. Sem a helybéli lakosságot, sem a betelepülőket nem szabad bizonytalanságban hagyni. A vi-*

déken élőknek, akár a legkisebb faluban lakóknak is, pontosan tudniuk kell, *milyen technikai környezettel számolhatnak* lakhelyük megválasztása során. *A legrosszabb* a jelenleg uralkodó *bizonytalanság*, az áttekinthetetlen pályázatok, hamisan keltett remények között.

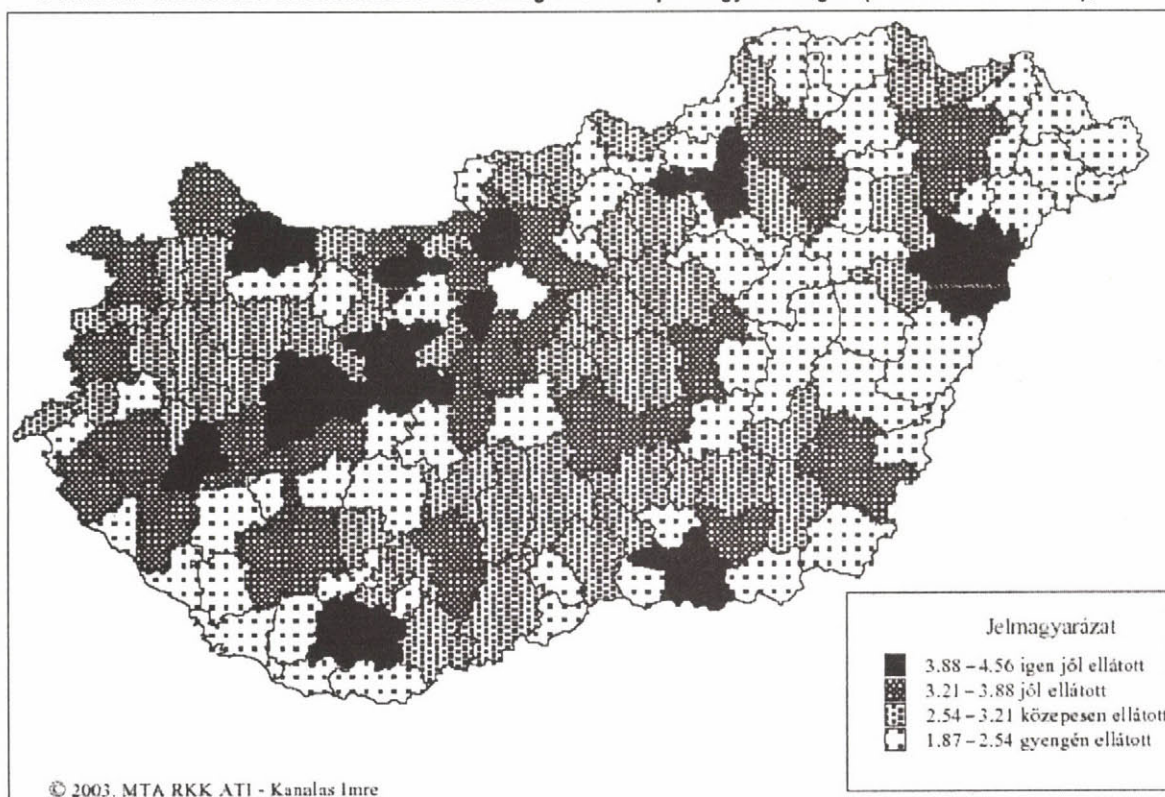
106. A vidéki települések elzártságát általában oldani kell. Az elzártságot a közlekedés és a hírközlés, informatikai rendszerek alulfejlettsége eredményezi.

107. A magyarországi közlekedési rendszerek a városi központokra, illetve fővárosközponttal alakultak ki a 20. század elején. A kistelepülések egymás közötti összekötésére jó minőségű utak és vasutak nem épültek. Márpedig ezek a kistelepülések közötti utak biztosíthatnák a munkavállalás rádiuszának kibővítését.

Az autópálya-program az elmúlt 30 esztendőben természetesen igazodott az ezeréves Kárpát-medencei útrendszerhez. Az állam első számú érdeke az, hogy ezek a nagy országunkat a világgal összekötő utak megépüljenek. Meg kell találni azonban a forrásokat arra is – a magántőke (PPP) és az önkormányzati források bevonásával –, hogy a *falufa-lu, illetve a kistérségi kapcsolatok úthálózata* gépkocsival (személy- és teherkocsival) járhatóvá váljon.

A vasútprogram a fő vonalak korszerűsítését is nehezen biztosíthatja. A szárnyvasutak és a használaton kívülre került gazdasági vasutak (kisvasút) csak a magántőke támoga-

4. ábra. Az információs-kommunikációs ellátottság területi képe Magyarországon (a főváros kivételével), 2003

Forrás: Előtanulmányok i. m., II. kötet, 50.

tására számíthatnak. Meg kell azonban vizsgálni, hogy a mai viszonyok között is több község érdekét szolgáló pályák fejlesztése mennyire indokolt. Ezeknek konkrét felmérése a regionális vidékfejlesztések során történjen meg, és a létrehozandó Országos Fejlesztési Alap pályázati preferenciái közé épüljön be.

108. A vidéki települések *tömegközlekedési* (vasút, autóbusz) elérhetősége a rendszerváltás óta romlott. Ez érthető, mivel a korábbi rendszer finanszírozhatatlan volt és a faluból nőtt az elvándorlás, a tömegközlekedési járatok okafogyottá váltak. (Ezek a tömegközlekedési gerincvonalak voltak a városi munkahelyre vagy iskolába ingázás első számú eszközei.) Az új közlekedési stratégiának állást kell foglalnia a helyi vasutak, illetve az autóbuszjáratok fenntartásáról. (Gazdaságtalanság, de szociálisan, kulturálisan indokolt esetben támogatásos fenntartásáról. Számolni kell azzal, hogy a legkisebb települések csakis személyi közlekedési eszközökkel lesznek elérhetőek.

109. Kihaszíratlanok hajózható folyóink. Mind teherszállítás, mind személyforgalom (ezen belül is turistaforgalom) céljára országos kishajózási és kikötőépítési tervet kell kialakítani. Ezek a Tisza-völgy-, a Balaton-, a Duna-völgy-program, valamint a regionális fejlesztések keretébe illeszthetők. A számos, e téren született lokális tervet egyeztetni kell és kivitelezhetőségüket szakmailag elbírálni szükséges.

110. El kell készíteni az épülő autópálya-hálózat mellékútjainak tervét. Ezzel párhuzamosan kistérségi szinten készülnenek el a mezőgazdasági (erdőgazdasági) és turisztikai utak rekonstrukciós tervei.

111. A kistérségek életképességének egyik feltétele a kistérségeken belüli tömegközlekedés (út, vasút) és teherforgalom rövid és hosszú távú tervének elkészítése.

112. A háztartások infrastruktúra-fejlesztésére a falu-, illetve településstratégiák tartalmazzanak reális tervet.

a) Minden 2000 főnél népesebb települést 2015-ig uniós normák szerint csatornázni kell. Az értelmetlen, sok kilométeres kihasználatlan szennyvíz-elvezetési terveket fel kell adni. A helyi szennyvíztisztítást településenként pontos tervben kell rögzíteni. Európai normák szerint el kell készíteni országos terjesztésre a gyökérvíznyelés helyi tisztítás (akár egy házhoz kötött) megvalósíthatósági terveit.

b) Törekedni kell arra, hogy a helyi hulladékot helyben dolgozzák fel, újrahasznosítsák.

c) Az ivóvízellátás egyes régiókban (például Dél-Alföldön) csak országos program keretében biztosítható.

113. A helyi infrastruktúra-minimum biztosítását (posta, esetleg mobilposta, e-posta, teleház, gyógyszer-ellátás, banki, pénzügyi forgalom, gépjármű-üzemanyagtöltő hely, kábeltelevízió, sportfogadási lehetőség stb.) állami támogatással, de vállalkozásban, akár összevont formában biztosíthatók. Az esetleg funkciótlanul váló középületeket, illetve intézményi színhelyeket többfunkcióssá kell alakítani. Az

átalakításokat részben állami fejlesztésekből, részben önkormányzati forrásokból kell támogatni. Ezek a többfunkciós épületek befogadhatnak magánvállalkozásban üzemeltetett árudákat, magánorvosi, állatorvosi rendelőköt, sőt községi könyvtárakat vagy akár a teleházakat, illetve életmentő- vagy tűzoltóállomásokat.

114. Gyorsított ütemben kell a szélessávú internet kiépítését folytatni. Az internet és az elektronikus posta, általában a számítógép-kultúra rövid távon is megvalósítható, de hosszú távon életminőséget javító tényező. Állami, illetve a hardverforgalmazó cégek finanszírozása lehet az alapja a számítógép-használathoz szükséges személyi felkészítésnek. Különösen az idősebb korosztályok képzését kell szorgalmazni, mivel a legfiatalabbak az iskolában, a fiatalok pedig amúgy is önszorgalomból megismerkednek az új technikával.

VII.

OKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS, KÖZEGÉSZSÉGÜGY, HITÉLET

115. A vidéken élő emberek jobban fájlalják gyermekeik neveltetési körülményeinek romlását, mint a saját anyagi, szociális és kulturális életkörülmény-romlásukat. A vidéki lakossági fórumokon a legtöbb kritika az oktatási és a közművelődési rendszer leépülését éri. A kritika nemcsak meghallgatásra, de megszívlelésre vár. Minderre csak részben válasz annak felidézése, hogy egész Európában az oktatási rendszerek válságát, azaz átalakulását éljük meg. És ennek a válságnak Nyugat-Európában ugyanazok az okai, mint nálunk: egyrészt az oktatással szembeni társadalmi elvárások, valamint a műveltségesszémény tartalmának változása, másrészt az érintkezési és ismeretközlési technikák átalakulása és ezzel az ismeretszerzés individualizálódása és globalizálódása, harmadrészt a településszerkezet módosulásával a 150 éve állandó település-iskola viszony megváltozása.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak fokozottan kell felkarolnia az oktatás és közművelődés ügyében meglévő pozitív kezdeményezéseket, és a megfelelő tárcákkal, valamint érdek-képviselői szervezetekkel összefogva hosszú távú vidéki oktatásfejlesztési tervet kialakítani.

116. A település életképességének egyik biztosítója az értelmiség helyi jelenléte. Ezért mindent el kell követni annak érdekében, hogy a helyi településen minél nagyobb számmal legyen jelen a tisztviselő-tanár, orvos, gazdálkodó, egyházi értelmiség. Tisztázni kell, hogy az állam mire vállal kötelezettséget.

117. A gyermeknevelés intézményeinek állami biztosításában határozott alapelveket kell elfogadni. Szakmai vitákban kell tisztázni a következőket:

a) óvoda vagy „kisgyermekmegőrzés” minden településen biztosítva legyen,

b) az alsó tagozatos iskola minden faluban, ahol 15 gyermeknél több van,

c) felső tagozatos iskola és középiskola a kistérségben megállapított településeken, lehetőleg a már meglévő erre alkalmas épületekben,

d) mind a felső tagozatosok, mind a középiskolások kollégiumi bentlakása a követendő alapelv. A vidéki oktatásügy leggyorsabb és legnagyobb beruházását a kollégiumépítések (meglévő és üresedő közintézmények átépítésével is) képezhetik.

e) meg kell állapítani a beutazható körzet rádiuszát. Ezekhez az államnak iskolabuszokat kell biztosítani, a kiszolgáló személyzet ügyében a kistérségekkel kell megállapodásra jutni.

118. A vidéken, illetve kistelepüléseken (hátrányos helyzetű településeken) szolgálatot teljesítő közalkalmazottak (tanár, orvos, gyógyszerész stb.) 50%-os fizetéskiegészítést kapjanak. Fel kell eleveníteni állami és önkormányzati segítséggel a helyi közalkalmazotti értelmiségiek lakótelekhez, lakáshoz juttatását.

119. A helyi iskola a település általános kulturális központja, mindinkább betölti az agóra szerepét, ahol lakossági fórumokat, a civil egyesületek összejöveteleit rendezik.

120. A teleházak, mint komplex ismeretszerzési és ismeretcsere-központok, kultúrfórumok hálózata támogatandó. Vidéken jobban, mint a városban, állami feladat a közművelődéstámogatás (nem feltétlenül fenntartás).

121. Az egészségügyi szaktárca által készített hosszú távú tervben az egészségellátó szervezet területi tagoltságára készülnek elképzelések. Ezek ismeretében erősödik az az álláspont, hogy

a) Minden egyes településen legyen korszerű életmentő-állomás legalább középszinten kiképzett személyzettel.

b) A kistérségek alakítsák ki a maguk területileg könnyen elérhető szakorvosi rendelőit. (Meghatározva, hány perc alatt kell a szakorvosi rendelőt elérhetővé tenni.)

c) Korszerűsíteni kell a vidéki mentőszolgálatot. (Az európai időnormákhoz igazítani azokat.)

d) Településszinten biztosítani kell az alapgyógyszer-ellátást és kistérségi szinten a szakszerű gyógyszer-szolgálatot.

e) Regionális szinten várhassa el a lakosság a magas szintű kórházi ellátást.

f) Kiemelten kell a szaktárának a vidéki szakorvosok bérezésével, pótlékaival és életkörülmény-javításával foglalkozni.

Mindezek a lakosság részéről jelentkező, vissza nem utasítható elvárások, amelyek szakmai megvalósításáról az államnak kell döntenie, az indokoltság és a teljesíthetőség ismeretében.

122. Korunk tudományos-technikai forradalmi eddig nem látott ütemben alakítják át a világról (múltunkról és jövőnkéről) alkotott képünket. Mind a városi, *mind a vidéki*

ember ezen világgép-átalakulás hevében él. A vidéki emberek, különösen a kistelepülések közösségei mindig is hagyománytartóbbak voltak, mint a városi emberek. Ami nem jelentett és nem jelent feltétlen elmaradottságot. Mindenesetre a vidéki lakosságban nagyobb az igény a szemléletformálás hagyományos intézményeinek állandó jelenlétére. Így az iskolára és az egyházra. A vidéki ember kevesebbet forog értelmiségi és világproblémákat tárgyaló társaságokban, de talán többet gondolkodik ember és természet, ember és világegyetem, ember és ember viszonyáról, mint a városi ember. Vidéken, különösen a kistelepüléseken, nagyobb jelentősége van a tanár, a pap napi jelenlétének, mint a városban. Ellentmondás: hogy épp a falvak lakosságát hagyja el mindinkább az iskola és az egyház.

Javasolni kell egyházainknak, hogy *lelkipásztori állományukat* igyekezzenek tovább gyarapítani. Javasolni kell, hogy készítsék el a maguk terület-, illetve vidékfejlesztési terveit. Javasoljuk, hogy az állam ezeknek a terveknek kialakításához szakmai és anyagi segítséget nyújtson. A szovjet rendszer 40 esztendejének rombolása e téren még hosszú távon fogja éreztetni hatását. Jöjjenek létre olyan értelmiségi fórumok a civil szervezetek segítségével, amelyeken a kistérségek, illetve a települések helyi világi és egyházi értelmisége foglalkozik a helyi társadalom lelki gondjaival. Közösen vállaljanak egymás iránt is türelmes és a gondolkodás színvonalának emelését segítő programokat.

VIII. TÁRSADALOM

123. A piacgazdaságra való áttérés, az ország megnyitása Európa és a világ gazdasága, valamint kultúrája előtt, vagyis az, hogy az állam minden települése a gazdasági és a kulturális világpiac részévé válik, alapjaiban *formálja át a magyarországi vidék társadalmának életét*. Mind a közösségek, mind az egyének életét. Ugyanúgy, mint a városban, társadalmi differenciálódás megy végbe.

A vidéki ember ezekből a változásokból azt látja, hogy egyik pillanatról a másikra szorulnak vissza a generációk számára megélhetést biztosító *termelési ágazatok*, és egyik pillanatról a másikra szűnnek meg a generációk számára megélhetést nyújtó *üzemek* (mind a mezőgazdaságban, mind az iparban). És a vidéki ember mindebből elsősorban azt látja, hogy az üzletekben – mind az új bevásárlóközpontokban, mind a helyi kisüzletekben – megjelennek a világ különböző részein készített vagy csomagolt *árúk*. És a vidéki ember azt veszi észre, hogy egyik évről a másikra megszűnnek a generációk életét egyben tartó *helyi intézmények*, kiüresednek az iskolák, egyházközségek, eltűnik a hagyományos postai és banki szolgáltatás, bezárnak a kisboltok, felszámolódnak a helyi kisiparosok. És a vidéki ember a

helyi munkanélküliséget látja, eddigi szakértelmének használhatatlanságát, s hogy a fiatalok *elvándorolnak* a kistelepülésekről, a település *előrepszik*, és jövedelemhiány miatt a vidéki társadalom egy része *elszegényedik*.

A létrehozandó Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak aktuális tárgyú felméréseket kell elvégeztetnie a vidéki társadalomban lejátszódó változásokról. Közösségi és település szinten. Az eddigi felmérések azt mutatják: vidéken településmeghatározott a szegényedés, és tömegesen hiányoznak az emelkedés feltételei.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor a kis arányban mutatkozó életminőség-emelkedést. A vidékpolitika ugyanis nem egyszerűen szegényügy. A tapasztalatok azt mutatják: az elszegényedő vidéki települések mellett élnek magukat szinten tartani képes, sőt fejlődő települések is. Ahogy a vidék gazdasága átalakulóban van, úgy átalakulóban van a vidék társadalma is. *Az új vidékpolitika éppen azt kívánja megakadályozni, hogy a vidékpolitika szegényüggé váljék.*

124. *A társadalmi szakadékok* vidéken sokkal szélesebbek, és sokkal mélyebbek az egyes társadalmi csoportok között, mint a városban. A piactudományra áttérő Magyarországon eddig egyetlen politikai irányzat, egyetlen tudományos kutatócsoport sem találta meg az ellenszerét a társadalmi különbségek drasztikus növekedésének. Azt most már látjuk: általános, az állam egész területén eredményesen alkalmazható vidéki társadalompolitika nem létezik, és nem is létezhet. A társadalmi szakadékok *régióként*, sőt kistérségenként, sok esetben *településenként* más és más okra vezethetőek vissza.

Ezért is a nemzeti vidékpolitikai programnak az egyik célja, hogy a *politikát és a kutatást is regionális szintre kényszerítse*. Minisztériumokból a legokosabb tisztviselők sem képesek eredményes vidéki társadalom (szociál)politikát kialakítani. Hiszen ennek a szociálpolitikának nemcsak a lesüllyedők alá feszítendő szociális háló kialakítása a célja, hanem a *szinten tartás és az emelkedés lehetőségeinek feltárása* is. Az új vidékpolitika egyik célja, hogy *megakadályozza a kistelepülések szociális és kulturális gettókká alakulását.*

125. A vidéki társadalom nem találta meg sem közösségi, sem egyéni szinten azokat az új lehetőségeket, amelyeket a munka világának és az érintkezéskultúrának az átalakulása hozott magával az elmúlt 15 esztendőben. Az új vidékpolitikának az egyik célja: napi szinten dolgoztasson ki olyan intézkedéseket, amelyek segítik és ösztönzik az egyént az új lehetőségek felismerésére és kihasználására.

A munka világának átalakulása új üzemszervezési gyakorlatra épül.

A *munkahely és a lakhely szétválása* általános jelenség, amelyhez a városi ember könnyebben igazodik. A városi tömegközlekedés és a városi jó útszervezés, valamint a személygépkocsival való közlekedés mindennapisága ezt biztosítja számára. Mindebből csak annyit lát, hogy naponta több

órát kell közlekednie, és hogy a munkába jutás több pénzébe kerül. A vidéki ember hozzászokott ugyan a munkába utazáshoz, de ez eddig „egyirányú volt”, a faluból bejárást jelentett a városba. (Ráadásul a városba irányuló tömegközlekedési rendszerek most épülnek le.)

A *piackutatás* nem vált még vidéken a munkakeresés részévé. Egymás mellett fekvő falvakban, községekben rendre hiány mutatkozik például szolgáltató kisiparosokból (kőműves, villanyszerelő, rádió-televízió szerelő stb.). Az új személy- és tehergépkocsi-kultúra, telefon- és e-mail-kultúra Európában már általánossá teszi, hogy egy-egy iparos kisvállalkozó munkakörzete és munkavállalási rádiusza több községre is kiterjed. A magyarországi vidéken ez még csak kialakulóban van.

A munkavállalási mobilitás a munka új világában a munkavállaló egyik legfontosabb tulajdonsága. Egy élet során természetesen képezi át magát többször a városi ember, de a vidéki még nem. A magyarországi munkanélküli segélyrendszere sem ösztönöz arra, hogy a munka nélkül maradt személy a szakmájához nem távol eső szektorban vállaljon munkát, vagy éppen új foglalkozást (nem feltétlenül szakmát) gyakoroljon.

A *lakhelyváltoztatás* a munka új világában mindennapos jelenség a fejlett államokban. Magyarországon ez szinte elképzelhetetlen. A falusi (vidéki) bérlakások, igényes közösségi szállások szaporodása nélkül ez a lakhelymobilitás akár évszázadig is csak programkíváncsalom lehet.

A Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a vidéki emberek előtt a munka új világának követelményei és kínálatai egyaránt megjelenjenek. Erre fel kell használni a közszolgálati televíziót és rádiót.

126. *A vidéki társadalomról alkotott kép.* A vidéki társadalom kutatása alulfejlett. Az 1930–1970 közötti ún. népies irodalom, a szépirodalom, a faluszociográfia születése, a népzenei, néprajzi kutatások megismertették az akkori vidéket, mind a vidéki kisvárosi, mind a falusi-tanyasi világot. Ennek az irodalomnak az örökségéből nőtt ki az a szociográfiai irodalom és filmművészet, illetve újságírói tevékenység (rádió, folyóirat, napilap), amelyik azután az 1970-es évek első nagy vidékátalakulását (az első nagy elvándorlást) leírta. A második nagy vidékátrendeződés, 1990 után, kimarad mind a szépirodalomból, filmművészetből, mind a szociográfiai-szociológiai irodalomból.

A néprajzi és regionális kutatásokban ugyan helyet kap a téma, de ez nem terjeszkedhet ki éppen a döntő gazdálkodási-demográfiai magatartásváltozásokra. Általában a vidék iránti érdeklődés hanyatlása és ugyanakkor a város iránti érdeklődés dicséretes emelkedése tapasztalható az elmúlt 30 esztendő nemzetközi és hazai társadalomtudományos irodalmában. Ezt mutatja meg a történeti irodalom is. Az 1920–1930-as években a francia, a német, a magyar törté-

netírás legkiemelkedőbb egyéniségei foglalkoztak az agrárium, a falu témáival. Mára ez a történeti irodalom, ez a vidéktematika perifériára szorult. Részben pótolja ezt az angol és német „tájtörténet” és környezettörténet modern iránya.

Az állami (akadémiai és egyetemi) kutatóhelyek tematikájában helyet kell biztosítani mind az agrár-, táj- és környezettörténetnek, de elsősorban a mai jelenségek leírásának, elemzésének is. Csak ezekkel a kutatásokkal állandó párbeszédben alakítható jövőkép és a jelen politikája.

127. *A településkép változása.* A vidék, mindenekelőtt a „kisvárosok”, „nagyközségek” rendezettsége az elmúlt negyedszázadban sokat javult. A külföldi – osztrák, német – példák megismerésének hatása, másrészt az 1945 előtti hagyományok rehabilitálása, a helyi autonómiák újraéledése eredményezte ezt. Az utcakép, a középületek, az árkok, a műtárgyak gondozottsága látható. A települések körüli természeti környezet gondozása közfeladat, a településvezetés kötelezettsége, az általános falukép (épített és belső közterületek) alakítása azonban „csak civil ügy”. Segíteni kell a településszépítő civil mozgalmakat a helyi „szépítészeti klubok”-at. Regionális és országos közszépítészeti vetélkedőket kell kiírni, a vidékpolitikai folyóiratban rendszeresen közölni a kezdeményezések híreit. Meg kell értenie a helyi lakosságnak, hogy településének vonzereje, a lakóközösség presztízse is múlik a településképen.

128. *Középosztály.* A gazdálkodó vagy szellemi foglalkozású középosztály a vidék felemelkedésének legfontosabb munkása. Az új vidékpolitikának el kell érnie, hogy a vidéket a kultúrpolitika kiemelt célterületének tekintse. Az értelmiség műhelyeit (oktatás, színház, sajtó, rádió, televízió szerkesztőségek), gyógyító, kultúraszervező intézményeket kiemelten kell támogatnia, mert ezek az igényes középosztálynak (gazdálkodó, termelési-szolgáltató, szakigazgatási) szellemi otthonai. Ez a középosztály képes csak a helyi kitörési pontokat mind a termelésben, mind a társadalompolitikában megtalálni. Ez a középosztály kell, hogy „megírja” az uniós és országos pályázatokat. A középosztály jelenlétének biztosítására regionális társadalompolitikai programokat kell indítani.

A vidéki középosztályi jelenlétet az állam mindig is – másfél száz éve – tudatosan támogatta. Nem lehet csak a spontán gazdasági erőben bízni, mert ez a jelenlét közhaszon.

A magyar vidék több évszázad alatt kialakult vidéki középosztálycsaládjait, akik hagyományokkal kötődtek a vidéki életformákhoz az elmúlt 70 évben újra és újra megtörte a politika. A zsidóirtás, a sváb kitelepítés, azután a hagyományos magyar keresztény középosztály megsemmisítését a gazdálkodó paraszti (kulák), majd kisvállalkozói-kisiparos-kereskedő (osztályidegen) kiiktatása követte. Alig állt talpra az 1980-as évekre az új középosztály-kezdemény, jött a rendszerváltás kísérőjelenségeként a „zöldbáróság” (ki-

sértetiesen hasonlít a kulákozásra), a „lekommunistázás” (kísértetiesen hasonlít az ötvenes évek reakciózásaihoz, burzsoázásához). Az „utólagos forradalom”-érzésnek el kell halnia, a pártpolitika őrségváltó szakaszát le kell zárni. (Országosan sem zárult le.) A politikai pártok segíthetnek a bölcs új társadalompolitika kialakításában: a szakmai teljesítményeket, tehetséget méltányoló hangulat megteremtésében. És véglegesen szakítani kell a szociális irigységre alapozott középosztály-ellenességgel, mindenekelőtt a vállalkozó, gazdálkodó középosztály-ellenességgel.

129. *Fiatalok a vidéken.* Mindent el kell követni a fiatalok vidékre csalogatásáért és helyben tartásáért. A munkahelyhiány, az óvoda-, iskolahiány, a szakmai karrier és továbbképzés hiánya, az infrastruktúra alulfejlettsége csak az okok egyik csoportját adja. A másik „okcsoport” a szellemi és közösségi élet hiánya, a párválasztás szűkös volta és a mai magyarországi értékrend. Ezen az értékrenden a vidék előnyei: tágas terek, jó levegő, természetközeli életforma – az utolsó sorokban szerepelnek. Még a biztos állami alkalmazotti állást sem vállalják a fiatal értelmiségiek. Kísérletezni kell a Nyugat-Európában is alkalmazott (nálunk az 1960–1970-es években lejáratott) „társadalmi ösztöndíjak”-kal. Kísérletezni kell vidéki – jól díjazott – egyetemi posztgraduális gyakorlati rendszerrel. Korunk Magyarországnak nagy képzési ellentmondása: közpénzekből finanszírozott szakiskolák, egyetemek elvégzése után épp a közjő szempontjában legfontosabb állásokra nincs jelentkező – és ez éppen vidéken mutatkozik meg. Szükségesnek tartjuk, hogy mind a szakképzés, mind a főiskolák beiskolázáspolitikáját a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács vizsgálja felül. E téren is indokoltnak látszik a decentralizáció. A régiók (megyék, kistérségek) véleményét ki kell kérni a szakmunkás- és értelmiségképzés szakmai keretszámainak kialakításakor. A visszafejlődő megyék és a még kialakulatlan régiók korában nincs, aki a változó vidék munkaerőigényét jelezné. A regionális képzőintézményeket (szakképzés, egyetemek) be kell vonni a regionális munkaerő-politikába.

130. *A vidéki idős emberekre* jobban oda kell figyelni. Korunk telve munkahelyteremtő programkivánnalommal a középgenerációk és a fiatalok számára a jövedelemtermelés, a gyermekszaporulat érdekében. De mindegyre kimarad a programokból az idős (és nyugdíjas) korosztály. A városban az öregség (a szegénységgel együtt) jobban elviselhető: közel az öregkorra oly kívánatos társaság, a kulturális intézmények, a színvonalas gyógykezelés. A vidéki öregségnek is van előnye: természetközeli élet, csend, nyugalom. Elvben a vidék az idősebb korosztály élettere lehetne, mint néhány nyugat-európai országban az is. (A televízió, a rádió, a telefon és egyesek számára már az internet, az e-mail csökkenti is az elzártságot.) Ehhez viszont az infrastruktúra, az elsősegélynyújtás biztonsága és az aktív falusi civil élet szükséges. A fiatalok elvándorlása után helyben maradó öregek

megsegítésére a településeket anyagi, technikai eszközökkel kell ellátni („öregklubja”, ebédszolgálat, rendszeres otthoni házi orvosi felülvizsgálat stb.). Rövid távon megkezdhető egy új mozgalom kiépítése.

Vidéken lehetne az országosan annyira kívánatos „öregklubok otthona”-rendszer kiépítését megkezdeni. Az erdei-hegyi falvakban a városi középosztály is szívesen megfizetné az igényes (akárcsak néhány hónapra igénybe vett) apartmanokat.

131. A munkanélküliség vidéken fokozottabban érezteti társadalmi-erkölcsi hatását, mint a városban. (Amúgy is csak Északkelet-Magyarország városaiiban komoly gond a munkanélküliség.) Különösen a kis települések társadalmában volt „szégyen”, ha valaki nem tudta hasznossá tenni magát. Ma már napirendre térnek afölött, hogy egyes családokban évtized óta nincs biztos kereső. A munkaközvetítés intézményét felül kell vizsgálni: igen drága és hatékonyságát mind szélesebb körben kérdőjelezzik meg.

A munkanélküliség visszaszorításának kezelésére vannak általános alapelvek, de kiutat csak a helyi lelemény eredményezhet. A kiépülő többcélú kistérségek egyik lényeges funkciója lehet a munkaszervezés. A kistérség belátható és személyesen is megismerhető tér az egyén számára, amelyen belül közlekedni tud elköltözés nélkül. A hazai munkaszervezet állami segítségének első számú intézménye lehet a többcélú kistérségi társulás. A települések önmagukban nem képesek megbirkózni a helyi munkanélküliséggel.

132. A falusi szegénység jórészt a település általános visszafejlődéséből következik. Ahol van munka (például a városban) ott a szegénység az egyén tehetségén, ügyességén, szerencsésén is múlik. A városi szegénység jobbára egyedi okokra vezethető vissza, noha ilyen méretekben, mint manapság, már közkeréksötét és közéletet romboló. A vidéki szegénység viszont jobbára településfüggő. Kívánatos, hogy a kormányzat gyors felmérésbe kezdjen a falusi szegénységről és mielőbb programokat indítson az életminőség (a lét) minimuma alatt élő vidéki emberek életlehetőségeinek javítására. A cél: a „tisztas szegénység” társadalmi állapotának elérése. Az eszközöket a létrehozandó regionális önkormányzatok, illetve a kistérségek, másrészt a településvezetők kezébe kell adni.

133. A régi típusú család bomlása, a több generáció együtt lakása vidéken most fejeződik be. Az elköltözések, az általános mobilitás korkívánalma, a különböző korosztályok öntudatosodása (így az időseké is), az érdeklődések szétválása feltartóztatathatatlanná korjelenségek. De a családi kapcsolatok ápolása és a gondoskodás még megmaradt vidéken. A család „közhaszna” többszörös: részben könnyíti az állam terheit az egészségi és lelki gondozás terén, részben ezen mikroközösségek a lelki kiegyensúlyozottság hajszalereiként működnek, részben a különböző generációk közötti információáramlás fórumai. Az ismét korszerű, az egymás

iránt méltányos és figyelmes magatartás (névnap, születésnap, keresztlő, házassági évforduló) nevelőműhelyei. Az állam következetes családpolitikával (beleértve az örökösödési és vagyonszociális jogszabályok egyszerűsítését is) támogassa ezen hagyományt.

134. Az elkeseredésből, a kiúttalanságérzésből származó restség felütötte fejét. Különösen a fiatal korosztályok körében. Ahol nagy – 20% feletti – a munkanélküliség, statisztikailag kimutatható a környezet, ház-lakás, sőt, az öltözködés elhanyagolása is. A vidéken élő emberek kiemelkedően dolgozók voltak évszázadok óta. Éppen azért, mert életfeltételeik biztosításához sok munkaóra volt szükség: több lábbon álló, részben önálló gazdálkodás, a háztartás is sok mozgást, fizikai munkát kívánt. A falu „kinézte” évszázadok óta a rest, lusta embereket. Vidéken még a szovjet rendszer sem tudta ezt a közkeréksötét lerombolni, nem utolsósorban a háztáji kifejlesztésével, ami gazdasági érdekeltséget teremtett. (Szemben az egyenlősítő jobban megvalósító nagyüzemekkel, hivatalokkal.)

Most ez a szorgos magatartás kezd kiveszni, mivel az emberek úgy látják: akármilyen szorgalmas is az ember, nem tud „előbbre jutni”, megélni sem. (Könnyen hódít „a könnyű, gyors munkával érvényesülni” elv.) A munkaerőcsök szétesése „nevelés” útján kevésbé akadályozható. Az őszinte beszéd mellett értelmet kell adni a helyi közmunkáknak. A tájkarbantartást, faluszépítést, közművek, közterületek gondozását akkor veszik komoly elfoglaltságnak, ha ezeknek a munkáknak megbecsültsége van.

135. Iskolarendszer és társadalom. A vidéki ember lakóhelytől függő esélyegyenlőtlenségének legfeltűnőbb mutatója a vidéki iskolázás színvonalának esése. A pedagógiai racionalitásra törekvő iskolapolitika és a családok egyben tartását kívánó vidéki társadalom megegyezése hiányzik. A pedagógia azt mondja: a kicsiny települések kis létszámú iskoláinak jó minőségű felszereltségét (tanterem, tornaterem, természetismereti tárgyak kísérleti demonstrációs szakszertárai, informatika stb.) nem lehet biztosítani és nem lehet biztosítani megfelelő szintű tanító- és tanárellátottságot sem. Ezért a politika a gyermekek érdekében minél erősebben körzetesíteni akar. A szülők pedig mindenhol helyi iskolát kívánnak: a gyermeknek ne kelljen utaznia (amúgy is leromlott a tömegközlekedés), ők nem tudják vállalni az autózást-kísérést. És azt is látják, hogy az iskola a helyi általános kultúrszint egyik alapintézménye. Sőt, közösségi presztízsadó intézmény. Az iskola jelenlétét a mai magyar társadalom fontosabbnak tartja, mint az egészségügyi vagy szociális vagy egyéb infrastrukturális (például posta, csatorna) építkezést.

A vidéki iskolarendszer életképessége a lakóhelytől független esélyegyenlőség biztosításának legfontosabb feltétele. A vidéki iskolaügy ugyanakkor a vidék társadalmi-politikai tükrö: az iskola hiánya az elvándorlás egyik oka, az álta-

lános kulturális élet hanyatlásának elindítója, a közösségi élet értelmiséghiányának előidézője.

Mivel az iskola jelenléte kívánatos, ezért kísérleteket kell kezdeményezni az „író-olvasó-számoló” alsó tagozatos tantermek, a mobil tanítószolgálat, az összevont osztályos alapismeret-oktatás lehetséges formáira.

136. *Romák vidéken.* A vidéki társadalom egyik legnagyobb feszítőereje a romaprobléma. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács nem vállalhatja fel természetesen az ún. „romaprobléma” feloldásának gondját, hiszen ez csak összeurópai – illetve kelet-közép-európai – keretekben szemlélhető és sok nemzetközi, magyarországi intézményes és anyagi eszköz mozgósítását kívánja. De vidék-specifikus eseteivel, nem utolsósorban a roma és nem roma lakosság néha már kezelhetetlen összeütközései miatt is foglalkoznia kell. Mindezelőtt a *roma társadalom belső* – szociális – konfliktusairól kell beszélni, és ezekre megoldásokat keresni. És beszélni kell a roma és a „fehér ember” konfliktusairól. (Mi a romákat is magyaroknak, magyar romáknak, a nemzeti kultúra szerves részének tekintjük, ezért nem tartjuk helyesnek a „roma”, „magyar” megkülönböztetést.) A roma–nem roma lakosság közötti ellentétek forrása elsősorban a roma társadalom belső problémáiból, másodsorban két különböző szokásrendi kultúra ütközéséből és csak harmadsorban hagyományos (kölcsönös) előítéletből származnak.

A roma társadalom több száz éve honos népesség, amelynek beilleszkedését a szülőhely nem roma társadalomba politikai előítéletek, rossznak bizonyult „állami-társadalmi reformok”, valamint a roma társadalom csonka volta (saját értelmiségének hiánya) akadályozta. Az 1970–1980-as évek úttörő „romasegítő” értelmiségi, majd politikai akciói eredményeként kialakult egy – még szűk körű –, de igen tehetséges fiatal roma értelmiség, amelyet támogatni kell, hogy a következő évtizedekben saját népe számára a helyi boldogulást megtalálja.

A vidéki romák helyzete halmozottan nehéz a városi romákhoz képest. Míg a városiak aránylag gyorsan és sikeresen illeszkednek a munka új világába, addig a vidékiek erre nem képesek. Az új roma értelmiség és a roma érdek-képviselői szervezetek a fővárosban élnek, a vidéki roma társadalomból hiányzik a helyi értelmiség. A helyi értelmiség hiányának egyik következménye, hogy nincsenek lakóhely szerinti tervek. A konfliktusok kezelése csak ott lehetséges, ahol van érdek-képviselői partnere a helyi nem roma lakosság irányába, és ahol roma származású helyi, vezető beosztású képviselő hangolja össze az eltérő szokásrendeket. (Nem kevés tapasztalat mutatja ezt – például Nógrádban.) Amíg a városban kiemelkedően van egy roma középosztály (vállalkozói réteg is), addig vidéken ez hiányzik. A vidéki roma társadalom a szegény emberek társadalma.

Az országos, immáron a tízéves európai romaprogram keretében *regionális szinten* kell a romákkal foglalkozni. A

következő évtizedben az államnak a *régiókban* kell a romapolitikát intézményesíteni és erősíteni, mivel régióként (sőt egymás mellett elhelyezkedő községenként) teljesen különbözőek nemcsak a romák belső konfliktusai, hanem a nem romákhoz való viszonyuk is. A romakutatásban is a fővárosi hagyományra kell felépíteni a „vidéki” egyetemeken a lokális témájú romakutatást. Helyi embereket kell találni – romák, nem romák – a következő években. Erre állami kutatói állásokat kell létrehozni.

137. *Romák a munkában.* A roma szegénység alapja a roma munkanélküliség. A roma társadalom több évszázadig élt vándorló életmódot egy évezrede letelepült társadalomban. A letelepült életre csak fokozatosan tért át. Ez az 1950-es évekig tartott. Ősi „mesterségeit” részben tudta csak megtartani (zene, állatkereskedés, kisiparágak: fafeldolgozó, vályogvető, kovács stb.). Az 1950–1990 közötti rövid időszakban kezdett a közvetítőkereskedelemben, építőiparban, nagyüzemekben szakképzetlen segédmunkában, szakmunkásként a helyi szolgáltató kisiparban gyökeret verni. 1990 után csak a városban volt sikeres igazodása az új körülményekhez. A városi romák egy része már szervesen benne él az új típusú tömegkultúrában, megőrizte 1990 előtti pozícióit a munkaszervezetben, stabilizált életmódot (lakást stb.) alakított ki, munkahelyén, magánérdeklődésben rendszeres és természetes baráti kapcsolatokat épített ki a nem romákkal, össze is házasodva velük.

Vidéken minden másként történt. A nagyüzemek, a nagy építővállalatok szétesésével megszűntek a munkaalkalmak. Amúgy is a vidéki társadalom szegény emberei között éltek, felhalmozott javak nélkül. Ahol volt helyi munkaalkalom, ott megmaradt, és folytatja az elmúlt 50 esztendő szegény, de megtelepedett, konszolidált életét. Többségük azonban nem tud igazodni a munka új világához: hiányzik iskolázottsága, hiányzik munkaszervezési gyakorlata és képessége az egyéni-családi életstratégiákra. A rendszerváltás legnagyobb vesztes csoportja a vidéki roma társadalom. Szociális süllyedésük általános életminőség-hanyatlásukhoz és rögtönzött megélhetés-kereséshez vezet. (Amelynek egyik formája a gyakori gyermekvállalás a biztos családpótlék-jövedelemért, az állandó munkanélküli segély és a feketemunka, vagy félő módon a megélhetés-bűnözés elharapózása.)

A munkahelyteremtésben és munkahely-közvetítésben regionális és országos stratégiák kialakítása szükséges. A regionális, romákkal foglalkozó intézmények figyeljenek a regionális szakképzésben (oktatásban) azon, egyébként hiányiparágak utánpótlásképzésére, amelyekben a romák az elmúlt 50 esztendőben már belső foglalkozáshagyományt teremtettek (fafeldolgozás: ács, asztalos, parkettázó, fafaragó; egyedi építőipari termékek, vendéglátás és közvetítőkereskedelemben stb.).

138. *Roma–nem roma konfliktusok.* A roma–nem roma konfliktus több évszázados alapja az eltérő szokásrend. Az

évezrede letelepült kelet-közép-európai népek között csak az 1950-es évekre hagytak fel a vándorló életmóddal. Most, amikor felbomlott az 1950–1990 között kialakult foglalkoztatási rendjük és elszegényedtek, természetesen erősödik fel az ősi hagyomány: gyors helyváltoztatással ott meghúzódní, ahol éppen lehet, alacsony költséggel, ingyen, többnyire az elnéptelenedő településeken.

A gyakori helyváltoztatás nem alakít ki bennük érzéket hosszú távú berendezkedésre. Előtör – mert szükségben élnek – az ősi igénytelenség. És előtör a vándorló és letelepedett népek között évezredek óta meglévő értékrendkülönbség, mindenekelőtt a letelepedett és vándorló népek közötti felfogáskülönbség a tulajdon tiszteletéről. A városi és a munkarendbe, településrendbe illeszkedő roma népesség körében ez csak kis mértékben, egy természetes egymáshoz igazodási folyamat maradványaként lelhető fel. Vidéken viszont a romák visszasüllyedése egy korábbi szociális szintre, ősi szokásrendek közé, már-már valóban etnikai („faji”) konfliktusokat hoz létre.

A regionális romaintézményeknek gondoskodni kell arról, hogy a helyi konfliktusokat helyileg kezelje. El kell érní a helyi fórumokon (faluparlament, lakossági gyűlések, önkormányzatok) a roma és nem roma lakosság szembesítését és a konfliktusok nyílt – vitákban történő – kibeszélését és a megegyezés keresését.

139. *Romastratégiák.* A roma asszimiláció hosszú távon értékelhető folyamat. A vidék sokszínűségének egyik alapszíne a roma kultúra hagyománya. Munkarendjük és településrendjük változásával – mint minden népcsoport esetében – természetesen a régi szokáskultúra is változik. A következő évtizedekben dől el, hogy a szellemi „cigánykultúra” elemei mennyire tarthatóak életben változó világunkban. (Sajátos világlátást rögzítő festészeti-szobrászati, szóbeli irodalmi termékektől a zenei kultúráig.)

Az máris látszik, hogy állami eszközökkel az asszimiláció egyes formáit szabad siettetni, másokat nem. Az *etnikai asszimilációt* nem szabad siettetni vagy késleltetni. A *szokásrendi asszimilációt* csak a közös törvények betartásáig szabad kényszeríteni. A *szociális asszimilációt* viszont siettetni-segíteni kell: oktatási, képzési, átképzési politikával. (Meggondolandó, hogy a területfejlesztési politika mennyire avatkozzék bele a gettósodás megakadályozásába.)

140. *A szabadidő egészséges és színvonalas eltöltése* a vidéki települések élhetőségének egyik feltétele. A sport egészségjavító funkciója a vidéki életben a napi ház körüli fizikai munka csökkenése után nagyobb szerepet játszik. A helyi sportegyesület közösségmegtartó erő lehet. Ezért is meg kell vizsgálni a költségvetés sportbüdzsáját. A Nemzeti Vidékpolitikai Tanács foglaljon állást az országos versenysportra és a tömegsportra (ezen belül a vidék tömegsportjára) fordított összegek arányáról.

IX.

ÖNSZERVEZŐDÉS, TÁRSADALMI ÖNMEGOLDÓ KÉPESSÉG

141. *A társadalmi érintkezések átalakulásának korát* éljük vidékben, városban egyaránt. A mobiltelefon, a számítógép – és a számítógéphez kötődő e-mail, valamint internet – napjainkban alakítja át az emberek érintkezéskultúráját. Vidéken ezen eszközök térhódítása – és a hozzá kötődő érintkezési technikák terjedése – napjainkban megy végbe. A vidéki emberben is meglévő közlés- és ismeretcsere-igény eddig elsősorban a helyi közösségekben talált kielégítésre. Most a vidéken élő ember elektronikus vagy digitális beszélgetése (számítógépen vagy telefonon) más városokban vagy a világ más részén élő emberekkel is lehetséges. A hagyományos vidéki közösségi élet egyik összetartó ereje, a „beszélgetéskényszer” hovatovább kiesik. Ezt a mozzanatot a tradicionális közösségek szépségét még ismerő emberek sajnálkozással élik meg.

Az együtt élő emberek érdekközössége, és a helyi közösségek döntési jogosítványainak szaporodása, az államigazgatás mind határozottabb visszavonulása a kisközösségekben szükségessé teszi a helyi közösségek működését. A társas érintkezés tematikái változnak meg. A korábnál sokkal inkább érdek- és ügyorientált önszerveződések alakulnak ki.

Mindent el kell tehát követni állami eszközökkel annak érdekében, hogy a vidéki településeken az önszerveződések jogosítványokat kaphassanak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a helyi közösségek *önmegoldó képessége* sokkal erősebb, mint ahogy ezt gondoljuk. Pontosán rögzíteni kell, milyen típusú helyi szolgáltatásokat finanszíroz az állam, de ezen szolgáltatások végzésére nem feltétlenül állami alkalmazotti állásokat, hanem csak pénzkeretet szükséges biztosítani, amelyből vállalkozási alapon a helyi közösség alakítja ki a munkaterületeket, s alkalmaz arra helyi embereket.

142. *A települési önkormányzatok* rendszere igen sokat használt az autonóm gondolkodás, az önkormányzati technikák kialakításában. Országosan feltűnést kelt, hogy milyen sok jó képességű polgármester választódott ki az elmúlt 15 esztendőben. A polgármesterek és a működő önkormányzatok végre biztosítják nemcsak a település érdekeinek a megfogalmazását, de a településnek megfelelő megoldásokat is. A polgármester naponta találkozik a „falubeliekkel”, választóival, naponta kapja tőlük a szemrehányást vagy a javaslatokat az állandó korrekcióhoz. Mindenki belátja azonban, hogy ez a hatalmas létszámú és országos vagy európai szemmel tekintve nagyon is elaprózott önkormányzatiság túl drága, és a benne részt vevők nem is lehetnek alkalmasak országos vagy kontinentális érdekérvényesítésre. Ezért a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsnak külön

kell tárgyalnia az önkormányzatiság jövőjét. Úgy kell csökkenteni az önkormányzatok számát (feltehetően kistérségek), hogy az önszerveződés izmosodása ne szűnjön meg. (Meggondolandó javaslat: az intézményfinanszírozás helyett a feladatfinanszírozásra térjünk át.)

143. Az igazgatási és szakfeladatok ellátásán kívüli közösségi életre fordítható forrásokat ajánlatos *normatív alapon* biztosítani, mert ezzel is az önszerveződés mozgásterét növeljük. Normatív finanszírozásban csak az a település részesülhessen, amelynek van saját településfejlesztési terve, amelyet kistérségi szinten elfogadtak.

144. A településfejlesztési terveket a helyi lakossági fórumokon kell előterjeszteni, kialakítani. (A faluparlament politikamentes formája erre kiválóan alkalmas.)

145. Települési szinten is biztosítani kívánatos az *állandó párbeszédet* a mindenkori lokális (kistérség–megye–régión), az országos államigazgatási, valamint szakigazgatási adminisztrációval. (E párbeszéd országos szintre emelésében a Vidék Parlamentje szolgálhat pártpolitika-mentes főrumként.)

146. Minden településen kialakultak a közösségi fórumok székhelyeként a többfunkciós kulturális-társadalmi *szolgáltató épületek*. Ezeknek fenntartásához – a regionális területfejlesztési szakemberek véleménye alapján – állami (regionális, kistérségi) támogatást kell továbbra is biztosítani.

147. A település közösségének feladatmegoldó képességét *kistérségi szinten* lehet megállapítani. Ez is indokolja, hogy a kistérségi szint minél erősebb szerepet kapjon, és önkormányzati jogokkal felruházva hozhasson a településekre is érvényes döntéseket.

148. A *társas-baráti-jószomszédi* kapcsolatok a vidéken sokkal erősebb hagyományokkal rendelkeznek, mint a városban – ezek az élhető élet világszerte ismét felfedezett tartozékai. A még meglévő szokásrendszerekre épülhetnek rá a helyi civil élet intézményei, amelyeket – az immáron hatalmas költségvetéssel támogatott – civil mozgalmakban a költségvetés részesítsen előnyben. Sajnos éppen ezek a szerény, csendes vidéki-falusi kezdeményezések („ötyék”, kocsmai törzsasztalok, olvasóköri, pedagógus-délutánok stb.) esnek ki a támogatottsági körből.

Balkán-kutatás Magyarországon

2005. október 24-én megalakult a Balkán-tanulmányok Központja Budapesten.

Célja: elősegíteni a balkáni térség gazdasági, társadalmi, politikai közeledését az Európai Unióhoz és ebben erősíteni Magyarország szerepvállalását. A központ Magyarország közvetítő szerepére vonatkozóan javaslatokat dolgoz ki a politikai szféra részére. Mint virtuális kutatóintézet, egyesíteni kívánja a balkáni térséggel foglalkozó kutatókat és vállalkozókat, szeretné elősegíteni a balkáni térséggel foglalkozó kutatók rendszeres együttműködését. Tanulmányokat kíván kidolgoztatni a magyarországi és a balkáni államokban folyó élelemtermelés, a táj- és vízgazdálkodás (Duna), a pénzpiac és ipari együttműködés, a közlekedés, a kereskedelem új perspektíváiról és a Balkán-régió európai uniós felkészültségéről.

A központ programtanácsában helyet kap a tudományos élet több vezető személyisége: Bayer József, Bedő Zoltán, Enyedi György, Glatz Ferenc – elnök, Kádár Béla, Michelberger Pál, Láng István, Somlyódy László akadémikusok és egyetemi, valamint akadémiai intézetigazgatók: Balogh Margit, Inotai András, Kerekes Sándor, Rechnitzer János, Rostoványi Zsolt, Sárközy Tamás, Schweitzer Ferenc, Szarka László, Szász Zoltán. Igazgató: Pók Attila, titkár: Antal Andrea. A programbizottság tagjai: Erhard Busek, volt osztrák alkancellár, EU-megbízott, Andrei Pleșu, volt román külügyminiszter, a bukaresti Europe College igazgatója, Dušan Kovač, a Szlovák Tudományos Akadémia elnökhelyettese, Arnold Suppan, a bécsi Kelet- és Délkelet-Európa Intézet elnöke, és magyar akadémikusok: Glatz Ferenc, Kádár Béla, Enyedi György, Láng István, Marosi Ernő.

A programtanács elfogadta a következő hónapok programját.

2005. november 15. – Az Európai Unió, a Balkán régió és Magyarország (konferencia). Előadók: Somogyi Ferenc (külügyminiszter), Kádár Béla (akadémikus), Michelberger Pál (akadémikus), Somlyódy László (akadémikus), Simonffy Zoltán (tud. munkatárs).

2005. december 9. – Dayton: Emberjogi kérdések a Balkánon.

2006. január 25. – Területi átrendeződések a Balkán térségben.

2006. február 20. – Az európai közlekedési rendszerek: Magyarország és a délkelet-európai térség.

2006. március 24. – A Duna: vízgazdálkodás, hajózás és kulturális folyosó.

Az Európai Unió keleti kiterjesztésének következő állomásai Románia, Bulgária és feltehetően Törökország, Horvátország, Szerbia-Montenegró és Albánia integrációja lesz. Ez a délkelet-európai integrációs folyamat fokozatosan megváltoztatja Magyarország politikai, külgazdasági, kulturális környezetét. Magyarországon át vezet majd az európai politika fő útvonala. Új kihívások – verseny és lehetőség – nyílik mind a térségben elhelyezkedő, mind a térséggel határos államok polgárai számára. Fel kell tehát tárni: milyen versenyhelyeztet, kölcsönös befektetéseket tesz lehetővé a következő évtized.

A budapesti Európa Intézet Glatz Ferenc vezetésével ez év június 10-én indítványozta, hogy Budapesten jöjjön létre a „Balkán-tanulmányok Központja”. Az elmúlt hónapok előkészítő tárgyalásai során csatlakozott a kezdeményezéshez az MTA Stratégiai Kutatások Programja és több neves akadémikus, egyetemi tanár, közéleti személyiség.

A kezdeményezést támogatja a magyar külügyminiszter, Somogyi Ferenc is, aki elvállalta a november 15-i nyitókonferencia bevezető előadását. Több tudományos intézet jelezte részvételét: MTA Társadalomkutató Központja, a Világgazdasági, Történettudományi, Jogtudományi, Politikatudományi, Mezőgazdasági, Kisebbségkutató és Földrajztudományi Intézetek, valamint a Corvinus Egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a Szent István Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyes tanszékei. A program számol az agrár- és ipari szféra (kamarák), valamint a vállalkozók, pénzintézetek országos szervezeteinek és egyéni vállalkozóknak a csatlakozásával.

A programalkotó ülésen megállapodtak egy virtuális kutató- és menedzserközpont létrehozásában – az Európa Intézet, valamint az MTA Stratégiai Kutatások Programja pénzügyi és infrastrukturális támogatásával –, az új központ internetes portáljáról és az ideiglenes programtanács létrehozásáról.

Az alapítók a szakmai és vállalkozói közösségek, valamint egyének csatlakozását várják.

(E-mail-elérhetőség: antal@mtatk.hu, zathureczky@tti.hu.)

Budapest, 2005. október 24.

JAVASLAT

a kormány rövid távú vidékpolitikai cselekvési programjára és a Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság létrehozására

A kormány ez év márciusában aktív vidékpolitika kiépítésébe kezdett. Civil kezdeményezésre és Glatz Ferenc akadémikus indítványára, létrejött a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom, amely célul tűzte ki a politikusok, a civil szervezetek és a tudomány képviselőivel közösen megtervezett hosszú távú új vidékpolitika kialakítását. A kormány március 5-én létrehozta a vidékpolitikai kabinetet, amelynek célja a vidékfejlesztésben érintett tárcák munkájának összehangolása. Az ország különböző pontjain a „Párbeszéd” mozgalom szervezte fórumok zajlottak le, amelyeken a kormány, a kormánykoalíció és az ellenzéki pártok képviselői aktívan részt vettek. Megélénkült a kormány vidékfejlesztési tanácsadó testületének tevékenysége is. Mind a „Párbeszéd” mozgalom vezetői, mind a kormány úgy látják, hogy az új vidékpolitika egy új politikázási kultúra kezdetét is jelenti: a hosszú távú, az egész országot érintő politikai program kialakításában részt vesznek mind a „politikacsinálók”, mind a tudomány, mind pedig az érintett lakosság képviselői. Ugyanakkor a hosszú távú politika érdekében mindennapok szintjén konszenzus jött létre a parlamenti pártok között. A hosszú távú politikai program elvi alapvetését a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom keretében elkészítették, azt a kormány június 28-án átvette és július 4-én a sajtónak egyetértően bemutatta. („Összefogás a vidékért. A vidék chartája.”)

A kormány megfontolva a vidékpolitikai kabinet, a kormány tanácsadó testülete és a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom javaslatait, két kérdésben foglal állást: 1. Meghatározza azokat az intézkedéseket, amelyeket hivatali idején még megtehet. (Ezt a vidékpolitikai kabinet titkársága terjeszti elő.) 2. Létrehozza a hosszú távú (2006–2013) vidékpolitika kiépítéséhez szükséges intézményes feltételeket, létrehozza a Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottságot. (Ezt a „Párbeszéd a vidékért” mozgalom elnöke terjeszti elő.) Az alábbiakban ez utóbbi javaslatot adjuk közre.

Javaslat

Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság létrehozására

A kormány az Országgyűlésnek törvényjavaslatot terjeszt be Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság (továbbiakban: Bizottság) létrehozására. A Bizottság feladata: segíteni a mindenkor kormányzatot és az Országgyűlés pártjait, bizottságait, hogy a vidéki térségekben a mindenkor kormányzati politika és a törvényalkotás kiemelten aktív legyen. A Bizottságot a törvény a Nemzeti Fejlesztési Terv időtartamára hívja létre (2006–2013), de a Bizottság addig áll fenn, amíg működésének célját az Országgyűlés nem nyilvánítja okafogyottnak.

A Bizottságot törvény hívja létre, amelyet a kormány – lehetőleg bevonva a parlamenti pártokat és a „Párbeszéd”-ben egyesült különböző civil szervezeteket és kutatókat – készít elő és nyújt be.

A törvény benyújtásának, a Bizottság létrehozásának indoklása a következő:

1. A vidéki térségekben fokozottan jelentkeznek azok a társadalmi bajok, amelyek együtt járnak az országunkban az utóbbi esztendőben lezajlott változásokkal. A sok előnyhözó politikai rendszerváltásnak, a piacgazdaság kiépülésének és az uniós csatlakozásnak, valamint a Magyarországot is elért új tudományos-technikai forradalomnak vannak társadalmi veszteségei. Ezek elsősorban vidéken találhatók.

2. A kormány elfogadja azt a felismerést, hogy a vidéki térségek közhasználatban erősödik. A vidék – nyugat-európai tapasztalatok alapján – többet kínál az országnak, mint amit Magyarországon elvárnak tőle. Az európai polgár új igénye az egészséges és a tájra jellemző sokféleséget kihasználó élelemtermelés. Mind erőteljesebben hagyják el a várost az új iparfejlesztési akciók. És növekszik az igény az egészséges természeti környezet és az egészséges szabadidő-eltöltés iránt. Mindezek színtere a vidéki térség.

3. A vidéken élő emberek számára az újabb ipari-technikai forradalom, az információs rendszerek először teszik lehetővé a világtörténelemben, hogy a városiakhoz hasonló életminőséget éljenek meg. Először válik lehetővé a lakóhelytől független esélyegyenlőség. Ennek érdekében a kor-

mányok ösztönzik a vidéki munkahelyteremtéseket és a vállalkozásokat.

4. Az *Európai Unió országai* 1999 óta az unió által is *kiemelten támogatott aktív vidékpolitikát* folytatnak. Ennek célja az egészséges természeti környezet, az egészséges emberi életkörülmények megteremtése és a vidéken élő emberek helyben maradásának elősegítése és életminőségének javítása.

Közép- és Kelet-Európában a vidéki térségek az elmúlt másfél száz esztendőben jobban elmaradtak a városi térségek mögött gazdaságban, életfeltételekben, mint Nyugat-Európában. Ezért is Magyarország esetében kiemelten indokolt az európai mintájú új vidékpolitika indítása.

5. A vidékpolitika *hosszú távú politikai aktivitás*. Csak akkor lehet sikeres, amennyiben az ország mindenkori politikai vezetése biztosítja a vidékpolitikai intézmények szétválását a négyéves választási ciklusoktól. Vagyis: az új vidékpolitikának a *pártok közötti konszenzusra* kell épülnie.

Az új vidékpolitika legyen a *politizálás új típusa*. Csak akkor lehet eredményes, ha az alsó és felső szintű politikacsinálók, a szakértő értelmiség és a civil szervezetek-érdeképviselők együttműködésére épül. Elfogadjuk azt a megállapítást, amely szerint a vidéknek nagyobb az *ön szerveződési és önmegoldó képessége*, mint amivel a politika eddig számolt. Ezért is fontosnak tartjuk, hogy a „Párbeszéd” mozgalom a következő években is tovább éljen, és biztosítsa a hivatásos politikusok, a szakértők és a civil szervezetek folyamatos találkozását és véleménycseréjét.

6. A *vidékpolitika tárcaközi aktivitás*, az élelemtermelésben, iparcikktermelésben, oktatásban, művelődésben, infrastruktúra-fejlesztésben, szociálpolitikában, környezetvédelemben illetékes tárcák együttműködését jelenti. Ezt hivatott biztosítani a március 5-én létrehívott vidékpolitikai kabinet.

7. A vidékpolitika finanszírozása négy pillérré épülhet fel.

a) A nemzeti költségvetésre: a vidéki térségekben aktív tárcák költségvetési előirányzatainak összpontosítottabb és racionálisabb felhasználására.

b) A vidéki térségekben a vállalkozásokat, munkahelyteremtéseket ösztönző jogszabályokra.

c) Az Európai Unión belül megnyíló pályázati-támogatási lehetőségekre.

d) Irányzott költségvetési támogatásokra.

8. A kormány elfogadja az *„Összefogás a vidékért. A vidék chartája”* javaslatát és rövid távú, valamint hosszú távú vidékpolitika kiépítését kezdi.

a) A rövid távú vidékpolitikai program 2005. március és 2006. március közötti időszakra vonatkozik. Ezek:

– A kormány létrehívta a vidékpolitikai kabinetet. (2005. március 5.)

– Elfogadta a „Párbeszéd a vidékért”-mozgalom javaslatait. (2005. március 4–június 28.)

– Megteszi a rövid távon megtehető intézkedéseket. (2005. december 1–2006. április 1.)

– Létrehozza a hosszú távú vidékpolitika és vidékfejlesztés új típusú szervezetét: a Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottságot. (2005. november–2006. február.)

– Biztosítja, hogy a 2006–2013 közötti Nemzeti Fejlesztési Tervben a vidéki térségek kiemelt kezelése rögzítésre kerüljön.

b) A hosszú távú vidékpolitika megtervezése és konkretizálása a 2006. május utáni kormányzati időszak feladata. A jelenlegi kormány ehhez csak az alapvetést, az intézményes feltételeket kívánja biztosítani.

9. *Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság létrehívása.*

a) *A célokról.* A Bizottság célja: segíteni a mindenkori kormányzatot és az Országgyűlés pártjait, bizottságait, hogy a vidéki térségekben a mindenkori kormányzati politika és a törvényalkotás kiemelten aktív legyen.

b) *Létrehívása.* A Bizottságot a törvény a Nemzeti Fejlesztési Terv időtartamára hívja létre (2006–2013), de a Bizottság addig áll fenn, amíg működésének célját az Országgyűlés nem nyilvánítja okafogyottnak.

c) *Formája.* A Nemzeti Vidékpolitikai és Vidékfejlesztési Bizottság köztestület, amelyet a magyarországi civil szervezetek, a tudományos kutatók köztestülete (MTA) és a politikai pártok, valamint a kormányzat együttesen hív létre. Elnökségét a törvényben meghatározott, a vidékpolitikában érintett testületek küldöttei választják öt éves időtartamra.

d) *Felhatalmazása.* A Bizottságnak *egyetértési joga* van, amely kiterjed a kormány és az Országgyűlés által hozott intézkedésekre, a költségvetési előirányzatok kialakítására. A Bizottságnak *indítványozási joga* van, indítványait a kormány és az Országgyűlés bizottságai kötelesek megtárgyalni. A Bizottság mindemellett országos méretű ismeretterjesztő tevékenységet fejt ki, amellyel biztosítja a politika, a tudomány és a civil társadalom együttgondolkodását.

e) *Tagjai.*

– A civil és érdek-képviselői szervezetekből kilenc szervezet: Magyar Agrárkamara, Magyar Faluszövetség, Magyarországi Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége, Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége, Vállalkozók Országos Szövetsége, Vidék Parlamentje, Falu Parlamentje, Kistérségi Fejlesztő Szervezetek Országos Szövetsége, Kisvárosi Önkormányzatok Országos Szövetsége.

– A magyarországi kutatók köztestületének (MTA) kilenc delegáltja.

– A politikai intézmények delegáltjai: a négy parlamenti párt és a kormány öt képviselője.

Glatz Ferenc

A MAGYARORSZÁG AZ EZREDFORDULÓN – STRATÉGIAI TANULMÁNYOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN című könyvsorozat kiadványai 2005

Magyarország az ezredfordulón sorozat

Az épített jövő alsorozat

FINTA JÓZSEF (szerk.): *Épített jövőnk*. Bp., MTA, 2005. 333 p. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. ISSN 1419-3507; ISBN 963 508 431 5
2450 Ft

Az agrárium helyzete és jövője alsorozat

CSETE LÁSZLÓ – LÁNG ISTVÁN: *A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 313 p. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. II. Az agrárium helyzete és jövője.
ISSN 1417-8435; ISBN 963 508 438 2
1990 Ft

Műhelytanulmányok sorozat

SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *A rendszerváltás gazdasági joga*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 204 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. ISSN 1419-1822; ISBN 963 508 442 0)
1490 Ft

ENYEDI GYÖRGY – KERESZTÉLY KRISZTINA (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 221 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. ISSN 1419-1822; ISBN 963 508 470 6)
1490 Ft

Rendszerváltás Magyarországon sorozat

BEDŐ ZOLTÁN (összeáll.): *A rendszerváltás kihatása a természeti környezetre*. Bp., MTA, 2005. 136 p. (Rendszerváltás Magyarországon. ISSN 1588-8894; ISBN 963 508 440 4)
1490 Ft

SCHWARCZ GYÖRGYI – SZARVAS ZSUZSA – SZILÁGYI MIKLÓS (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és a modernizációs törekvések a magyar vidéken*. Bp., MTA, 2005. 492 p. (Rendszerváltás Magyarországon. ISSN 1588-8894; ISBN 963 508 446 3)
2490 Ft

VÁSÁRHELYI MÁRIA: *Csalódások kora – Rendszerváltás alulnézetben*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2005. 95 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. ISSN 1588-8894; ISBN 963 508 475 7)
1290 Ft

HAMAROSAN MEGJELNIK

MAGYAR tudománytár

Minden, amit hazánkról tudni érdemes
KÖNYV AZ MTA TÁRSADALOMKUTATÓ KÖZPONTJÁTÓL ÉS A KOSSUTH KIADÓTÓL

az MTA Társadalomkutató Központ és A Kossuth Kiadó közös gondozásában a Magyar Tudománytár sorozat következő – VI. – kötete.

A Magyar Tudománytár sorozatában a tudományos élet kiemelkedő egyéniségei adnak áttekintést hazánk ezredfordulós arculatáról.

Főszerkesztő: Glatz Ferenc

A SZOROZAT KÖTETEI

I. FÖLD, VÍZ, LEVEGŐ (Szerk.: Mészáros Ernő, Schweitzer Ferenc.)

Az első kötet tartalmából: Geomorfológiai tájak, felszíni formakincsek • Levegőkörnyezet • Felszíni és felszín alatti vizek • Természeti, gazdasági, közigazgatási régiók • Geológiai erő- és veszélyforrások

II. TÁJ, TELEPÜLÉS, RÉGIÓ (Szerk.: Enyedi György.)

A második kötet tartalmából: Tájak: A sokszínű Alföld; Hazánk nyugati kapuja, a Kisalföld; „A Dunántúl”; Észak-Magyarország • Települések: Természeti környezet és településállomány; A települések kialakulása; Városok; Falvak, tanyák • Regionalizmus és régiók: Terület-igazgatási reformtörekvések 1990-ig; Regionalizmus és közigazgatás a rendszer változás után; Régiók Magyarországa

III. NÖVÉNY, ÁLLAT, ÉLŐHELY (Szerk.: Láng István, valamint Bedő Zoltán és Csete László)

A harmadik kötet tartalmából: A Kárpát-medence növényei, állatai, élőhelyei • Termőtalaj, kultúrnövények, háziállatok és gazdálkodás • Magyarországi tájak mezőgazdasági szempontból

IV. TÁRSADALOM, POLITIKA, JOGREND (Szerk.: Kulcsár Kálmán és Bayer József)

A negyedik kötet tartalmából: A magyar társadalom az ezredfordulón • Vallásosság, egyházak és felekezetek • A politikai rendszer átalakulása • Magyarország az új nemzetközi erőterben • A magyar jogrendszer az ezredfordulón

V. GAZDASÁG (Szerk.: Palánkai Tibor)

Az ötödik kötet tartalmából: Gazdaságtörténet, reformelméletek és gazdaságpolitika • Ipar és mezőgazdaság • Infrastruktúra és szolgáltatás • A KGST-től az Európai Unióig

VI. MŰVÉSZET, TUDOMÁNY, KULTÚRA (Előkészületben)

Megjelenik: 2006 elején (Szerk.: Marosi Ernő)

A hatodik kötet tartalmából: Kultúra, művészet, vizualitás • Irodalom, színpad, zene, film • Művelődés, nyelv, oktatás, tudomány

VII. HAGYOMÁNY (Előkészületben)

Megjelenik: 2006 végén (Szerk.: Glatz Ferenc)

A kötetek megrendelhetők, ill. előjegyezhetők: Kossuth Kiadó Rt., 1327 Budapest, Pf. 55, tel./fax: 328-0616, 328-0618; e-mail: kossuthvevoszol@axelero.hu

EZREDFORDULÓ

STRATÉGIAI TANULMÁNYOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Engedi György:

A városok kulturális gazdasága

Szépvölgyi János:

A vegyipar jelene és jövője

Láng István:

Zárószakaszban a VAHAVA-projekt

Glatz-Ferenc:

Balkán-kutatás Magyarországon

Tudomány- és technológiapolitika

Magyarországon

4
2002

Nehéz meghatározni a kulturális gazdasághoz tartozó szolgáltatásokat és iparágakat. Sok a határeset: a kulturális szolgáltatások egy része eleve a piaci szférában jött létre (az újságkiadás), más része részben piaci jellegű vagy piacosodó (mint például a felsőoktatás), ám a nem piaci jellegű közszolgáltatásoknak (közoktatásnak, honvédelemnek) is gyakran jelentős a foglalkoztatási vagy beruházási vonzata. A kulturális iparitermék-előállításban a nagy divatházak egyedi tervezésű modelljei, ékszerek, luxusruházat, különleges lakberendezési tárgyak stb. kétségkívül kulturális fogyasztási cikkek, ám nehéz ezeket a rendelkezésre álló statisztikai adatokban elhatárolni a tömegfogyasztási cikkektől. Ezért a kulturális gazdaság foglalkoztatási és pénzforgalmi súlyáról is csak becsléseink lehetnek.

Lásd Enyedi György: A városok kulturális gazdasága c. cikkét a 3. oldalon!

Az 1980-as évek végéig a hazai gyógyszeripari innováció aktív résztvevői voltak az egyetemi, az akadémiai és a közös vállalati tulajdonú kutatóhelyek. Az ipar ezekkel a tudományos műhelyekkel rendkívül gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki, mind az alap-, mind az alkalmazott kutatásokban. (A 20. század második felében a magyar gyógyszeripar számos eredeti gyógyszert dolgozott ki és hozott forgalomba.) A hazai gazdaságban végbement változások miatt ez a rendszer ma már nem működik. A magyarországi gyógyszeripari kutatási-fejlesztési központok szerződéses kapcsolataiban a klinikai vizsgálatok a meghatározóak. A jelenség valószínű oka, hogy a vállalatoknál kiépült K+F szervezetek maguk használják a korlátozott forrásokat. Az egyetemeken és a nemzetközi viszonylatban is nagy súlyú akadémiai kutatóhálózatban dolgozó, sok kiváló kutató „kapacitásának” a jelenleginél jobb kihasználása bizton növelné a hazai gyógyszeripari kutatások eredményességét.

Lásd Szépvölgyi János: A vegyipar jelene és jövője c. cikkét a 10. oldalon!

Mire lenne szükség? Politikai és társadalmi felismerésre, konszenzusra, amely az innovációt a tudásorientált társadalom követelményével összhangban a gazdaság és a társadalom hosszú távú fejlődésének fő hajtóerejeként tudatosan építi be a modernizáció folyamatába. Több választási cikluson átnyúló, elemző műhelymunkával megalapozott és a pártok által elfogadott tudomány- és technológiapolitikára, koherens stratégiára és annak következetes végrehajtására, nem pedig szétforgácsolt, egymás hatását ritkán erősítő programokra.

Lásd Tudomány- és technológiapolitika Magyarországon c. cikkünket a 13. oldalon!

Szerzőink

CSIKÓS-NAGY BÉLA	akadémikus
ENYEDI György	akadémikus, kutatóprofesszor, MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest
GLATZ Ferenc	akadémikus, igazgató, a Stratégiai Tanulmányok Programbizottsága elnöke, MTA Történettudományi Intézet
LÁNG István	akadémikus, kutatóprofesszor, a Stratégiai Tanulmányok Programbizottsága társelnöke
SZÉPVÖLGYI János	az MTA doktora, igazgató, egy. tanár, MTA Kémiai Kutató Központ Anyag- és Környezetkémiai Intézet, Budapest

Tartalom

• TANULMÁNYOK •

ENYEDI GYÖRGY: A városok kulturális gazdasága	3
A kulturális gazdaság meghatározása • A kulturális gazdaság földrajza	

CSIKÓS-NAGY BÉLA : Marx szerepe és hatása a közgazdasági gondolkodásban	7
--	---

Természetjogi iskola és gazdasági logika • A klasszikus közgazdaságtan: Adam Smith és Karl Marx • A modern közgazdaságtan: fellépés Marx ellen • Marx és a marxizmus • Zárógondolatok

• FIGYELŐ •

SZÉPVÖLGYI JÁNOS: A vegyipar jelene és jövője	10
I. A magyar vegyipar helyzetképe • II. Kutatási-fejlesztési kérdések	

Tudomány- és technológiapolitika Magyarországon. Helyzetértékelés és kitörési lehetőségek	13
I. Hazai helyzetkép • II. Néhány részlet • III. Merre tovább?	

• HÍREK •

LÁNG ISTVÁN: Zárószakaszban a VAHAVA-projekt	17
Előzetes összefoglalás • Miért aktuális a VAHAVA-projekt? • Javaslatok	

GLATZ FERENC: Balkán-kutatás Magyarországon	18
Új közös érdekek, új területi integráció • A Balkán-tanulmányok központjának céljáról • Programtanács és programok • Bővülő intézeti együttműködés	

• KIADVÁNYOK •

Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián könyvsorozat új kötetei	20
---	----

EZREDFORDULÓ

Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián

(Megjelenik évente négy alkalommal, a História, a Köznevelés, a Technika és a Természet Világa mellékleteként.)

Szerkesztő: Glatz Ferenc

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri utca 53. Tel./fax: 356-0457

Kiadó: MTA Társadalomkutató Központ

1014 Bp. Országház u. 30. Tel.: 224-6700

Kiadói munkatársak: Kovács Éva,

Csányi Attila, Nagy Béla, Horváth Imre (borító), Péterfi András

Nyomdai munkálatok:

Mesterprint Kft. Bp., Vak Bottyán u. 30-32B

Felelős vezető: Losonczy György

ISSN 1417-8826

ENYEDI GYÖRGY

A VÁROSOK KULTURÁLIS GAZDASÁGA

Az idén jelent meg Enyedi György és Keresztély Krisztina szerkesztésében „A magyar városok kulturális gazdasága” című tanulmánykötet (Magyarország az ezredfordulón, Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián, Műhelytanulmányok sorozat). Alább a kötet egyik szerkesztőjének, Enyedi György akadémikusnak bevezető tanulmányát tesszük közzé rövidített, szerkesztett formában. A szerző szerint e tanulmány nem empirikus eredményeket kíván közreadni, hanem új kutatási koncepciót fogalmaz meg, amelynek alapja az a felismerés, hogy a kulturális gazdaság a modern ökonómia egyik legdinamikusabban erősödő eleme.

A fejlett gazdaságú országokban jellemző, hogy az elavult ipari szerkezetű városok és régiók hanyatlását nem új ipartelepítéssel, hanem kulturális (beleértve e fogalomba az oktatást és a kutatást is) funkciók fejlesztésével próbálták ellensúlyozni. Ezeket a helyi és nemzeti kormányzatok közvetlenebbül befolyásolhatták, mint a nagy transznacionális vállalatok telephelyválasztását. Sok példát sorolhatunk fel erre: a Ruhr-vidék átalakítását; a közép-angliai egykori iparvárosok konferenciaturizmusát. De említhetnénk Pittsburgh esetét, amely néhány évtizede még a vas és acél városa volt, és 1960 és 1980 között az ipari foglalkoztatottak fele veszítette el munkáját. Az 1980-as évek elején létrejött *Pittsburgh Cultural Trust* 14 jelentős kulturális intézményt hozott létre a városközpontban, s a település az 1990-es évek végére az USA kulturális-művészeti turizmusának negyedik legnagyobb célpontja lett. Berlin nagyvárosi vonzásának megerősödésében is kitüntetett szerepe van a kutatás-fejlesztési szektornak. Ha napjaink modern gazdasága tudásalapú, akkor e – szélesen értelmezett – tudást előállító intézmények fontossága elsőrendű, és e szerepe gazdasági értelemben is megjelenik.

A kulturális termékek és szolgáltatások a világgazdaság egyik leggyorsabban növekvő elemét jelentik, tehát

1. a városi gazdaság részeként (is) kell vizsgálni;
2. a városok gazdaságfejlesztési koncepcióiba a kulturális gazdaság foglalkoztatási, pénz- és tőkeforgalmi szerepét is bele kell foglalni;
3. a kultúrafejlesztés hagyományos céljai mellett a gazdasági versenyképességi, tőkevonzási, profitszerzési célokat is figyelembe kell venni.

A kutatási hipotézist az alábbi lépésekben alapoztuk meg:

1. a kulturális gazdaság meghatározása;
2. a kulturális gazdaság földrajzi elhelyezkedési sajátosságainak elemzése.
3. a kulturális gazdaság helye a városgazdaságban, városfejlesztő szerepének vizsgálata.
4. példák a kulturális gazdaság működésére.

A kulturális gazdaság meghatározása

Már maga a kultúra is sokféle módon felfogott fogalom. Két amerikai szociológus több mint ötven éve a kultúrafogalomnak 160-nál is több meghatározását adta. Lucchini szerint „a kultúra az ismeretek, a gyakorlat, a szabályok, a normák, stratégiák, értékek, mítoszok összessége”. A *Magyar Nagylexikon* meghatározása szerint „a kultúra azon képességek (anyagi, viselkedésbeli, szellemi) teljesítmények, társadalmi intézmények stb. összessége, melyek megkülönböztetik az embert az állatvilágtól, és amelyek révén a történelem folyamán természeti állapotából kiemelkedett”. A szócikk ezután részletesen ismertet különböző filozófiai, társadalomelméleti felfogásokat, az ókori római bölcselőkétől napjainkig, bár a kultúra szociológiai vagy gazdasági értelmezése így sem kerül elő. Annyit leszögezhetünk, hogy vizsgálataink során mind az egyén, mind az intézmények kulturális tevékenységének gazdasági aspektusait szemügyre vesszük, és kultúrán nemcsak a szellemi teljesítményeket (a magaskultúrát), hanem a mindennapi magatartásban, viselkedésben megjelenő fogyasztási kultúrát is értjük.

Kultúra – gazdaságtan

Mint minden új jelenségnek, a kulturális gazdaságnak is hosszú az előtörténete. Új jelenségről a gazdasági életben, a társadalmi fejlődésben, az urbanizációban akkor beszélünk, ha egy jelenség tömegessé, szabályszerűvé válik. A jelenség egyes elemei azonban ekkor már régen ismertek, előfordulnak, csak nem ismerjük fel időben, hogy ezek az új folyamatok építőkövei vagy a jelen folyamatok devianciái. A *városföldrajz* például a kulturális szerepeket hagyományosan besorolja a városi funkciók közé, s már régen vizsgálja a vonzáskörzetekre gyakorolt hatását. E funkciók közül a közszolgáltatások kaptak nagyobb szerepet (főleg az oktatási vonzáskörzetek) és nem gazdasági tényezőként figyelték meg azokat. A kulturális gazdaságtannak is több évtizedes a

múltja (érthetően az USA-ban alakult ki az 1960-as években), de az 1970-es évektől hazánkban is folynak az egyes kulturális ágazatok közgazdasági elemzésén alapuló kutatások.

A kulturális gazdaságtan első, klasszikusnak számító munkája Baumol és Bowen *Performing Arts: The Economic Dilemma* című, 1966-ban kiadott könyve. Művelőinek nemzetközi szervezete 1973-ban jött létre (*Association for Cultural Economics*). Az 1960-as évek második felétől kezdődően elterjedten alkalmazzák a közgazdászok saját elemzési technikáikat a gazdaság hagyományos területeitől távol eső témakörök kutatására – például az oktatás, a család, az érzelmelek, a bűnözés, a szexuális viselkedés és a kultúra haszonelvű vizsgálatára. E szemlélet csaknem negyven év után sem általános, hiszen a kultúra nem szabványos közgazdasági jelenség, magyarázata multidiszciplináris feladat, amelynek során a közgazdaság-tudománynak is alkalmazkodnia kell sajátos tárgyához.

A kulturális gazdaság összefüggéseinek elemzését illetően Magyarországon is felmutathatók a fontos szakmai teljesítmények (Kultúra-gazdaságtani tanulmányok, 2000), az 1970-es, 1980-as évekből főleg Koncz Gábor művelődés-gazdaságtani kutatásai. A jelen kultúra-gazdaságtani viták főleg a támogatást nyújtó állam nem piaci beavatkozásainak technikájáról, mértékéről, következményeiről szólnak, s csak mostanában jelenik meg először a kultúra mint fontos makrogazdasági jelenség. A hazai statisztikai felmérések a kulturális termékiparról kevés tájékoztatást adnak, a kulturális szolgáltatások gazdasági súlya jobban mérhető.

Az 1990-es évek végén a kultúra részesedése a GDP felhasználásából valamivel 3% felett járt, az évtized során enyhén csökkenő. Alaposan átalakult a finanszírozás szerkezete. Az évtized közepére kialakult egy olyan többszektörű kulturális intézményrendszer, amelyben, a piacgazdasághoz illően, a kultúra piaci része dominál. 1998-ban a kulturális ráfordítások 70%-a ár- és díjbevétel volt (beleértve a klasszikusan a költségvetésből gazdálkodó intézmények, például a múzeumok bevételeit is), 17%-a állami (költségvetési) támogatás, 13%-a pedig különböző nonprofit szervezetek, alapítványok, egyesületek, közhasznú társaságok teljesítményértéke (jelentős részben a nagy közalapítványoké, amelyek szintén részesednek a költségvetésből).

A háztartások kultúrára fordított kiadásai 1998-ban meghaladták a 80 milliárd forintot, ám ez reálértéken 17%-kal elmaradt az 1989. évi kiadásoktól. A lakosság összes nettó kiadásán belül a kultúrára fordított kiadások egy főre jutó részaránya (1989 és 1998 között) 2,5%-ról 2,6%-ra nőtt – ez azonban főleg a tv-előfizetési díj emelkedésének tudható be (tehát egy mással nem helyettesíthető kényszerfogyasztásnak). Az újságokra, a heti és havi folyóiratokra, valamint a színházjegyekre fordított összegek aránya változatlan maradt, míg egyértelműen csökkent a filmekre és a szépirodalmi könyvekre jutó kiadások hányada.

Szolgáltatás és termékipar

A kulturális gazdaság egyik részét felfogásunk szerint a hagyományos kulturális szolgáltatások köre teszi ki (az oktatástól a közművelődésen, művészeti szolgáltatásokon át a turizmusig). Ezek gazdasági jelentősége a fejlett országokban alaposan megnőtt (sok embert foglalkoztatnak, jelentős tőkebefektetéseket vonzanak stb.), piaci jellege erősödött, kulturális tartalma markánsabb lett.

A kulturális gazdaság másik része a kulturális termékipar. Ez az ipar olyan termékeket állít elő, amelyek szimbolikus, kulturális értéke nagyobb, mint hasznosságuk. Ez sem éppen újdonság: ékszert, díszítő célú ruházatot már évezredek óta készítenek. Viszont újdonság: a kulturális termékipar gyors fejlődése és kitüntetett szerepe a nagyvárosi gazdaság dinamizálásában.

SZABADIDŐS TEVÉKENYSÉGEK VÉGÉZE A KÖZÉP- VAGY FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK KÖRÉBEN A KÜLÖNBÖZŐ NÉPESSÉGSZÁMÚ TELEPÜLÉSEKEN (A TEVÉKENYSÉGET RENDSZERESEN VÉGZŐK ARÁNYA)				
Tevékenység	budapesti	20 ezer főnél nagyobb településen élő	20 ezer főnél kisebb településen élő	index (20 ezer fő alatti/budapesti)
<i>Hagyományos kulturális tevékenységek</i>				
regényolvasás	56	42	36	0,65
szakirodalom-olvasás	50	52	47	0,94
színházba járás	16	12	6	0,40
múzeum, kiállítás látogatása	16	9	8	0,50
hangverseny	7	4	2	0,26
<i>Modern kulturális tevékenységek</i>				
CD-/kazettahallgatás	71	68	67	0,95
számítógépezés	48	51	46	0,95
moziba járás	26	18	16	0,62
videóklónzés	15	21	18	1,17
könnyűzenei koncert látogatása	6	6	5	0,80
<i>Nem kulturális szabadidős tevékenységek</i>				
kirakatnézegetés, vásárlás	64	72	60	0,94
barátokkal összejövetel	63	61	61	0,96
kertészkedés	56	61	73	1,32
sportolás	40	38	34	0,86
barkácsolás	36	43	52	1,43
játék, kártya	30	36	36	1,21
autószerelés	22	32	35	1,61
kézimunkázás	18	19	20	1,12
sportrendezvények látogatása	8	15	20	2,41
horgászás	4	7	11	2,60

Forrás: A városok kulturális gazdasága c. kötet. Hunyadi Zsuzsa tanulmánya.

Bizalom

A kulturális javak fogyasztásának adott a közgazdasági és szociológiai magyarázata. Általában megállapítható, hogy a gazdaság működését elemző elméletekben egyre nagyobb figyelem fordul a gazdaságon kívüli emberi tulajdonságokra: a *bizalomra*, amelyet az informatikai üzleti világ (amelyben nem vagy alig jut idő az üzleti partner ellenőrzésére) ismét felértékelte, vagy a *hiúságra*, amely a divatjóságok fogyasztását, a szimbolikus fogyasztást mozgatja. A fejlett országok háztartásai nagy részében egyre több a (családfenntartás és megtakarítások költségei feletti) szabadon elköltethető jövedelem, ezért a szimbolikus fogyasztás egyre jobban elterjedhet. Mivel a divatjóságok kicserélődése gyors, tömeges fogyasztásuk a tervezésben, gyártásban, forgalmazásban gazdasági szektorokat éltet.

Hiúság és divat

A hiúság különösen erős a nyugati kultúrában. Ez individualizmusából, a személyes siker fontosságából ered. Kifejeződik a külső megjelenésben és a személyes célok, a sikeres teljesítmény elérésében. A fő cél egy kívánatosnak tartott társadalmi státusz megszerzése. Ennek különböző eszközei vannak – a tanulás, kulturálódás, de az adott társadalmi státushoz tartozó javak megszerzése is. Korábban a státuszjóságok – a királyi jogar, a hatlovas hintó vagy a néhány évtized előtt Magyarországon a lefüggönyözött fekete Volga gépkocsi – kivételezett személyekhez tartoztak. Napjainkban a tömegtermelés és a demokrácia korában a státuszjávakhoz elvben mindenki hozzájuthat. Ezeket főleg a divatipar állítja elő. „A divat egyszerre fejezi ki a *konformitást* és a *különbözni vágyást*. Hiszen a divat nem lenne divat, ha nem lenne a közösség (a már divatos és a divat után vágyakozó emberek) által szentesítve, ugyanakkor lényeges az is, hogy a divat alkalmas az individuális törekvések, a különbözni vágyás, a hiúság kielégítésére” (Hámori B.).

A divat követése nem csak a hiúságot legyezgető szeszély. A társadalmi státus külsődleges jelzése gyakran kelt bizalmat, segíti a társadalmi emelkedést. A divatjavaknak a fő tulajdonsága nem használati értékükben rejlik, hanem abban, hogy társadalmi értékek, viszonyok hordozói. Ebből következően a divattárgyak közül azoknak a legnagyobb jelentősége, amelyek a legvilágosabban szimbolizálják a társadalomban elfoglalt helyünket.

A divat elitjelző funkcióját nehéz megőrizni – ha egy divatjósághoz sokan hozzájuthatnak, elveszti társadalmi státuszjelző szerepét. Ennek kivédését szolgálja a divatjóság különösen magas, ún. presztízsára, és gyors változása (rövid termékciklusa), ha egy termék általánosan elterjed, megszűnik divatossá lenni, sőt birtoklása inkább rossz ízlésre vall.

Nehéz meghatározni a kulturális gazdasághoz tartozó szolgáltatásokat és iparágakat. Sok a határeset: a kulturális szolgáltatások egy része eleve a piaci szférában jött létre (az újságkiadás), más része részben piaci jellegű vagy piacosodó (mint például a felsőoktatás), ám a nem piaci jellegű közszolgáltatásoknak (közoktatásnak, honvédelemnek) is gyakran jelentős a foglalkoztatási vagy beruházási vonzata. A kulturális iparitermék-előállításban a nagy divatházak egyedi tervezésű modelljei, ékszerek, luxusruházat, különleges lakberendezési tárgyak stb. kétségkívül kulturális fogyasztási cikkek, ám nehéz ezeket a rendelkezésre álló statisztikai adatokban elhatárolni a tömegfogyasztási cikkektől. Ezért a kulturális gazdaság foglalkoztatási és pénzforgalmi súlyáról is csak becsléseink lehetnek.

A kulturális gazdaság „szárnyalása” a posztfordista gazdaság és a globális városverseny jellegzetes eredménye. A nagyvárosi gazdasági klaszterek eddig kevésbé vizsgált sajátos eleme. Részbe a negyedszázada formálódó tudástársadalomnak, ám két vonatkozásban alaposan különbözik a tudásalapú vagy a csúcstechnológiai ipartól: a) nem írható le kielégítő módon a piacgazdaság hagyományos fogalmaival; b) viszonylag munkaintenzív, és mivel a változatosság ez esetben nemcsak gyönyörködtet, hanem piacszervező erő is, tág teret biztosít a kis- és középvállalatoknak is.

A kulturális gazdaság földrajza

A kulturális gazdaság erősen helyfüggő. Nincsenek olyan települési kötöttségei – nyersanyag, bőséges munkaerőforrás, szállítási útvonalak –, mint a fordista (tömegtermelő) iparnak, mégsem rugalmas településű. Fehérneműt bárhol elő lehet állítani, kulturális terméket csak kevés helyen. Az ezredforduló évtizedeiben a dinamikus gazdasági ágak (magas szintű üzleti szolgáltatások, transznacionális gazdasági döntésközpontok, a kulturális gazdaság stb.) erős nagyvárosi koncentrációját tapasztalhatjuk. Általánosságban állítható, hogy a globális versenynek erősen kitett vállalatok az interaktív tanulás érdekében agglomerálódnak, nagyvárosokba tömörülnek, kihasználva az üzleti szolgáltatások sűrűségét, a munkaerőforrás széles választékát.

Települési sajátosság

A kulturális gazdaság három települési sajátossággal rendelkezik:

1. A kultúra – főleg az ún. magas-, az intézményekbe szerveződő kultúra – kialakulása már az ókor óta elsősorban városi jellegű, erősen helyfüggő. Formái, elterjedtsége, helyi „piaca” hosszú idő alatt alakul ki, s csak lassan módosul. A kulturális gazdaság nagymértékben táplálkozik a helyi városi hagyományokból, amint erre több várostörténeti rámutat.

2. E helyfüggésből is következik, hogy a kulturális gazdaság egyedi, nehezen másolható jegyekkel is rendelkezik. A globalizáció hatása a kulturális gazdaságra kettős. Egyrészt megkönnyíti erős városi központok világméretű befolyását, esetenként uralmát, mint például Los Angeles Hollywoodét a filmgyártásban, s főleg a nemzetközi filmforgalmazásban. Ez számos hely kulturális gazdaságát fenyegeti, visszaszorítja. Másfelől – a globális kommunikációnak köszönhetően – olyan helyi kultúrák is ismertté és keresetté válhatnak, amelyek korábban a nemzetközi kultúra fő áramlatain kívül rekedtek, csak lokális jelentőségük volt.

3. A kulturális gazdaság fontos szerepet tölt be a városok versenyképességének alakításában. Egyrészt a városok hagyományaiban gyökerezve egyedi termékeket állít elő, másrészt a gazdag kulturális környezet vonzza a dinamikus tudásgazdaságot működtető, magasan kvalifikált munkaerőt. A kulturális gazdaság egyfelől fontos része a városi gazdaságnak, másfelől más, fejlett gazdasági ágakat is vonz.

Nagyváros, kisváros

A kulturális gazdaság nem mindegyik ágára jellemző a nagyvárosi koncentráció, többek között azért, mert e tevékenységekben nagy a kis- és közepes vállalatok szerepe és a hagyományok jelentősége. A hagyományos, kiváló minőségű, egyedi termékeket előállító, korszerű piacszerzésű kézműipar sikerrel beépülhet a globalizált kulturális gazdaságba. A helyi hagyományok, ünnepek, néprajzi látványosságok a turizmust élénkítik. Ennek nyomán újjáéledhetnek az ipari tömegtermelés időszakában lecsúszó, pangó, többnyire kisvárosi régiók. Ilyen a „harmadik Itália” sokat emlegetett vagy a dán játék- és bútortermelés ritkán idézett esete.

A kulturális gazdaság piaci szektorára jellemző *helyspecifikus* jellege (azaz vállalatai a földrajzi telephely sajátosságait versenyképesség-erősítő elemként használják fel) és erős *imázsépítése* (hiszen termékeit nem használati tulajdonságai alapján értékesíti). Az említett kisvárosi, kistérségi sikerek ellenére, a kulturális gazdaság széles választéka, a tudásalapú iparral, felsőszintű üzleti szolgáltatásokkal kialakított gazdasági klaszterek csak nagyvárosi régiókban jöhetnek létre. Ez egyrészt a magas kultúrát szolgáltató intézmények (operaház, filharmonikus zenekar, képzőművészeti múzeum, kiállítóterem) nagy fogyasztósűrűség-igényével magyarázható. A másik ok a kulturális termékipar technológiai-szervezeti sajátossága. Scott öt jellemzőt sorol fel. Ezek: (1) Viszonylag magas munkaerőigény (az automatizálás korlátozott lehetősége), amelyet gyakran egészít ki rugalmas számítógép-technológia alkalmazása. (2) A termelést kis- és középvállalatok sűrű, egymásra támaszkodó, kölcsönösen függő (interdependens) hálózata szervezi – bár az erősen integrált nagyvállalatok (például az újságkiadásban) is jelen vannak. (3) A nagy és sokszínű munkaerőigény elő-

A VÁROSOK FONTOSABB KULTURÁLIS VONZERŐCSOPORTJAINAK ÉVES MUTATÓI, 2000–2002

Vonzerőcsoport	Látogatószám (fő)	Önkormányzati támogatás (ezer forint)	Saját bevétel (ezer forint)
Várak, kastélyok, kúriák	50 128	25 718	2 000
Múzeumok, kiállítási helyszínek	23 594	16 063	26 000
Művelődési házak, könyvtárak, kulturális központok és színházak	22 802	58 246	64 671
Borral kapcsolatos események	12 889	500	3 000
Templomok és egyéb műemléki védettségű épületek	12 582	3 999	2 690
Kulturális rendezvények	10 062	11 758	94 038

Forrás: A városok kulturális gazdasága c. kötet. Michalkó Gábor és Rátz Tamara tanulmánya.

nyösebben elégíthető ki (mind a foglalkoztató, mind a foglalkoztatottak szempontjából), ha a helyi termelési komplexum nagy és növekvő. (4) A kulturális termékiparágak egész sora a kölcsönös tanuláson, a kulturális szinergián, a kreativitáson alapul. A kreativitás nem magányos zenik sajátja, hanem a helyi gazdaság különböző szereplőinek kölcsönhatásai formálják. (5) Az agglomerálódás az üzleti, információ-szerzési, intézményi háttér megszervezéséhez, a vállalatok közötti együttműködés és bizalom kialakulásához is előnyös. Valamennyi jellemző a nagyvárosi település előnyeit erősíti.

A kulturális gazdaság helyfüggőségének van azután egy sajátos vonása: a helyi esztétika tükröződése a kulturális termékekben és a fogyasztó elképzeléseiben. Molotch írja, hogy a helyi esztétika – ahogyan a helyi lakosok rajzolnak, terveznek, öltöznek, építkeznek stb. – nagyban befolyásolja, hogy a gazdaság mit termel, és mit értékesít. A szélesen értelmezett helyi esztétizmus éppen olyan fontos eleme az üzleti kultúrának, mint a menedzseri stílus, a munkaerőkölcsönös vagy a kreativitás.

A helyeknek (városoknak, régióknak) van olyan földrajzi tőkéje, ami a terméket a származási hely miatt teszi vonzóvá. A hírekben, irodalomban, a vizuális kultúrában gyakran szereplő városokról – Párizsról, Londonról, New Yorkról – a világ minden részén élő embereknek lehet esztétikai képe, s ha ez kedvező, keresik az onnan származó termékeket. A svájci órák valóban jó minőségűek, ám áruk túlzottan magas, mégis vásárlóra találnak, mert a vevő az órák mögé elképzelem a nagyon szorgalmas, nagyon megbízható svájci órásmestert. A helyi nemzeti piacokon is sok a helyhez kötött termékmárka, a tokaji bortól a brüsszeli csipkéig (melyek több országban is ismertek), vagy a kalocsai paprika és a soproni sör. Éppen a globalizált világ nagy formáinak homogenizálódása miatt egyre nagyobb a helyi különbözőségek értéke. [...].

CSIKÓS-NAGY BÉLA

MARX SZEREPE ÉS HATÁSA A KÖZGAZDASÁGI GONDOLKODÁSBAN

„Marx a 18. században uralkodó és a 21. századra is kisugárzó természetbölcseleti eszmeáramlat zárt világához tartozott. Mint tudós, a klasszikus közgazdaságtan jeles képviselője. De mint forradalmár, átlépte a nyugati kultúrövezet határait. A világ számára kívánt megfogalmazni téziseket. Ugyanakkor egyetlen olyan elemet sem ragadott meg, amely napjaink számára releváns ismereteket ad. De talán, ami a marxizmus megítélésében a legfontosabbnak tűnik, az a kommunizmus elérhetőségéről alkotott irreális kép. Végül is Marx azoknak az utópista szocialistáknak táborához tartozott, akiket oly hevesen ostromolt” – írta Csikós-Nagy Béla, szerkesztőségünk-höz eljuttatott utolsó tanulmánya összegzéseként. Ebben kísérletet tett arra, hogy Marx közgazdaságtanban betöltött szerepéről közreadja nézeteit. Az idén elhunyt akadémikus előtt tisztelgünk írása közzétételével.

Természetjogi iskola és gazdasági logika

A természetjogi (észjogi) iskola az az irányzat, amely az ember természetéből, természetes állapotából vezeti le az emberi jogokat. A szabadságjogok kifejtésével ez az iskola vált a gazdasági liberalizmus kiindulópontjává. Tantételeire vezethetők vissza a gazdasági élet automatikus mozgatóerejét önmagában viselő természetének felismerése, amely gyümölcseit Adam Smith tudományalapító munkájában aratta.

A természetjogi iskolának a szerződésekről szóló elmélete vezette Adam Smitht az egyéni és a társadalmi érdek összhangjának felismerésére. Eszerint a szerződések az egyének szabad akaratából származó viszonylatok, kölcsönös megállapodások, amelyeket az emberek saját érdekükben kötnek. Az egyének önértékéből társadalmi eredmények adódnak, amelyek az összesség javára szolgálnak, mert a gazdasági élet kibontakozásához vezetnek.

A természetjogi iskola nyomán a természetbeni és nem az állam által előidézett folyamatok tiszteltben tartása váltak a gazdasági logika alapjává. A gazdasági liberalizmus egy lépéssel még tovább is ment, amikor azt a meggyőződést táplálta, hogy az automatizmusok működése szolgálja leginkább a közérdeket.

A természetbölcseleti eszmeáramlat és vele együtt a természetjogi iskola tantételei már rég feledésbe mentek, amikor a gazdasági liberalizmus változatlanul tovább élt számos, a közgazdaságtant művelő kutató gondolatvilágában. Különös helyzet adódott. A liberalizmus a természetjogi iskola tantételei alapján töltötte be a neki tulajdonított racionális funkciót. Ez egyaránt feltételezte az önértéket mint hajtóerőt és a versenyt mint szabályozót. Éppen a verseny kényszerítette az önértéket a köz szolgálatára.

A társadalmi-gazdasági fejlődés menetében a liberalizmusnak meg kellett alkudnia azzal, hogy az állami beavatkozás nem mellőzhető. Bele kellett nyugodnia a szociálpolitika fejlődésébe, továbbá abba is, hogy az állam bizonyos gazdasági feladatokat (pl. vasutak) átvesz és válságok idején segítségére siet a gazdaság veszélyeztetett ágazatainak.

Kiéleződtek az ellentmondások egyfelől a liberalizmusra épülő gazdasági logika, másfelől a tényleges gazdasági rend között. Nem mindenki ismerte fel, hogy amikor erőteljesen korlátozódik a verseny, akkor egyben gyengül a liberalizmus racionális tartalma. Olyan helyzet adódik, ahol a társadalmi érdekek egyeztetett önérték helyett az önös érdek számára nyitnak kaput.

A klasszikus közgazdaságtan: Adam Smith és Karl Marx

A közgazdaságtan megalkotói ezt a tudományt a tőkés termelés gazdaságtanaként építették fel. Adam Smith és David Ricardo egyaránt a termelés oldaláról vizsgálták a gazdasági folyamatokat, és feltárták az egyenlő munkamennyiségek cseréjének törvényszerűségét, amely szabályozza a társadalmi termelést, és amelynek működése révén egyfelől a szükségletek hatnak a termelésre, másfelől a termelés alkalmazkodik a szükségletekhez. Ebben fejeződik ki az érték-törvény mint a tőkés árutertermelés alaptörvénye. Ezen mit sem változtat, hogy a piaci árucsere áron bonyolódik. A piac közreműködői a kereslet-kínálat összhangját áralku révén teremtik meg. Az ár itt úgy jelenik meg, mint az érték pénzformája.

A magántulajdon rendszerében működő tőkés termelési mód az egyszerű árutertermelésből nőtt ki. Az egyszerű árutertermelésben a dolgozó saját földjén a rendelkezésére álló

(esetleg saját maga által gyártott) termelési eszközökkel termeli az árut, hogy azután azt a piacon értékesítse. Ennek az árát az előállításra fordított munka mennyisége szabályozza. Itt az ár a munkaérték pénzformája, az értéknek pedig $c + v + m$ a képlete.

A „c” a dolgozónak termelési eszközökben rendelkezésre álló tőkéje. Ezt már korábban elő kellett állítania, hogy meg tudja termelni a piaci eladásra szánt árut. A „v” az új terméknek az a része, amit a dolgozó munkája fejében a maga számára használ fel, és munkabérként számol el. Az „m” az új értéknek az a része, ami központi alapokba kerül. Ez az értéktöbblet, ami közcélakat szolgál, hiszen vannak közösségi szükségletek, amelyeknek finanszírozásáról gondoskodni kell.

Adam Smith utal azokra a formaváltozásokra, amelyek akkor következnek be, amikor végbemegy az átalakulás az egyszerű árutermelésből a tőkés árutermelési módra. Az egyszerű árutermelésben adódó érték képletében az „m” részekre bomlik. Ennek kell fedeznie az adó formájában elvont érték rész mellett azokat a költségeket, amelyek a földhasználat miatt földjára adék, a tőkehasználat miatt tőkeamat, illetőleg a vállalkozói tevékenység függvényében profit formájában jelennek meg.

Felmerül tehát a kérdés, hogy amikor az „m” elemeire bomlik, miképpen tekinthető az érték a termékbe fektetett munkamennyiség kifejezőjének. Adam Smith szerint: mind a profit, mind a földjára adék sajátos megjelenési formája a munkának. Következésképpen a termékek előállítására fordított munkamennyiség és annak ára nem azonos a termelésben közreműködő munkások teljesítményével és az arra kifizetett bérköltséggel. A termék három értékeleme: a tőkeérték, a földérték és a bérérték együttesen jelenítik meg az érték formájában a termék előállítására fordított teljes munkamennyiséget.

Ebből vezeti le Adam Smith a természetes árat és különbözteti azt meg a termék piaci áráról. Az áru természetes ára az a ráfordítás, amely valamely társadalomban az ott kialakult feltételek mellett szokásos vagy átlagos földjára adék, profit és munkabér összegezeként kapunk. A természetes árat a piac akkor honorálja, ha a termelő (termelők) a társadalmi elvárásnak megfelelő mennyiségben viszik az árut a piacra. Ha a piacra vitt mennyiség ennél több, akkor a piaci ár annak természetes ára alá csökken, ha a piacra vitt mennyiség ennél kevesebb, az ár a természetes ár fölé emelkedik. A piaci árnak a természetes ár a centruma, amely hosszú távon szabályozza a társadalmi termelőszerkezet mozgástörvényeit. Így válik a munkaérték a tőkés termelési módon szervezett társadalom számára a termelőerők fejlődésének általános szabályozójává.

Karl Marx nemcsak magáévá tette a munkaérték-elméletet, de a klasszikus ismeretanyagot továbbfejlesztette. Nála ismerhettük meg a tőkés termelés körfolyamatát; ugyanígy

a tőkefelhalmozódás elméletét. Ennek jelentőségét az adta, hogy a 18. és a 19. században a közgazdasági gondolkodásban a statikus szemlélet uralkodott. Marx a kapitalizmus dinamikájának megragadásával tárt fel fontos ismereteket.

A tőkés termelési mód az ipari forradalmakra támaszkodva növekedési pályára állította a gazdaságot. A piaci mechanizmus nemcsak ösztönzően hatott az alkotó emberi munkára, de alapjában véve jó szelektálónak is bizonyult.

Marx vélekedése szerint a termelőerők fejlődésével kiéleződnek az ellentmondások a gazdasági alap (tulajdon) és a gazdasági felépítmény között. Marx a *Kommunista kiáltványban* fejtette ki a tőkés termelési módot követő fejlődési szakaszokat. Ezek: a szocializmus, ahol a javak elosztását – miután azok még csak szűkösen állnak rendelkezésre – a teljesítmény határozza meg, ezt követően pedig a kommunizmus, ahol a javak elosztását – miután a javak bősége az emberiséget felszabadítja a gazdálkodás kényszere alól – a szükségletek határozzák meg.

Marx vélekedése szerint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet az iparilag fejlettebb országokban fog végbemenni és megközelítően azonos időszakban.

A modern közgazdaságtan: fellépés Marx ellen

Marx egyaránt volt a klasszikus közgazdaságtan művelője és forradalmár. 1845-ben Engelsszel együtt írták a kommunista manifesztumot, ami világforradalomra hívta fel a proletariátust. 1864-ben az akkor alapított első Internacionálé feje lett és nem szűnt meg ennek feloszlása után sem a nemzetközi munkásmozgalom szellemi vezére lenni.

Adam Smith és Karl Marx tevékenységét egy egész korszak választotta el egymástól. Adam Smith már rég meghalt (1725–1790), amikor Karl Marx még meg sem született (1818–1883). Ha élt és tevékenykedett volna, számára nem okozott volna különösebb gondot annak bizonyítása, hogy nincs szerves kapcsolat a munkaérték-elmélet és a tőkés kizsákmányolás között. Viszont a közgazdaságtan művelői számára elfogadhatatlan volt a közgazdaságtan és a tőkés kizsákmányolás együttértelmezése. Ennek oltárán egyszerűen „feláldozták” az érték kategóriát és új alapokat határoztak meg a tudomány számára. Így született meg a „modern” közgazdaságtan.

A modern gazdaságelmélet kulcskérdése a határelemzés. A modern közgazdaságtant a neoklasszikus iskola tanítására, a határhaszon-elmélet ismeretanyagára kell alapozni. Eszerint a modern közgazdaságtanban a munkaérték helyett a határhaszon, a termelés indukálta szerkezet szabályozás helyett a fogyasztói szuverenitás vált a tudomány ismeretanyagának alapjává.

A gazdasági körforgást természetesen értelmezhetjük a fogyasztó nézőpontjából is. Mi több, ha komolyan vesszük, hogy a termelés célja – végső soron – a lakosság szükségle-

teinek kielégítése, akkor ez a kiindulás mindenképpen indokolt lehet. De aki a fogyasztói magatartásból akarja megmagyarázni az árviszonyokat, annak fel kell tételeznie az áruvilágon belüli teljes helyettesíthetőséget.

A fogyasztói szuverenitáson alapuló árelméleti fejtegetések összegezéséeként három lényeges megállapítás tehető:

1. A gazdasági optimumot jelző ár háttérében meghúzódó hipotézisek nem igazolhatók. Ez az elmélet axiómák terméke. Már csak ezért is alkalmatlan, hogy a munkaérték helyébe lépjen.

2. A gazdasági optimumot jelző ár egy, a mindenkor piaci helyzetre jellemző egyensúly-árat ad. Mint ilyen, a rövid lejáratú piaci ármozgásokról ad magyarázatot. Ennek kapcsán fel sem vetődik az a kérdés, mi lehet a hosszú távú ár-irányzat, amely a rövid lejáratú piaci ármozgások szabályozója. Igaza van Crocenak: „a közgazdaságtan érték nélkül olyan, mint a logika fogalom nélkül, az etika kötelesség nélkül és az esztétika kifejezés nélkül”.

3. A határelemzés természetesen az árelméletben jelentős szerepet játszik. Ezt nemcsak a határhaszon-iskola képviselőinek munkássága alapján ismerhettük meg, hiszen végül is ez a tanítás a Gossen-törvényeken alapul.

Marx és a marxizmus

A különböző ideológiák a nyugati civilizáció termékei. Így a marxizmus is. Mindaz, amit Marx a tőkés termelési mód kritikájaként megfogalmazott és mintegy történelmi távlatba helyezve elemzett, Nyugaton termékeny talajra talált a munkásosztályban. A forradalmi lázadások különösen a fiatalok körében voltak jellemzőek. Marx tanaiból a fiatalok egy csoportja olyan következtetésekre jutott, amellyel Marx sem azonosult.

A nyugati civilizáció keretei közé illesztve a marxizmus nem tudott tért hódítani annak ellenére, hogy a 20. században a két világháború ellenére a termelőerők fejlődése erőteljesebb ütemet vett.

A marxizmus különös módon Keleten vált a politikaformálás egyik alapjává. Amikor a világ valamelyik táján szocialista forradalmat hirdettek meg és hajtottak végre, akkor ehhez az ideológiai alapot Marx nyújtotta. Ez így történt annak ellenére, hogy a szocialista fordulatokra a gazdasági fejlődésben elmaradt országokban került sor. Marx úgy vélte, hogy a szocialista forradalom az iparilag legfejlettebb országokban és szinte egyidejűleg megy majd végbe, mégpedig a fejlettségüknek olyan szintjén, amikor a gazdálkodási kényszer belátható időn belül megszüntethető és a társadalom anyagi javakkal való elosztásánál a szükséglet teljes kielégítését lehet szervezőelvként érvényesíteni. Erről természetesen Keleten szó sem lehetett.

A keleti országokban végrehajtott szocialista forradalom igazából csak a tulajdonviszonyok gyökeres átalakulását

hozta azzal, hogy a mezőgazdaságban a szövetkezet, a gazdaság többi ágazatában az állami tulajdon vált a tulajdon fő formájává. A létrejött alakulat pedig államkapitalista formációként fogható fel, amelynek mechanizmusa fő vonásaiban azzal a rendszerrel mutat rokon vonásokat, amit a piacgazdasággal rendelkező országok háborús kötött gazdálkodásként rendkívüli viszonyok között alkalmaznak. A marxizmusnak való elkötelezettség ugyanakkor az államkapitalista formációt összekapcsolta a társadalmi juttatások széleskörűen kiépített rendszerével. Az egyenlőség ezért az egyenlőség formáját öltötte.

Ez a társadalmi-gazdasági berendezkedés országokként eltérő formákat öltött. Lenin, Mao és Ho Si Minh a maguk céljaihoz igazították a marxizmust és felhasználták arra, hogy szembeszegüljenek a nyugati hatalmakkal, hangsúlyozzák országaik nemzeti identitását és autonómiáját a Nyugattal szemben.

Zárógondolatok

1. A klasszikus közgazdászok úgy tekintették a megújítható természeti erőforrásokat, mint korlátlanul és ingyen az emberiség rendelkezésére álló, a gazdaságnövekedést szolgáló tényezőket. Igaz ugyan, hogy az ipari centrumokban már akkor jelentkeztek környezeti ártalmak. Úgy vélték azonban, hogy ezekkel úgy kell számolni, mint amelyek a gazdaságnövekedés elkerülhetetlen velejárói. Az a lehetőség fel sem merült, hogy az ember az ipari forradalmak révén elpusztíthatja életfeltételeit. Ezzel szemben az ezredfordulón ez reális közelségbe került.

2. A klasszikus közgazdászok összhangban lévőknek tartották a termelőerők fejlődését a népességszaporodással. Uralkodónak számított az a nézet, mely szerint a gazdaságnövekedés a teljes foglalkoztatottság mellett megy végbe. A fejlődés elvezet a jóléti államhoz, majd a bőség társadalmához. A népességrobbanást a 20. század hozta magával. Az egészségügyi szolgálat egyre kiterjedtebb körű ellátása a gazdaságilag elmaradott országokban teremtett gyors népességszaporulatot. Közülük nem egy övezetben a természeti adottságok nem is kedveznek a termelőerők fejlődésének. Kiéleződtek a gazdag-szegény társadalom elmentmondásai.

Ez a két változás néhány más tényezővel együtt új problémákat hozott felszínre. Gondoljunk az informatikára és a tőkepiac globalizálódására. Mindez a multikulturális világtársadalom talaján jelentkezik. Könnyű belátni, csak zsákutcába vezetnek a Marx korára jellemző viszonyok nyomvonalán haladó gondolatfűzések. Mindez persze semmit sem változtat Marx személyiségén, aki a maga korában tudományos tevékenységével a legjobbak közé tartozott. Csak éppen napjaink sorsfordulókkal terhes világában a helyükre kell tudnunk rakni a dolgokat.

SZÉPVÖLGYI JÁNOS

A VEGYIPAR JELENE ÉS JÖVŐJE

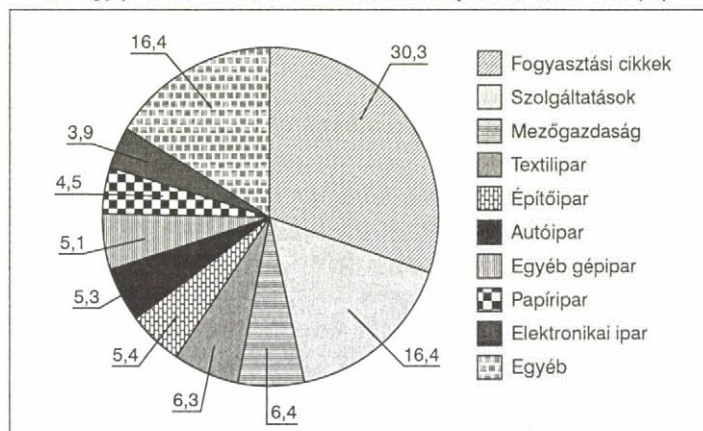
A „Magyarország az ezredfordulón (Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián)” című sorozatban a közeljövőben jelenik meg „A vegyipar stratégiai kérdései” című tanulmánykötet. A mű a vegyiparral kapcsolatos három, kiemelt fontosságú témakörben (a vegyipar és a gazdaság kapcsolata, a vegyipar környezetvédelmi kérdései, valamint a vegyipari kutatás és fejlesztés) a jelenlegi hazai helyzet (és ahol ez szükséges és indokolt, a nemzetközi vonatkozások) áttekintése alapján általános jellegzetességeket és irányokat mutat be, és felvázolja az ezekből következő feladatokat. Bevallott célja, hogy hozzájáruljon az iparágat érintő műszaki és gazdasági döntések előkészítéséhez, továbbá a vegyiparról a társadalomban kialakult kép javításához. Jelen írásunkban a szerző ezt a tanulmánykötetet kívánja az érdeklődők figyelmébe ajánlani, az abban szereplő néhány fontosabb gondolat és megállapítás bemutatásával. (Vö. Ezredforduló 2003/3. száma.)

A vegyipar világszerte kiemelkedő szerepet játszott a modern gazdaság kialakulásában, az emberiség legkülönbözőbb igényeinek kielégítésében. Termékeit, az üzemanyagokat, a gyógyszereket, a növényvédő szereket, a műtrágyákat, a műanyagokat, a festékeket, a mosószereket, a kozmetikumokat stb. ma már egyetlen társadalom sem nélkülözheti.

A vegyipar manapság is nagymértékben járul hozzá olyan, életünk minőségét alapvetően érintő kérdések megoldásához, mint az energia- és nyersanyagforrások igénybevételének csökkentése, a természeti környezet emberi tevékenységből eredő terhelésének visszaszorítása, Földünk egyre növekvő népességének élelmiszerral való ellátása vagy az átlagéletkor emelkedésével jelentkező egészségügyi feladatok. Emiatt várhatóan a jövőben is megtartja eddigi társadalmi és gazdasági súlyát.

A társadalom jóléte és a vegyipar fejlettsége szoros kölcsönhatásban van. A kapcsolat pozitív visszacsatolású: a gazdasági növekedés együtt jár a vegyipari termékek felhasználásának bővülésével, ez pedig, mind keresleti, mind kínálati oldalról ösztönzően hat a gazdaság fejlődésére.

A vegyipari termékek felhasználása Európában, 2003-ban (%)

Jelentős társadalmi hatásai ellenére a vegyipar általános megítélése ellentmondásos. Az emberek nagy része nincs tisztában azzal, hogy a kémia és a ráépülő vegyipar milyen jótékonyan járul hozzá mindennapi életünkhöz, a szappantól kezdve a műszálakon át a legbonyolultabb gyógyszerekig. Sokan még ma is úgy tekintenek a vegyiparra, mint az egyik legnagyobb környezetszennyezőre. Kétségtelen, hogy a 20. század második felében számos olyan vegyipari terméket kezdtek széles körben alkalmazni, amelyekről később kiderült, hogy károsítják az emberi egészséget és/vagy a természeti környezetet. Nem lehetett előre tudni, hogy a hűtőberendezésekben az ammónia helyettesítésére az 1950-es években bevezetett freonok bontják az ózonpajzsot, ezáltal csökkentik a Föld UV-sugárzás elleni védelmét. A benzinalékként kifejlesztett tetraetil-ólm mérgező hatása is csak utólag vált ismertté.

Napjainkra a helyzet gyökeresen megváltozott: a vegyipari cégek ma már különleges figyelmet fordítanak a környezettudatos működésre, a tevékenységükből, valamint a termékeik felhasználásából származó környezeti hatások minimalizálására.

I. A magyar vegyipar helyzetképe

Privatizáció – termelés

Az 1990-es politikai és gazdasági rendszerváltozást követően, a magyar gazdaság teljesítményéhez hasonlóan, a vegyipar termelése is erősen visszaesett. A mélypontot 1992 jelentette. 1993–1996 között a vegyipar termelése stagnált, majd 1997-ben az ágazat elmozdult a holtpontról. Azóta emelkedő és csökkenő szakaszok váltják egymást, a hazai és a világgazdaság helyzetétől függően.

A vegyipar privatizációja több lépésben zajlott, és 1998 végére gyakorlatilag befejeződött. Az állami tulajdon rész-

aránya 2000-re 9%-ra csökkent. Számottevő állami tulajdon csak a kőolaj-feldolgozásban és a gyógyszeriparban maradt. A külföldi tőke aránya a hazai vegyiparban mintegy 60%. További fontos jellegzetesség, hogy az iparágban működő vállalkozások közel 90%-át a 250 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató kis- és középvállalkozások alkotják.

Az elmúlt tizenöt esztendő gazdasági történései élesen felszínre hozták a magyar vegyipar valamennyi gyengeségét. Fény derült ugyanakkor vegyiparunk alapképességeire, tartalékaira és alkalmazkodóképességére is.

Kőolaj-feldolgozás

A kőolaj-feldolgozás terén világjelenség, hogy a globalizálódás, az éles piaci verseny, valamint a környezetvédelmi előírások szigorodása miatt az iparág jövedelmezősége fokozatosan csökken. Ezt a multinacionális nagyvállalatok első sorban nagyobb nyereséget hozó petrokémiai termékek gyártásával, valamint a vállalatok egyesítésével elért – piacbővítésekkel is kísért – megtakarításokkal ellensúlyozzák.

A hazai kőolaj-finomítás kiemelt kutatási területei közé tartozik a finomítói hidrogénező kapacitások bővítése, a maradékfeldolgozások hatékonyságának növelése, az üveg-házhatású gázok mennyiségének csökkentése, a technológiák fajlagos anyag- és energiafelhasználásának csökkentése, a finomítói és petrokémiai technológiák integrációjának bővítése, továbbá új, alternatív üzemanyagok gyártási technológiáinak kidolgozása.

Műanyagipar

A hazai műanyagipar fejlődési üteme az utóbbi években folyamatosan meghaladta a nemzetgazdaság átlagos növekedését. A következő évtizedre tartósan évi 5% feletti növekedés jósolható.

A hazai műanyag-alapanyaggyártás első sorban nagy tömegben felhasznált polimereket (PE, PP, PVC, PS és PET) állít elő. Korszerű, regionális szinten jelentős gyártókapacitásokkal rendelkezik. A három fő hazai gyártó (TVK Rt., BorsodChem Rt. és Dunastyr Rt.) kialakította középtávú együttműködési stratégiáját. A következő években mind Magyarországon, mind a környező országokban növekedhet a piaci forgalmuk.

A hazai cégek jelentős hányada nemzetközi műanyag-feldolgozó vállalatok tulajdonában van. A hazánkban gyártott műanyag termékek 60%-át belföldön értékesítik, és ez a mennyiségi igények mintegy felét elégíti ki. Az importált műanyag termékek értéke ugyanakkor kétszerese az exportált termékekének. A hazai tulajdonú kis- és középvállalatok jelentős része multinacionális cégek beszállítójaként működik. Fejlődési lehetőségeik kedvezőek, de ezek kiaknázásához állami támogatásra is szükség van.

Gyógyszeripar

A nemzetközi gyógyszeriparban – már középtávon is – az alábbi tendenciák érvényesülnek: az iparág eladásai évenként 5–15%-kal növekednek; folytatódik a vállalatok összevonása; a kutatási-fejlesztési költségek viszonylagosan és tényleges értékben is növekednek; emelkedik a generikumok aránya, és tovább nő a különbség az eredeti és generikus gyógyszerek árai között.

A gyógyszeripar fejlődésének egyik legfontosabb mozgatórugója, hogy a világ országainak túlnyomó többségében emelkednek az egészségügyi ráfordítások. Az egészségügyi költségeken belül a gyógyszerköltségek aránya a fejlett országokban általában 20% alatt van.

A hazai gyógyszeripari vállalatokat az 1990-es évek első felében a következő négy, sokszerű hatás érte: 1. az export átváltása konvertibilis valutára; 2. a teljes importliberalizáció; 3. a privatizáció és 4. a termékszabadság bevezetése. Mindemellett jelentősen változott a hazai szabályozás (1998. évi XXX. törvény a gyógyszerekről), és már az 1990-es évek végén jelentkeztek az EU-csatlakozás iparági hatásai (a szabadalmi rendszer változása, kötelező licenc, a párhuzamos kereskedelem szabályozása stb.).

A teljes importliberalizáció megindította a külföldi termékek térhódítását. A hazai gyógyszeripar 1990-ben még a magyar piac háromnegyedét tudhatta magáénak. Azóta ez az arány fokozatosan csökkent, most egyharmadot tesz ki.

A külső és belső hatások eredményeként a magyar gyógyszeripar tulajdonosi szerkezete, hazai és külföldi piaci helyzete, a vállalatok irányítási rendszere, a kutatás-fejlesztés stratégiája és taktikája alapvetően megváltozott. A hazai gyógyszergyártó cégek működése egyre inkább közelít a nagy multinacionális gyógyszercégek gyakorlatához.

II. Kutatási-fejlesztési kérdések

A korszerű vegyipar az intenzív fejlesztést igénylő gazdasági ágazatok közé tartozik.

A kutatás-fejlesztésre alapozott innováció alapvető célja a vállalat piaci helyzetének javítása. A lehetséges mozgásteret és a szükséges lépéseket alapvetően a cég gazdasági ereje, valamint a külső feltételek alakulása határozza meg. Az innovációs célok a meglévő technológiai és üzleti potenciál kismértékű javításától az alapvetően új technológiák kifejlesztéséig, ezáltal a cég piaci helyzetének ugrásszerű javításáig terjednek. Nyilvánvalóan részben rövidebb távú megfontolásoktól, részben stratégiai szempontoktól függ, hogy adott helyzetben egy-egy vállalat melyik utat választja.

Kőolajipar

A kőolajtermékek minőségének folyamatos fejlesztését első sorban két tényező, a járművek és a tüzelőberendezések

korszerűsödése, ezáltal az energiahordozókkal szembeni igények növekedése, valamint a környezetvédelmi előírások szigorodása motiválja. A minőségjavítás a közlekedési társaságok számára nem csupán kényszer, hanem gyakran a piaci verseny eszköze is.

Műanyagipar

A hazai műanyagipari kutatás-fejlesztés helyzete lényegesen rosszabb az ipar helyzeténél. Ez hosszabb távon kedvezőtlenül befolyásolja a műanyagipar fejlődését is. Az elmúlt években az ipar szerkezete nagymértékben átalakult, egész sor, a fejlesztésben élenjáró vállalat megszűnt, tulajdonost, profilt vagy szemléletet váltott. A multinacionális cégek jelenléte és mozgása szintén jelentősen befolyásolja a műanyag-feldolgozó ipar és a kutatás-fejlesztés helyzetét.

A műanyagokkal kapcsolatos hazai alapkutatások a polimerizációs eljárásokra, a makromolekulák viselkedésére és egyes szerkezet-tulajdonság összefüggések megállapítására irányulnak. Mindegyik területet erősen befolyásolják az ipar igényei és fejlődési irányai. Az alkalmazott kutatások egyik fő mozgatója a termelékenység növelése, amit nagyon gyakran a berendezések fejlesztésével érnek el. Az alkalmazási területek által támasztott igények kielégítéséhez, valamint a berendezések korszerűsítéséhez ugyanakkor az anyagi rendszereket is tökéletesíteni kell; ez utóbbi tevékenység azonban többnyire csak követi a berendezések fejlesztései által megszabott követelményeket és irányokat. Ha a műanyag-feldolgozó ipar nem rendelkezik saját termékekkel, eljárásokkal, nem tud egyedülálló műszaki megoldásokat, nagyobb hozzáadott értéket és termelékenységet felmutatni, piaci pozíciói nagyon meggyengülhetnek.

Gyógyszeripar

A gyógyszeripari innovációnak több sajátos vonása van. A gyógyszeripar az erős hatósági ellenőrzés alatt dolgozó iparágak közé tartozik. Az új termékek bevezetésének szigorú szabályai vannak. Részben ezzel összefüggésben az innovációs folyamat nagyon hosszú, az ötlettől a termék piaci megjelenéséig a legtöbb esetben 10–12 év is eltelik. Emiatt nagyon magasak a fejlesztési költségek: egy új gyógyszer világméretű bevezetésének kutatási-fejlesztési ráfordításai elérhetik a 300–800 millió USD-t is. Nem véletlen, hogy a vegyipari cégek közül a gyógyszergyárak fordítják árbevételük legnagyobb hányadát (11–20%-át) kutatásra és fejlesztésre.

A gyógyszeripari kutatás-fejlesztés jellege alapvetően függ attól, hogy a termékfejlesztés célja egy új hatóanyag gyógyszerre fejlesztése vagy ismert gyógyszerhatóanyag, illetve kisserelt gyógyszertermék gyártása és forgalmazása.

Az új hatóanyagok előállítását és kipróbálását célzó gyógyszeripari kutatás-fejlesztés módszerei az utóbbi idő-

ben gyökeresen megváltoztak. Korábban a vegyészek egyenként állítottak elő új anyagokat, hatásukat *in vitro* és *in vivo* körülmények között biológusok vizsgálták. Ezt a „kisipari” módszert mára felváltotta a „nagyüzemi” módszer.

Az 1980-as évek végéig a hazai gyógyszeripari innováció aktív résztvevői voltak az egyetemi, az akadémiai és a közös vállalati tulajdonú kutatóhelyek. Az ipar ezekkel a tudományos műhelyekkel rendkívül gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki, mind az alap-, mind az alkalmazott kutatásokban. (A 20. század második felében a magyar gyógyszeripar számos eredeti gyógyszert dolgozott ki és hozott forgalomba.) A hazai gazdaságban végbement változások miatt ez a rendszer ma már nem működik. A magyarországi gyógyszeripari kutatási-fejlesztési központok szerződéses kapcsolataiban a klinikai vizsgálatok a meghatározóak. A jelenség valószínű oka, hogy a vállalatoknál kiépült K+F szervezetek maguk használják fel a korlátozott forrásokat. Az egyetemeken és a nemzetközi viszonylatban is nagy súlyú akadémiai kutatóhálózatban dolgozó, sok kiváló kutató „kapacitásának” a jelenleginél jobb kihasználása biztosan növelné a hazai gyógyszeripari kutatások eredményességét.

A magyar gyógyszeripar vállalatai manapság nem gondolhatnak eredeti gyógyszer globális bevezetésére. Hosszabb idő óta azt a gyakorlatot követik, hogy a gyógyszerfejlesztés meghatározott szakaszában multinacionális partnert vonnak be a további munkába. Üzleti szempontból az a legelőnyösebb, ha a potenciális terméket a fejlesztés minél későbbi fázisáig viszik el a hazai cégek. Sokkal nagyobb esélyük van a hazai vállalatoknak generikus készítmények bevezetésére. A magyar gyógyszeripar nemzetközileg jó színvonalú generikus gyártónak számít. Az iparág vezető vállalatai a világ bármely országába tudnak alapanyagot vagy kisserelt készítményt szállítani.

A számítógéppel segített gyógyszertervezés új lehetőségeket biztosít a hazai gyógyszergyáraknak is. A kvantitatív szerkezet-hatás összefüggéseken alapuló, racionális gyógyszertervezést már a számítógépek megjelenése előtt alkalmazták, de csak a megfelelő teljesítményű számítástechnikai eszközök megjelenésével tudott a számítógéppel segített vegyülettervezés elterjedni. E módszer hasonló hatást válthat ki a kémiában, mint az űrtechnika az ipari technikákban.

*

A magyar vegyipar csak akkor őrizheti meg gazdasági súlyát, ha élenjáró újszerű technológiai megoldások létrehozásában, a fogyasztói igényeket messzemenően figyelembe vevő korszerű, nagy használati értékű termékek kidolgozásában. Alap- és alkalmazott kutatásokra egyaránt szükség van ennek eléréséhez. A vegyipar a növekvő követelményeknek csak akkor tud megfelelni, ha a gazdaság és a társadalom más szereplőitől segítséget kap. Ennek egyik legfontosabb előfeltétele, hogy minőségileg javuljon a vegyipar és a társadalom közötti kommunikáció és együttműködés.

TUDOMÁNY- ÉS TECHNOLÓGIAPOLITIKA MAGYARORSZÁGON

Helyzetértékelés és kitorési lehetőségek

A 2003 közepén életre hívott, kabinet jellegű Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium feladata a tudományos kutatást, a technológiafejlesztést és innovációt érintő koncepcionális kérdések véleményezése, a hazai tudomány- és technológiapolitikának a társadalom- és gazdaságpolitikával összehangoltan történő kidolgozása és a vonatkozó döntések előkészítése a kormány számára. A tevékenység ellátásában tanácsadó, véleményező és koordináló jelleggel közreműködik a Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület. A testület elnöke Somlyódy László akadémikus. Alább a tanácsadó testület 2004. évi jelentésének a hazai helyzetet áttekinthető fejezetét és a továbblépést összegző javaslatait tesszük közzé.*

I. Hazai helyzetkép

Áttekintés

1. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a kutatási-fejlesztési tevékenység ráfordításai Magyarországon 1991 és 2003 között 27 milliárd Ft-ról folyamatosan 176 milliárd Ft-ra növekedtek (a növekedés azonban csak látványos, mivel nem korrigált, azonos évre vonatkozó értékekről van szó). A GDP-hez viszonyított arány az 1990-es évek közepéig csökkent (1,09%-ról 0,67%-ra), azt követően 2002-ig emelkedett (1,01%), majd 2003-ban 0,95%-ot tett ki. A források összetétele kedvezőtlen irányban módosult: az állami hozzájárulás 55–60% körül állandósult, míg a vállalati finanszírozás 40%-ról csaknem 30%-ra csökkent, amit a külföldi, elsősorban európai uniós források pótolnak.

2. Uniós összehasonlításban a kép kedvezőtlen: a K+F GDP-re vetített teljes ráfordítása az EU-15-ök átlagos fele körül van, miközben a vállalati hányad annak harmadát sem éri el. Abszolút értelemben a GDP-ből származó különbségek miatt természetesen az elmaradás még nagyobb, és az EU Barcelona–Lisszabon folyamatába történő becsatlakozás módja egyelőre tisztázatlan.

3. A K+F és az innováció intézményi rendszere és a finanszírozás módja állandó és ritkán kiszámítható változásokon ment keresztül, ami rendkívüli mértékben csökkenti a rendszer működésének hatékonyságát.

4. A kutató-fejlesztő helyek túlnyomó része a felsőoktatásban működik (2003-ban több mint 1600 egység). Kedvező tendenciaként talán egyedül a vállalati K+F helyek 1996-tól tartó folyamatos növekedése figyelhető meg. A K+F helyek száma közel megkétszereződött, azonban az itt foglalkoztatottak száma több mint 20%-kal csökkent (az aktív keresők százalékában is negatív a változás, 0,63%-ról 0,59%-ra). A kutatás-fejlesztésen belül a kísérleti fejlesztési tevékenység aránya a korábbihoz képest is tovább mérséklődött (mintegy 40%-ról 35%-ra), ám 2003-ban már nem az alkalmazott kutatások, hanem az alap kutatások javára.

II. Néhány részlet

Kutatás és felsőoktatás

1. Az elmúlt tizenöt évben jelentős változások történtek a K+F területén. E változásokat nem annyira a tudatos szakpolitikai törekvés és döntés, mint inkább az esetlegesség jellemezte. A rendszerváltást követően nyilvánvaló volt, hogy az ország akkori gazdasági fejlettségéhez és geopolitikai pozíciójához képest a kutatás intézményhálózata és kutatói-fejlesztői létszáma túlzott. Különböző forgatókönyvek és modellek készültek. A gazdaságpolitika akkori irányítói úgy gondolták, hogy a piac majd eldönti, milyen kutatásra és innovációra van szükség. Azaz, az állami beavatkozást le kell építeni és a technológiapolitika elsődleges feladata – a máshol bevált eszközök alkalmazásán keresztül – a vállalkozások ösztönzése. A kialakuló új ipar nem a kutatásintenzív területeken kereste a kitorési pontokat (néhány ellenpélda a gyógyszeriparban, az elektronikában, a mezőgazdaságban az általános trendet nem változtatta meg). Így a K+F rendszer talán legnagyobb problémája nem a GDP K+F-re fordí-

* A Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület tagjai: Somlyódy László (elnök, 2003–); Bedő Zoltán (2005–); Boda Miklós (2003–2004); Bogsch Erik (2003–); Bojár Gábor (2005–); Frenyó V. László (2003–2004); Keviczky László (2003–); Kondor Imre (2003–); Kondorosi Ádám (2003–2004); Lepsényi István (2003–); Mandl József (2003–); Tamás Pál (2003–); Vámos Tibor (2005–); Varga György (2005–). A jelentés megjelent a Magyar Tudomány 2005/9. számában (1139–1151. o.) és külön kiadványként (Tudomány- és technológiapolitika Magyarországon: helyzetértékelés és kitorési lehetőségek. A Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület 2004. évi jelentése. Bp. 2005. június; ISBN 963 219 1528).

tott arányának tartósan alacsony volta, hanem az, hogy a versenyszférából érkező forrás aránya legfeljebb az egyharmada a Nyugat-Európában szokásosnak, ami párosul azzal, hogy kutatáspolitikai prioritások sem léteznek. A piacgazdasági átmenet időszaka a fenti „piaci” megközelítés helyességét nem igazolta. Ma már azt is tudjuk, hogy a felismerés nemcsak az átmeneti időszak sajátossága, hanem a korszerű, tudásorientált gazdaságok jellemzője.

2. Az 1990-es évek második felére – a különböző forgatókönyvekkel nem egészen megegyezően – az alap kutatások gondozójaként működő akadémiai kutatóhálózatot, bár a korábbi létszámoknál egyharmaddal alacsonyabb szinten, de sikerült stabilizálni és ez mai szemmel nézve nagy eredmény. Az alap kutatás területén hazánkat az országok sorrendjében a huszadik körüli helyre sorolják, ami lényegesen megelőzi a gazdasági fejlettségi állapotunkból adódó helyezést (ha a fajlagos ráfordításokat tekintjük, akkor az első öt-tíz körüli helyen szerepelünk). A K+F egészéhez hasonlóan a fő gondot az jelenti, hogy hiányoznak a hosszú távú tervezhetőség feltételei: az MTA- és az OTKA-forrásokat sokszor kényszerűen vagy átgondolatlanul, kormányzati ciklustól függően is csökkentik, aminek hatása – késleltetéssel ugyan, de – jelentkezik az eredményességben, és alulfinanszírozáshoz is vezet. A magyar alap kutatás intézményei kiemelkedő kutatókat és tudósokat nevelnek, de a kiválóság eloszlása rendkívül egyenlőtlen. Ez az egyenlőtlenség a felsőoktatásban – ahol a kutatás minőségének ellenőrzése gyakorlatilag ismeretlen –, jóval nagyobb, mint az MTA intézeti hálózatában.

3. Az egyenlőtlenség a kibontakozó felsőoktatási reformból következett. A reform a két évtizeddel korábbi nyugat-európai mintákat követve a beiskolázási létszám radikális bővítését célozta meg. Nálunk az adottságok azonban alapvetően eltérőek voltak: az állami források hiánya miatt az expanziót változatlan oktatószemélyzet és infrastruktúra mellett kellett megoldani. Az egyetemi oktatás és kutatás feltételei – bár nem mindenütt azonos mértékben, de – erősen leromlottak. Egyre több állástalan pályakezdőt kibocsátó „szervező” és „menedzser” szak indult el. Az egyetemi felsőoktatásban a természettudományos képzés más, ún. nehéz szakokkal egyetemben, visszaszorult. Ennek következtében a vállalkozások igényelték magasan kvalifikált felsőfokú képzésű diplomások és szakmunkások egyaránt hiányoznak.

4. Az állami ráhatás elmúlt 15 évének legjobban érzékelhető, hosszú távúnak tűnő következménye az egyetemeken virtuális versenye az államilag finanszírozott hallgatói helyekért. Az intézményi működés szempontjából azonban a K+F hozzájárulás másodlagos, az intézményi kiválóság irányába hajtó tényezők között a kutatás, fejlesztés nem kap érdemi szerepet. Az egyetem kutatási tudásközpont funkciója alig működik, s a kreatív alkotások létrehozása sem szerepel a felsőoktatási intézmények prioritásai között. Nin-

cenek kutató egyetemeink és hiányzik a teljesítményt mérő kritériumrendszer, amely az országos kutatási központként működtetendő néhány egyetem és az alapismereteket nagy tömegekhez megbízhatóan eljuttató képzési intézmények megkülönböztetésére alkalmas lenne. Szükségszerű a fiatalítás és a gyors személyi megújítás is. A kutatói és egyetemi oktatói állásrendszert európai-amerikai nyitottságúvá kell tenni. A külföldön tapasztalatot szerzett, ígéretes szakemberek meghívása és a 30–40 év közötti generáció tudományos önállóságának elősegítése elsőszámú feladat. Hasonlóan fontos a doktori iskolák szakmai és finanszírozási önállóságának növelése. Szervezeti kapcsolatot kell teremteni a felsőoktatási K+F helyek és a kutatási-fejlesztési intézményhálózat között. Az egyetemeken meglévő tudományos iskolákat (kiválósági helyeket) önálló feladatú funkcionális egységként célszerű fejleszteni, az MTA-kutatóhálózat érdemi hasznosításával. Nem kerülhető el a felsőoktatás K+F ügyének átemelése a belső „alkudozások” szintjéről a nemzeti kutatási-fejlesztési stratégia középpontjába.

5. Az 1990-es években lényegében nem változtak, sőt talán inkább még markánsabbakká váltak a K+F rendszer regionális egyenlőtlenségei. Komolyabb, nemzetközileg is jegyzett alap kutatás (nem egyéni produktumként, hanem intézményi eredményként) Budapesten és néhány nagy vidéki egyetemi központban folyik. Az új egyetemek és főiskolák jelentős részénél a felsőoktatási teljesítményt egyelőre nem kísérik azzal arányos tudományos eredmények. Az oktatók igen nagy hányada Budapestre vagy máshonnan jár tanítani („intercity professzorok”), s az intézmény székhelyén csak az elengedhetetlenül szükséges minimális időt tölti. Ez a helyi kutatási készséget kétségtelenül korlátozza. Jelentősebb vállalati fejlesztőrészlegek, különösen nemzetközi kötődéssel is rendelkezők, ismét néhány kivételtől eltekintve, szinte csak a fővárosban működnek. Helyi, nemzetközi kisugárzású, kutatásintenzív innovációs központok tulajdonképpen nincsenek. A Nyugat- és Közép-Dunántúl új technológiai körzetei lényegében helyi fejlesztésektől, új technológiai tudás-előállítási képességektől függetlenek és a régió új felsőoktatási gócai, ún. tudásközpontjai még csak születőben vannak. A kelet-magyarországi hagyományos tudományos központok köré mind ez ideig nem szerveződött érdemleges helyi adaptációs, diffúziós kapacitás, az alkalmazó vállalatok hálózata.

6. A gazdaság szerkezet átalakulásával, a multinacionális vállalatok megjelenésével és a nagyvállalati szférában meghatározóvá válásával az ipar kutatási-fejlesztési készsége és érdeklődése radikálisan megváltozott. A gazdaság szerkezetben a technológiai intenzív ágazatok aránya fejlettségi szintjükhez képest nagy, azonban az itt működő vállalatok elsősorban a nemzetközi hálózatokban elérhető eredményekre, s nem itteni, saját fejlesztéseikre építenek. A magyar gazdaság ágazati szerkezete már megfelel a modern

gazdaságok technológiai jelleg szerinti struktúrájának, kutatásintenzitása, intellektuális tartalma azonban nem.

7. Az 1990-es évek második felére azon nagyvállalatok köre, amelyek – legyenek hazai vagy nemzetközi kötődésűek – hajlandók és képesek jelentősebb hazai technológiai kapacitásokat működtetni. A kör azonban viszonylag kicsi, s növekedése igen lassú.

K+F innováció

1. Az egyoldalúan input szemléletű megközelítés elfedi a K+F szektor teljesítményét, annak vizsgálatát, hogy a K+F output eredményei milyen mértékben járulnak hozzá az életminőség és az ország gazdasági versenyképességének javulásához. A KSH adatai szerint a K+F témák száma tartósan meghaladja a 20 ezret. Eszerint még 1 fő teljes munkaidőjű kutató, fejlesztő sem jut egy témára. Ez a humán és anyagi erőforrások szétforgácsolására utal, elsősorban az intézményes kutatószférában.

2. Az állami kutatóhálózatban a kormány intézményfenntartóként meghatározó, azonban közvetlen programfinanszírozóként és innovációs szervezőként alig van szerepe. Az állam biztosítja az infrastruktúrát és a „vegetálás” megélhetési forrását, de nem biztosítja ezen infrastruktúra hatékony üzemeltetéséhez szükséges eszközöket – nem csak pénzt, de értékelési rendszert –, ami ösztönöz a jobbra, a kiválóra; olyan képességek folyamatos fejlesztésére, amelynek révén máshonnan is forráshoz lehet jutni stb. Nem állít fel célokat és követelményeket, de ha mégis, akkor ezt nem transzparensten, kiszámíthatóan teszi. Cserébe nem is kér semmit, leszámítva azt, hogy szeretné, ha a rendszer a projektpénzeket hatékonyan használná fel (a kutatói elit ezzel szemben azt szokta meg, hogy a hatékonyságról csak akkor kell beszélni, ha a támogatás nem garantált és elvben valamilyen célhoz, megoldáshoz kötött). Az állam ezen túl megjelenik az OTKA, az NKFP (ma Jedlik Ányos-program) és más nagy programok finanszírozójaként.

3. A statisztikai adatok szerint az üzleti (vállalkozási) szektor K+F tevékenységének hozama, hatékonysága lényegesen meghaladja az állami K+F hálózatét. Tény, hogy ez ma elsősorban a külföldi és a vegyes tulajdonú cégeknek köszönhető. A magyar tulajdonú vállalatok tőkeereje és kockázatviselő képessége csak szerény mértékű K+F és innovációs tevékenység végzésére nyújt lehetőséget. Ebben a környezetben a kockázati tőke „normatív” hozama messze elmarad a külföldön elérhető hozamoktól. A gazdaságpolitika által teremtett bizonytalanságokat is figyelembe véve, a kockázati tőke meglehetősen tartózkodó és innovatív kezdő, illetve kisvállalatokba történő befektetésekkel szemben. A kockázattőke-piac fellendítése előtt álló fő akadály azonban a vállalkozói projektkínálat hiánya.

A HAZAI ÉS NÉHÁNY EURÓPAI UNIÓS ORSZÁG INNOVÁCIÓJÁT JELLEMZŐ TÉNYEZŐK, 2003

Ország/térség	Állami K+F/GDP (%)	Vállalati K+F/GDP (%)	Szabadalmi kérelmek*	Zérus innováció** (%)
Magyarország	0,57	0,38	21	75
EU-15	0,68	1,30	161	55
Ausztria	0,65	1,13	180	50
Belgium	0,57	1,60	152	50
Olaszország	0,55	0,56	81	65
Portugália	0,58	0,27	7	55

* Az Európai Szabadalmi Hivatalhoz benyújtott kérelmek száma egymillió lakosra vetítve.

** A feldolgozóiparban és a szolgáltatószektorban innováció alkalmazása nélkül működő vállalatok aránya az EIS (2004) szerint (az EU-15 értéke, becslés).

Forrás: Tudomány- és technológiapolitika Magyarországon: helyzetértékelés és kitérési lehetőségek. Budapest, 2005. június. 25. o.

4. Az uniós kutatásfinanszírozás merevsége és az abban erősödő strukturális bizalmatlanság a kutatók és a stratégiai szereplők között sok kutató számára egyre kevésbé teszi vonzóvá a közreműködést. Az igazán sikeresek jó része egyfajta hibrid stratégiát választ: készít egy-két EU-s projektet is, ne mondják, hogy nemzetközileg nem piacképes, de a könnyen felszívható kutatási pénzt mindemellett hazai forrásokból szerzi.

5. Az európai programokban (a kinti koordinátorok szintjén) az elmúlt években oligopolisztikus tendenciák erősödtek fel. Kialakult az intézmények és a kutatási vállalkozások azon köre, amely megtanulta az eurobürokrácia nyelvét. Ezek a kutatási vállalkozók a legkülönbébb területeken képesek közös projektek felépítésére és működtetésére, s ha nem is egy szűk területet monopolizálva, de folyamatosan ott vannak a működő projektek környezetében. Szinte kizárólag EU-forrásokat használnak, és inkább a pillanatnyi pályázati divatoknak megfelelően integrálnak. Igen sok témacsoportban az EU-projektek a versenyt korlátozó ilyen összekapcsolódó és konzorciumként működő vállalkozások szerzik meg. Következésképpen a hazai projektrésztvevők számára az igazi kérdés, hogyan szerezhetik meg azt a bizalmi tőkét, amelynek segítségével (először csak partnerként, majd vezetőként), ezekbe az oligopolisztikus hálózatokba beléphetnek.

6. A kutatási rendszer munkaerőpiacként szétvált, azon belül is különösen jellemző ez a közalkalmazotti rendszerre. A jelenleg hatályos szabályozás a közalkalmazottakat olyan mértékben védi, hogy az már érzéketlenné tesz a fejlődésre, és a kutatásirányítás sem tud a teljesítménykopásra, sőt a visszatartásra reagálni. A többiek számára ugyanakkor nehezen tervezhetővé teszi a „karriereket”. Miközben a pro-

jektel kapcsolatos konkrét munka növekvő mértékben rájuk hárul, a team-tagok egyre nagyobb részének (doktoranduszok, projektekre felvett munkatársak stb.) szervezeti kiszolgáltatottsága megmarad.

III. Merre tovább?

1. Mire lenne szükség? Politikai és társadalmi felismerésre, konszenzusra, amely az innovációt a tudásorientált társadalom követelményével összhangban a gazdaság és a társadalom hosszú távú fejlődésének fő hajtóerejeként tudatosan építi be a modernizáció folyamatába. Több választási cikluson átnyúló, elemző műhelymunkával megalapozott és a pártok által elfogadott tudomány- és technológia-politikára, koherens stratégiára és annak következetes végrehajtására, nem pedig szétforgácsolt, egymás hatását ritkán erősítő programokra. Ez a jelen dokumentum fő „üzenete”.

2. 2003-ban a teljes K+F ráfordítás Magyarországon a GDP 0,95%-a volt. Ezen belül a vállalati hányad rendkívül alacsony, mindössze 0,38%. A következő öt évre reális célként az tűnik megvalósíthatónak, hogy a GDP-arányos összes K+F ráfordítás évenként 0,10–0,15%-ponttal növekedjen oly módon, hogy a vállalati szektor ennek legalább a 2/3-át képviselje. Még ez is csupán a felzárkózás megkezdését jelenti az EU-15 országok átlagához viszonyítva (1,98%, illetve 1,30%), alaposan elmaradva az EU lisszaboni célkitűzésétől (a K+F ráfordítás a GDP 3,0%-a, 2/3 arányú vállalati hozzájárulással).

3. Az innovációs érdekek érvényesítése szempontjából össze kell hangolni az oktatás-, a tudomány- és a technológia-politikát. Okos programok, ösztönzők és megfelelő finanszírozási módok révén biztosítani kell a kulcsszereplő intézmények (kutatóintézetek és helyek, egyetemek, „spin-off” cégek, kis- és közepes vállalatok stb.) közös érdekelttségű, „win-win” együttműködését, szemben a ma gyakran megfigyelhető elkülönüléssel és nemkívánatos ütközésekkel. Kormányzati szinten meg kell vizsgálni a már rövid távon megvalósítható és az innovációs aktivitásra kedvezően ható feladatokat és ezekre ráépítve célszerű kialakítani a stratégiai célokat. A terápia elsődleges lépése az innovációs törvény végrehajtását biztosító kormányrendeletek átgondolt megalkotása (lásd a 2286/2004. [XI. 17.] kormányhatározatot).

4. A magyar innovációpolitika alapkérdése a gyenge kereslet és diffúzió (vagy tudásáramlás) megerősítése. Egyértelmű, hogy az állami ráfordítások növelése önmagában „zsákutca”. Alapvető a hazai vállalati szektor megerősödése és kockázatviselő képességének növelése.

5. Megkülönböztetett módon szükséges kezelni a hazai kis- és középvállalati (KKV) kört. Innovatív KKV-k fejlesztésére irányuló kormányzati stratégia kimunkálása az egyik

legsürgetőbb feladat. Az állami támogatás ne egyszerűen tőkepótló eszköz, hanem az innovációs aktivitást élénkítő tényező legyen, amely szervesen kapcsolódik az adó- és monetáris politikához. A magyar gazdasági növekedés tartósan nem épülhet kizárólag a nemzetközi vállalatok befektetési „kedvének” alakulására.

6. A műszaki innovációk csak akkor sikeresek, ha a szükséges szervezeti, vezetési, piaci stb. innovációkat is bevezetik a vállalatok. Állami eszközökkel kell elősegíteni a diffúziót erősítő regionális hálózatok kialakulását és fejlődését, továbbá a tudásközpontokban az innovatív vállalkozásokat befogadó inkubációs rendszereket. Ez az előfeltétele annak is, hogy a célzott alap kutatások az innovációs folyamat szerves részeként hasznosuljanak.

7. Felül kell vizsgálni a nyugdíjalapok és biztosítótársaságok kockázatotke-alapokba történő befektetését korlátozó jogszabályokat. A kockázatok az állami és privát tőke kombinálásával mérsékelhetők. Olyan rásegítő mechanizmusokat kell bevezetni állami pénzügyi kötelezettségvállalással, amelyek a magántőke számára vonzó projektek piacát jelentősen bővítik.

8. Felelős és az innováció mentén elkötelezett modernizációs politika olyan intézményrendszert hoz létre és üzemeltet, amely megfelelő „reflexiós” képességekkel segíti a kormányzati döntéshozatalt és a végrehajtást. Az ehhez szükséges műhelymunka (technológiai hatáselemzés, a K+F és az innováció statisztikai adatgyűjtése és elemzése, technológiai előrejelzés, intézmény- és programértékelés rendszerbe állítása) a politikai döntések helyességének biztosítékaként kezelhető.

9. Alapvető a finanszírozási és jogszabályi gátak leépítése és a kiszámíthatóság biztosítása. A kutatás-fejlesztés állami finanszírozása ne váljék a költségvetési politika „rezi-duális” elemévé.

10. Sürgető feladat a jelenleg futó, nagyszámú költségvetési finanszírozási program átvilágítása, értékelése, és ennek alapján azok folytatása, amelyek egyrészt a leghatékonyabbak, másrészt leginkább szolgálják a jelen elemzés alapján meghatározható innovációpolitikai célokat. A pályázati rendszer legyen átlátható, a rendszert az ésszerűtlen bürokráciától meg kell szabadítani és gondoskodni kell a független testületek által történő monitorozásról. Biztosítani kell a prioritások meghatározását, a témakonzentrálást, a humán és anyagi erőforrások szétforgácsolásának elkerülését. Az egy K+F témára jutó kutató-, fejlesztő személyek számát (a jelenlegi átlagosan 1 fő alattiról) az eredményességhez szükséges kritikus szint fölé kell emelni.

11. Az innovációs sikerek kapjanak nagyobb nyilvánosságot: a K+F-nek az életminőség javításában játszott fontos szerepét tudatosítani kell a társadalomban.

LÁNG ISTVÁN

Zárószakaszban a VAHAVA-projekt

A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia 2003. júniusban három évre közös kutatási projektet indított „A globális klímaváltozás hazai hatásai és az arra adandó válaszok” címmel.

A projekt keretében 46 szakértői tanulmány készült, hús sz olyan konferenciát szerveztek, ahol 80-100, vagy ennél több résztvevő jelent meg. Saját kiadványt is megjelentettek; a korábban már létező „AGRO-21” Füzetek tartalmát az időjárás- és a klímaváltozás kérdéseire összpontosították. Összesen 15 ilyen kiadvány jelent meg, melyekben 246 szerző tollából 149 cikk található.

A projekt történetét egy dokumentumfilm-sorozat örökíti meg. Eddig két 30-30 perces rész készült el, melyeket a Duna TV mutatott be. A harmadik és egyben befejező részben a döntéshozókat szólaltatják meg.

2005 második felében VAHAVA Hírlevelet is kibocsátottak. A négyoldalas, színes összeállítás célja a politikusok és a szakemberek figyelmének felkeltése. A MA és HOLNAP folyóirat „betétlapjaként” jelenik meg háromezer példányban a Hírlevél, további ezer példányt egyedileg terjesztenek. A különböző rádió- és TV-csatornákon 150 interjú foglalkozott valamilyen formában a VAHAVA-projekttel. A nyomtatott sajtóban megjelent cikkekről nincs pontos kimutatás, de ezek száma is néhány százra tehető.

ELŐZETES ÖSSZEFOGLALÁS

A projekt tudományos tanácsa 2005 szeptemberében összegezte a vizsgálódás alapján felgyülemlett megállapításokat, tapasztalatokat és javaslatokat. Ezekről készült az *Előzetes összefoglalás* című vitaanyag, melynek terjedelme 57 oldal. A kiadvány borítólapjának színe alapján „sárga füzetnek” nevezték el az összeállítást. Hat regionális vitán véleményezték a meghívott szakemberek a megállapításokat. Az összejövetelek helyei és időpontjai: október 5. Debrecen; október 6. Miskolc; október 19. Veszprém; október 20. Pécs; október 27. Szeged; november 16. Budapest.

Ezen a rendezvényeken mintegy 400 szakember vett részt és 70 hozzászólás hangzott el. A résztvevők sok pontosító és bővítő javaslatot tettek, amelyek hasznosíthatók a VAHAVA-jelentés végső formájának, illetve tartalmának kialakításakor.

A VAHAVA-projektről az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága 2004. október 4-én tájékozódott. Egyetértését fejezte ki a főbb elkép-

zelésekkel és a további munkák elvégzését szorgalmazta. A Mezőgazdasági Bizottság 2006. november 9-én ismerkedett meg az *Előzetes összefoglalás* című vitaanyaggal. A bizottság 3/2002–2006. számmal *Állásfoglalást* készített el, amelyet valamennyi párt képviselője elfogadott.

Részlet az *Állásfoglalásból*: „A Magyar Országgyűlés Mezőgazdasági Bizottsága megismerte a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia együttműködésében a klímaváltozásról készült előzetes összefoglalást és megerősíti a légkörvédelemre, valamint az alkalmazkodásra irányuló felkészülési stratégiát, különös tekintettel a mezőgazdaság és a vidék sérülékenységére. A Bizottság támogatja, hogy készüljön az Országgyűlés részére nemzeti éghajlatváltozásra való felkészülési stratégia.”

Az *Előzetes összefoglalás* szeptember 15-től teljes szövegében megtekinthető a projekt honlapján is: www.vahava.hu. Terveink szerint az összefoglaló anyagot december végéig még több, szűkebb körű szakértői megbeszélésen is pontosítjuk, majd a számos – interneten és konferenciákon kapott – észrevételt átdolgozott és javított formában véglegesítjük.

MIÉRT AKTUÁLIS A VAHAVA-PROJEKT?

1. Aktuális, mert növekszik a légkör szén-dioxid-tartalma és ez üvegházhatást fejt ki; melegszik a Föld felszínének átlaghőmérséklete: az elmúlt száz évben 0,6–0,7 °C-kal mértek többet, mint korábban; gyakoribbak a szélsőséges időjárási események; nagyobbak az okozott gazdasági károk; folytatódik a Föld lakosságának létszámbeli gyarapodása.

2. Aktuális, mert továbbfejlesztést igényelnek a jelenlegi működő védekezési rendszerek: a katasztrófavédelem; az árvízvédelem; az aszályvédelem, az egészségügyi védelem; a települési, ipari, közlekedési kárelhárítás; a biztosítási választerek bővítése.

3. Aktuális, mert nincs egységes, átfogó és komplex nemzeti stratégia az éghajlat változásából eredő károk és a humán jellegű problémák kezelésére; az üvegházhatású gázok kibocsátásának további és radikális csökkentése hamarosan előtérbe kerül.

4. Aktuális, mert a jelenlegi országos és regionális fejlesztési tervek, ágazati fejlesztési koncepciók csak a korábbi tapasztalatok mértékében veszik számításba az időjárási és éghajlati

tényezőket; ezek a dokumentumok általában nem számolnak egy lehetséges éghajlati változással.

5. Aktuális, mert mértéktartó számítások és becslések szerint az eddigi kedvezőtlen időjárási események káros hatásai és a szükséges védekezési költségek együttesen elérhetik az évi 150–180 milliárd forintot, ami megközelíti a GDP 1%-át.

Mindezek figyelembevételével a VAHAVA-projekt két stratégiai célt tűzött ki:

a) Felkészíteni a magyar lakosságot és gazdaságot egy valószínűsíthető szélsőséges időjárási állapot megjelenésére, illetve melegebb és szárazabb időszakokra és ezek várható hatásaira.

b) Megteremteni, illetve továbbfejleszteni a váratlanul jelentkező szélsőséges időjárási események káros hatásaira való gyors reagálás humán, szervezési, technikai, szervezeti és pénzügyi feltételeit.

JAVASLATOK

A szakértői tanulmányok, a publikált közlemények és az elhangzott ajánlások alapján a vitairat 40 (általános, kormányzati és törvényhozási szintű, ágazati és egyéb) javaslatot foglal össze. Alább a legfontosabbnak ítélt öt javaslatot emeljük ki.

1. Klimapolitika

A *Climate policy* kifejezés bevonult a nemzeti közkirodalomba, sőt a döntéshozók szótárába is. A globális klímaváltozásra válaszul egyfajta hazai klimapolitika kidolgozására Magyarországon is szükség van. Ez része lehet a társadalom-, a gazdaság- és a környezetpolitikának. Talán az utóbbihoz áll legközelebb, de szélesebb összefüggésekben nyilvánul meg. Két kulcsszó jellemzi ezt a fogalmat: a *csökkentés* (mitigation), vagyis az emberi tevékenység miatt légkörbe jutó és ott felhalmozódó üvegházhatású gázok mennyiségének csökkentése, illetve az *alkalmazkodás* (adaptation), vagyis a szélsőséges meteorológiai és környezeti eseményekhez és a klímaváltozás folyamatához való aktív alkalmazkodás, beleértve a káros hatások – lehetőség szerinti – megelőzését és a hatékony kármentesítést.

A klimapolitika (éghajlatpolitika) nagyon széles területet ölel fel. Magában foglalja mindazokat az intézkedéseket, amelyek a földi légkör védelmét szolgálják az üvegházhatású gázok antropogén eredetű kibocsátásának rövid időn belüli jelentős csökkentésével; elősegítik e gázok több-

letmennyiségének kikerülését a légkörből, például erdők telepítésével, a légkör védelmét szolgáló agrotechnikai eljárásokkal és a környezetbarát faanyagok széles körű használatával; az alkalmazkodás régi és újabb eljárásait használják a vízgazdálkodástól, a mezőgazdaságtól kezdve, az energiagazdálkodáson vagy akár az útburkolati technológiákon át, a humán szféráig; de ide tartoznak még a gyorsan felhasználható pénzügyi keretek is a károk enyhítésére, a súlyos emberi problémák megoldására a szolidaritás elvének megfelelően. A VAHAVA-projekt alapvető célja a hazai klímapolitika tudományos megvalósítása.

2. Nemzeti stratégia

A klímapolitika megvalósítása, illetve a megvalósítás garanciája érdekében szükséges lenne, hogy az Országgyűlés fogadjon el egy határozatot, melynek munkacíme ez lehetne: *Nemzeti Éghajlat-változási Stratégia*. A dokumentum hosszú távra jelölje ki feladatokat az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére, a jelenleg meglévő és működő védekező, elhárító, helyreállító rendszerek korszerűsítésére és továbbfejlesztésére, a kormány beszámolási kötelezettségére és a végrehajtás ellenőrzési mechanizmusára. A stratégia jellegzetessége, hogy összhangban a nemzetközi kötelezettségekkel, integrálódik a meglévő, illetve készülő nemzeti fejlesztési tervekbe és koncepciókba, szemléletet formál, prioritásokat jelöl meg. A VAHAVA-projektnek nem feladata a nemzeti stratégia szöveges elkészítése, mert ezt a munkát az illetékes állami szerveknek kell elvégezniük, de a projekt

felvázolja a kereteket és biztosítja a tudományos bázist.

3. Pénzügyi háttér

Természeti csapások esetén az állampolgárok segítségére, támogatásra szorulnak. Ma is létezik a „vis major” keret, amelynek elvileg nincs felső határa, de a folyamatos költségvetési problémák miatt lassú és nehézkes a keret feltöltése. Ezért szükségesnek látszik stabil pénzügyi háttérteremtene a gondok enyhítéséhez.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa – illetve egyéni kezdeményezésre több szakember, parlamenti képviselő – szorgalmazta a *Nemzeti Katasztrófavédelmi Alap* létrehozását. Ez kiegészítené az önkéntes alapon szerveződő vagyonbiztosításokat és a kötelező biztosítások egy részét. Az alap egyesítené az állam és az érintett tulajdonosok pénzügyi eszközeit, így katasztrófák esetén a kárenyhítés folyamatában átvállalná a kockázatok nagy részét.

A kormány már megtette az első lépést ebbe az irányba. A 1048/2005. (V. 19.) számú határozata, amely a katasztrófavédelemmel foglalkozik, a 3. pontban kimondja, hogy a kormány elrendeli a Nemzeti Katasztrófavédelmi Alap létrehozása feltételeinek megvizsgálását. A VAHAVA-jelentés támogatja ezt az intézkedést.

A biztosítótársaságok tökéje is jobban szolgálhatja a pénzügyi háttér megteremtését, ha megvalósulna az állam, a tulajdonos és a biztosítószervezet közös kockázatvállalása.

4. Tudatformálás

Az ismeretterjesztés, a nevelés, az oktatás, a kommunikáció segíti a lakosság felkészítését a

várható klímaváltozásra, megteremtve ezzel a tudati felkészülést ahhoz, hogy mindenki időben és megfelelő módon reagáljon a váratlan meteorológiai eseményekre. E felkészülésben nagyobb szerepet kell kapnia az időjárási és éghajlati folyamatok pontos megismerésének. El kell kerülni a bizonyítékok nélkül riogató és dramatizáló jövőképek bemutatását, illetve a változásokat leki-csnylő nézetek terjesztését. A környezet- és természetvédelmi társadalmi szervezetek nagyban hozzájárulhatnak e feladat teljesítéséhez.

A mezőgazdaságban, a vidéken sajátos és nélkülözhetetlen szerepet ajánlatos szánni az időjárással kapcsolatos kérdéseknek, beépítve ezeket az általános szaktanácsadás rendszerébe.

5. Tudományos kutatás

A tudományos kutatásban és az innovációban új feladatokat jelent a klímaváltozásra való felkészülés. Szükséges, hogy az időjárással és az éghajlattal kapcsolatos témák, beleértve a hatásokkal és a válaszadással foglalkozó kutatásokat is, prioritást kaphassanak a támogatások odaítélésénél. Indokoltnak látszik létrehozni az ezen a területen dolgozó egyének és kollektívák koordinálását megvalósító virtuális hálózatot.

*

A zárójelentés elsősorban a kormányzati, politikai, gazdasági és önkormányzati döntéshozók figyelmét kívánja felkelteni, hogy a klímaváltozásra való felkészülés sürgető nemzeti feladat. A nyilvános zárókonferencia tervezett időpontja 2006. március 9. (csütörtök). Helyszíne a Magyar Tudományos Akadémia Székháza (Budapest, V., Roosevelt tér 9.)

GLATZ FERENC

Balkán-kutatás Magyarországon

Megalakult a Balkán-tanulmányok Központja Budapesten 2005. október 24-én. A központ virtuális kutató- és menedzserintézet, amelynek a budapesti Európa Intézet keretében saját tudományos szervezői, gazdasági és publikációs adminisztrációja van. A központ az Európa Intézet, valamint az MTA Stratégiai Kutatások pénzügyi és infrastrukturális támogatásával jött létre. Máris társult hozzá több akadémiai intézet, egyetemi tanszék. Az alapítók a szakmai és vállalkozói közösség és egyének csatlakozását várják.

ÚJ KÖZÖS ÉRDEKEK, ÚJ TERÜLETI INTEGRÁCIÓ

Az Európai Unió keleti kiterjesztésével a Kárpát-medence és a Duna-völgy népei új világgazdasági és kulturális érdekszférába kerültek.

Délkelet-Európa népeinek – közöttük a Balkán térségének – a következő évtizedekben erősödni

fognak a közös érdekei. *Új érdekközösség* fonódik Szlovákia, Magyarország, Románia, Szlovénia, Horvátország, valamint a szűkebben vett Balkán-térség országai – Bosznia-Hercegovina, Szerbia-Montenegró, Albánia, Macedónia, Bulgária – között. Ez az érdekközösség mind láthatóbb a környezetgazdálkodás, a közlekedés, a vízgazdálkodás, élelmiszertermelés, tőkebefektetés-pénzpiac, településfejlesztés, infrastruktúra-beruházások területén. Közös érdek a térségre általában jellemző társadalmi konfliktushelyzetek feloldása (kisebbségpolitika, közbiztonság stb.). Az új lehetőségek kihasználása, illetve a meglévő konfliktusok feloldása hosszú távon, több generációra kihatóan határozza meg a térség népeinek és természeti kincseinek sorsát, jövőjét.

A térség „társadalmainak együttesen kell megfogalmazniuk a nagy kontinentális, interkontinentális átrendeződésben a közös, lokális érde-

keket. És ezen lokális érdekeknek lehetőleg érvényt kell szerezni az európai fórumokon.” A térség *kutató értelmiségeinek, vállalkozóinak és politikusainak együttesen kell* vállalkozniuk ezen új érdekközösségek feltárására és megfogalmazására. Ennek megvalósítására az itteni államokban szükséges a regionális intézetek és a regionális fórumok kialakítása. Ezek egyike kíván lenni a Budapesten most létrehozott Balkán-tanulmányok Központja.

A BALKÁN-TANULMÁNYOK KÖZPONTJÁNAK CÉLJÁRÓL

A központ célja: elősegíteni a balkáni térség gazdasági, társadalmi, politikai *közeledését* Közép-Kelet-Európa más térségeihez, Magyarországhoz és az Európai Unióhoz. Segíteni kívánja e folyamatban Magyarország, illetve a magyarországi *kutatók, vállalkozók szerepvállalását*. A köz-

pont javaslatokat dolgoz ki a politikai szféra részére Magyarország közvetítő szerepéről. A központ mint virtuális kutatóintézet egyesíteni kívánja a balkáni térséggel foglalkozó kutatókat és vállalkozókat. Elő kívánja segíteni a balkáni térséggel foglalkozó magyarországi és európai kutatók rendszeres együttműködését. Szervezni kívánja a térségben érdekelt vállalkozókat, segíteni kívánja a térség határokra átlépő nagy természetgazdálkodási, termelési, kereskedelmi, infrastrukturális projektjeit. Konferenciákat rendez és tanulmányokat dolgoztat ki e témakörökben.

A központ a térség – és egyben Magyarország – hosszú távú gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi alternatíváival foglalkozik. Csak érintőlegesen kíván foglalkozni a napi kül- és biztonságpolitika kérdéseivel. Az e téren már aktív mindenkori politikai adminisztrációnak és háttérintézményeinek partnerséget kínál. Érdeklődési témái között a napi politika csak részben szerepel, amelynek fontossága azonban igen nagy: esz-közé a hosszú távú lehetőségek megvalósításának.

A központ kiemelten vizsgálja Magyarország érdekeit az új regionális integrációban. Abból a feltételezésből indul ki, hogy az unió keleti kiterjesztése és az új délkelet-európai integrációs folyamatok megváltoztatják nemcsak a magyar állam politikai, de az ország lakosságának napi életkörülményeit is. A következő évtizedben Magyarországon át vezet majd az európai politika „főútvonala”. Új kihívások – verseny és lehetőség – nyílik mind a térségben elhelyezkedő, mind a térséggel határos államok polgárai számára (németek, osztrákok, oroszok, ukránok, görögök stb.). Fel kell tehát tárni: milyen versenyhelyzetet, kölcsönös befektetéseket tesz lehetővé a következő évtized.

PROGRAMTANÁCS ÉS PROGRAMOK

A központ programtanácsában helyet kapnak a tudományos élet vezető személyiségei: az agrártudomány, a településtudomány, a közgazdaságtudomány, közlekedéstudomány, környezetvédelem, vízgazdálkodás, jogtudomány, földrajztudomány, kisebbségkutatás, politológia, történettudomány képviselői. A programtanács tagjai: Bayer József, Bedő Zoltán, Enyedi György, Glatz Ferenc (elnök), Kádár Béla, Michelberger Pál, Láng István, Somlyódy László akadémikusok és egyetemi, valamint akadémiai intézetigazgatók: Balogh Margit, Inotai András, Kerekes Sándor, Lamm Vanda, Rechnitzer János, Rostoványi Zsolt, Sárközy Tamás, Schweitzer Ferenc, Szarka László, Szász Zoltán. Igazgató: Pók Attila, titkár: Antal Andrea. A programbizottság tagjai: Erhard Busek, volt osztrák alkancellár, EU-megbízott, Andrei Pleșu, volt román külügyminiszter, a bu-

karesti Europe College igazgatója, Dušan Kovač, a Szlovák Tudományos Akadémia elnökhelyettese, Arnold Suppan, a bécsi Kelet- és Délkelet-Európa Intézet elnöke, és magyar akadémikusok: Glatz Ferenc, Kádár Béla, Enyedi György, Láng István, Marosi Ernő.

A programtanács elfogadta a következő hónapok programját:

- November 15. – Az Európai Unió, a Balkán régió és Magyarország. Előadók: Somogyi Ferenc (külügyminiszter; külpolitika), Kádár Béla (akadémikus; külgazdaság), Michelberger Pál (akadémikus; közlekedés), Somlyódy László (akadémikus; vízgazdálkodás, Duna). (Megtartott konferencia.)
- December 9. – Dayton: Emberjogi kérdések a Balkánon. (Megtartott konferencia.)
- Január 25. – Területi átrendeződések a Balkán-térségben. (Tervezett konferencia.)
- Február 20. – Az európai közlekedési rendszerek: Magyarország és a délkelet-európai térség. (Tervezett konferencia.)
- Március 24. – A Duna: vízgazdálkodás, hajózás és kulturális folyosó. (Tervezett konferencia.)
- Április 27. – A magyarországi élelemtermelés és a délkelet-európai térség. (Tervezett konferencia.)
- Május 25. – Regionális ökológiai konfliktusok Délkelet-Európában. (Tervezett konferencia.)
- Június 22. – Az éghajlatváltozás kihatásai a Duna-medencében. (Tervezett konferencia.)

BŐVÜLŐ INTÉZETI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A Budapesti Európa Intézet Glatz Ferenc vezetésével 2005. június 10-én indítványozta, hogy Budapesten jöjjön létre a „Balkán-tanulmányok Központja”. Az elmúlt hónapok előkészítő tárgyalásai során csatlakozott a kezdeményezéshez az MTA Stratégiai Kutatások Programja és több neves akadémikus, egyetemi tanár, közéleti személyiség.

A Budapesti Európa Intézet 1990. évi alapításától folyamatosan foglalkozik az Európai Unió keleti kiterjesztésével. Több, a keleti kiterjesztést vizsgáló összeurópai projektben vett részt 1991 óta. Alapításától kiemelten kutatja és menedzseli Magyarország tudományos és kulturális kapcsolatait a kelet-európai és délkelet-európai térséggel. Ösztöndíjasainak, vendégprofesszorainak jelentős része e térségből érkezik, konferenciáinak, idegen nyelvű kiadványainak témái e térséget érintik. Az intézet kuratóriuma a központ szervezéséhez biztosítja az elhelyezést, az adminisztrációt, az igazgatói-titkári díjazásokat, és felajánl a Balkán-kutatóknak évente 12 havi professzori és 24 havi posztgraduális ösztöndíjat (bentlakásos kollégiumban).

Az MTA Nemzeti Stratégiai Kutatások Programja 1996-ban indult azzal a céllal, hogy Közép-Kelet-Európa népei közösen fogalmazzák meg érdekeiket az Európai Unió kiterjesztési folyamata időszakában, s ezen érdekeknek szerezzenek érvényt a nemzetközi fórumokon. A program 1997-ben térségszintű terveket dolgozott ki egy regionális ökológiai monitoringrendszerrel, közlekedési és vízgazdálkodási stratégiáról, a Duna-völgy, valamint az Alföld területfejlesztési kilátásairól. A kidolgozott koncepciók részben az ún. Balkán-háborúk, részben pénzühiány miatt nem valósultak meg. Most az európai uniós tárgyalások jelentős pénzüsszegek megpályázását teszik lehetővé. A Stratégiai Kutatások Programtanácsa június 25-i ülésén foglalt állást a központ létrehozásának támogatása mellett. Konferenciákat, ösztöndíjas meghívásokat, publikálást finanszíroz. Ugyanakkor javasolja az MTA elnökének, hogy az Akadémia tudománypolitikai elképzeléseiben szerepeljen a Balkán-kutatás fejlesztése (fiatal kutatók, projekttámogatások stb.).

Az MTA Társadalomkutató Központja (MTA TK) 2005. október 24-i Tudományos Tanács-ülése a program támogatása mellett döntött és az MTA TK nyolc intézetének igazgatója tisztséget vállalt a programtanácsban.

A kezdeményezést támogatja a magyar külügyminiszter, Somogyi Ferenc is, aki elvállalta a november 15-i nyitókonferencia bevezető előadását. Több tudományos intézet jelezte részvételét: az MTA Társadalomkutató Központja, a Világgazdasági, Történettudományi, Jogtudományi, Politikatudományi, Mezőgazdasági, Kisebbségkutató és Földrajztudományi Intézetek, valamint a Corvinus Egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a Szent István Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyes tanszékei. A program számol az agrár- és ipari szféra (kamarák), valamint a vállalkozók, pénzintézetek országos szervezeteinek és egyéni vállalkozóknak a csatlakozásával.

*

Elérhetőségeink:

Antal Andrea titkár: antal@mtatk.hu

Kiltz Beáta programmenedzser: info@europa-institut.hu

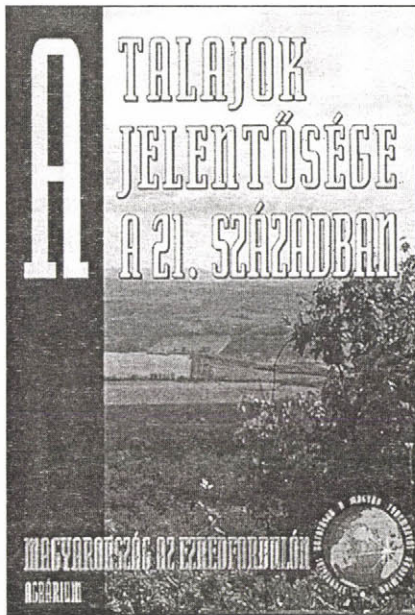
Pók Attila igazgató:
december 20-ig: ap674@columbia.edu@;
december 20. után: apok@tti.hu

Glatz Ferenc elnök: magdolna@tti.hu;
faroeva@tti.hu

MAGYARORSZÁG AZ EZREDFORDULÓN

Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián könyvsorozat

új kötetei

Szerkesztette:
Stefanovits Pál,
Michéli Erika

A kiadvány tartalma:

Arnold, Richard: Importance of Soils in the 21st Century
Láng István: A biomassza-képződés és a talajadottságok

Ángyán József – Szalai Tamás – Fodor Zoltán – Lőrinczi Renáta – Nagy Gábor: A földhasználat alakulása
Várallyay György: A talaj és a víz
Németh Tamás: Tápanyag-gazdálkodás és talaj a precíziós mezőgazdaságban
Führer Ernő: Az erdőgazdálkodás talajtani vonatkozásai
Rajkai Kálmán – Forró Edit: A talaj mint a természeti és az épített környezet része
Bíró Borbála: A talaj mint a mikroszervezetek élettere
Kádár Imre: A talajszennyezés jelene és jövője
Filep György: Talajszennyeződés, talajszennyező anyagok
Barczy Attila – Centeri Csaba: Az erózió és defláció tendenciái Magyarországon
Birkás Márta: A talaj minőségének javítása, fenntartása
Blaskó Lajos: A talajjavítás jelene és jövője
Tardy János – Csúzdi Csaba – Kertész Ádám – Szendrei Géza – Zámbo László: Talajok mint védendő természeti értékek
Michéli Erika: A talajosztályozás fejlődése és helyzete a 21. században
Máté Ferenc – Tóth Gergely: A földértékelés tendenciái
Szűcs István: A termőföld környezeti és gazdasági értéke a 21. században
Szabóné Kele Gabriella – Pálmai Ottó: A talajvédelmi szolgálat feladatai és lehetőségei, a TIM hasznosítása
Stefanovits Pál: A talajok környezeti tompítóképessége, terhelhetősége

A kötet ára 2590 Ft.

Összeállította:
Magyar István

A kiadvány tartalma:

Michelberger Pál: A magyarországi közlekedés helyzete
Debreczeni Gábor: A lokális közlekedési rendszerek és a globalizáció
Havas Péter: Globalizációs hatások és vasúti közlekedés
Holló Péter: A globalizáció hatása a közúti közlekedés biztonságára
Jászberényi Melinda: A globalizáció és a légi közlekedés
Michelberger Pál: Globalizáció és közlekedés
Szentés Tamás: Felgyorsult globalizáció: új veszélyek és új lehetőségek
Mészáros Péter: Fenntartható közlekedésfejlesztés a globalizálódó világban
Mándoki Péter: Közlekedési rendszerek értékelésének egységesítési kérdései
Kövesné Gilicze Éva: A globalizáció hatása a közlekedési rendszer fejlesztésére
Tánczos Lászlóné: Magyar felkészülés a közlekedés globalizációjára – Technológiai Előrettekintési Program
Stukovszky Zsolt: A globalizáció hatása a járműipari fejlesztésre
Takács János: A globalizáció hatása a közlekedésre, a járművek
Tarnai Júlia: Globalizáció és logisztika
Tóth János: Globalizáció és az áruszállítási rendszerek informatikai kérdései

A kötet ára 2450 Ft.

*

A kötetek megrendelhetők a kiadónál (MTA Társadalomkutató Központ, tel.: 224-6700/382. mellék vagy e-mailen Peres Szilvia dokumentátornál: szilvia@mtatk.hu)

